

clim S. Remigii Remensis (49), unde vitiosa Flaci editio concilii ad S. Basolum fluxit, a D. Waitzio cum editis iterum collati, appendicis loco referenda statui, adjectis ex codice Guelferbyitano fol. 469, 470 litteris Gregorii V papæ ad Willegisum archiepiscopum, quibus eum de decretis synodi Papiensis circa Arnulfum certiore facit; quæ documenta historiæ

(49) Malot in Hist. metropolis Remensis II, 45 autographum penes se haberi scribit, mutilum tamen, in quo scilicet capp. 25 40 deessent; unde pauca tantum transcripsit p. 45, 46. — Codex bibliothecæ Barberiæ

A sæculi x illustrandæ aptissima, a summis viris profecta, et codicum optimorum auctoritate aut integritati restituta aut prima vice luci data, ineditos Richeri libros haud incommode comitatum iri, persuasum habeo. (*Litteras Gregorii V et concilium Mossonense, de quibus hic Pertzus. habes infra in Gregorio V et Gerberto. EDITOR PATROLOGIÆ.*)

cæ Barberiæ cujus in Annalibus nostris mentionem feci, chartaceus, ex Chesnii codice minori descriptus est.

RICHERI HISTORIARUM LIBRI QUATUOR

PROLOGUS AUCTORIS

Domino ac beatissimo Patri, Gerberto Remorum archiepiscopo, Richerus monachus.

Gallorum congressibus in volumine regerendis, imperii tui, pater sanctissime Gerberte¹, auctoritas seminarium dedit. Quam, quia summam utilitatem affert et rerum materia sese multiplex² præbet, eo animi nisu complector, qua jubentis mira benivolentia pertrahor. Cujus rei initium a vicino ducendum existimavi³, cum⁴ res multo ante gestas, divæ memoriæ⁵ Hincmarus ante te in pontificatu octavus⁶, suis amalibus copiosissime annexuit. Tantoque superiora lector ea inveniet, quanto a nostri opusculi exordio, per ejus regesta sese attollet. Et hoc inquam, ne Karolorum aliorumque frequens in utroque opere repetitio, operis utriusque ordinem turbet. Ubi enim rerum ordo non advertitur, tanto nitentem error confundit, quanto a serie ordinis errantem seducit. Unde cum hic atque illic sepe Karoli, sepe Ludovici notæ offeruntur, pro

B tempore auctorum prudens lector reges æquivocos pernotabit. Quorum temporibus bella a Gallis sæpe numero patrata, variosque eorum tumultus, ac diversas negotiorum rationes, ad memoriam reducere scripto specialiter propositum est. Si qua vero aliorum efferantur, ob⁷ incidentes rationes quæ vitari non potuerunt, id evenisse putetur. Sed⁸ si ignotæ antiquitatis ignorantie arguar, ex quodam Flodoardi presbyteri Remensis libello, me aliqua sumpsisse non abnuo, at non verba quidem eadem, sed alia pro aliis longe diverso orationis⁹ scemate disposuisse, res ipsa evidentissime demonstrat. Satisque lectori fieri arbitror, si probabiliter atque dilucide breviterque omnia digesserim. In dicendo enim recusans effluere, plurima succince expediam. Ac totius exordium narrationis aggrediar, breviter facta orbis divisione, Galliaque in partes distributa, eo quod ejus populorum mores et actus describere propositum sit.

LIBER PRIMUS

1. *Divisio orbis.* — Orbis itaque plaga, quæ mortalibus sese commodam præbet, a cosmographis (50) trifariam dividi perhibetur, in Asiam videlicet, Africam, et Europam. Quarum prior, a septentrione per orientis regionem usque in austrum, extrinsecus

Oceano disternata, interior a Ripheis montibus usque ad terræ umbilicum, Thanai, Meothide, Mediterraneoque ab Europa distinguitur. Ab umbilico vero usque in austrum, Nilo fluvio ab Africa est seclusa. Africam vero et Europam, exterius quidem ab

VARIE LECTONES.

¹ G. codex. ² x evanuit. ³ ducere volui ab auctore mutatum, ut supra. ⁴ m evanuit. ⁵ d. m. codex. ⁶ prima manu Hincmarus ante te septimus Remorum metropolitanus. ⁷ per 1. ⁸ Sed usque digesserim manu 2. scilicet corrigentis. ⁹ ordinationis corr. orationis.

NOTÆ.

(50) Cf. Orosii l. 1, c. 2.

austro in septentrionem Oceano circumdatas, Mediterraneum interjectum ¹⁰ discriminat. Ab Asia vero interius earum alteram Nilus, alteram vero Mediterraneum, Thanaisque ac Meotis, ut dictum est, sejungunt. Quarum singulae cum proprias habeant distributiones, Europae tamen partem unam quae Gallia a candore (51) vocatur, eo quod candidioris speciei insigne ejus oriundi praeferant, in suas diducere partes ratum duxi.

2. *Istius Galliae per partes distributio.* — Gallia ¹¹ ergo et ipsa in tria distincta est, in Belgicam, Celticam, Aquitanicam. Quarum prior Belgica, a Rheno, qui Germaniam ab Oceano determinat, quae multarum gentium ferax, a germinando nomen accepit, exporrigitur usque in fluvium Matronam. Ab utroque vero latere, hinc quidem Alpibus Penninis, inde vero mari vallatur, cujus circumfusione insula Britannica efficitur. Celtica autem ¹² a Matrona per longum in Garunnam distenditur; cujus latera, oceani Britannici, et insulae Britannicae limites habent. Quicquid vero a Garunna distenditur ¹³ in Pireneum, Aquitanica appellatur, hinc ¹⁴ Rhodano Ararique atque inde Mediterraneo conlimitans. Constat itaque, totius Galliae spatium ab oriente quidem Rheno, ab occidente Pyreneo ¹⁵, et a septentrione mari Britannico, ab austro vero Mediterraneo cingi.

3. *Mores Gallorum.* — Omnium ergo Galliarum populi innata audacia plurimum efferuntur, calumniarum impatientes. Si incitantur, cedibus exultant, efferatque inclementius adoriuntur. Semel persuasum ac rationibus approbatum, vix refellere consuerunt. Unde et Hieronimus (*ep. 60, adv. Vigi-*

lant.) *Sola* inquit: *Gallia monstra non habuit, se viris prudentibus et eloquentissimis semper claruit.* Praeter haec quoque Belgae rebus disponendis insigniores, robore atque audacia non impares. Maxima quaeque magis ingenio quam viribus appetunt. Et si ingenio in appetendis cassantur, viribus audacter utuntur. Cibi etiam potusque adeo parci. Celtae vero ac Aquitani, consilio simul et audacia plurimi, rebus seditiosis commodi. Celtae tamen magis providi, Aquitani vero praecipites aguntur, plurimumque in ciborum rapiuntur appetitum. Quod sic est eis innatum, ut praeter naturam non appetant, Hinc et Sulpicius (*Dialog. 1, 4*): *Edacitas, in Graecis gula est, in Gallis natura.* Hos omnes populos et si ¹⁶ natura feroces, ab antiquo fere per omnia ¹⁷ prospere egisse et cum pagani ¹⁸ essent historiae tradunt ¹⁹. Post vero a sancto Remigio ²⁰ baptizati, adprime ²¹ clara semper et illustri ²² victoria emicuisse ²³ feruntur. Quorum quoque primus rex christianus, Clodoveus fuisse traditur. A quo per succedentia tempora imperatoribus egregiis res publica gubernata fuisse dinoscitur, usque ad Karolum, a quo historiae sumemus initium,

4. *Quod ob infantiam et principum dissidentiam pyratae Gallias irruperint.* — Hic patrem habuit ²⁴ Karolmannum regem (52), avum vero paternum Ludovicum cognomento Balbum, abavum autem Karolum Calvum, Germanorum atque Gallorum imperatorem egregium. Biennis adhuc patrem amisit; matre ²⁵ vix per quadriennium superstiti. Ob cujus infantiam cum regnorum principes nimia rerum cupidine sese praere contenderent, quisque ut poterat

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰ interjectus *cod.* ¹¹ *cap. 2. 3. Ekkehardus in historia Pippini et Karolomanni majorum domus regiae exscripsit.* ¹² autem hinc matrona inde garunna abluitur *prior lectio.* ¹³ d. in hiberum qui hiberiae regioni nomen indidit, usque in oceanum *deleta.* ¹⁴ h. provinciae lugdunensi atque inde f. ¹⁵ hybero f. ¹⁶ *vox abscisa.* ¹⁷ p. o. *abscisa; locum Ekkehardo adhibito restitui.* ¹⁸ um pa *abscisa.* ¹⁹ æ tra *abscisa* ²⁰ a s. R. *abscisa.* ²¹ adpri *abscisum.* ²² a semper, lustris *abscisa.* ²³ emicu *abscisum.* ²⁴ *alli ex conject. supplevi.* ²⁵ habuit Ludovicam regem c. b. avum vero f. ²⁶ m. paulo ante amissa f.

NOTÆ.

(51) Scilicet a γάλα, lac.

(52) Imo Ludovicum Balbum, quo defuncto natus est. — Hoc potissimum loco notitiam sistere placuit ad bellum anno 880 a Ludovico juniore contra Luggestum referendam, quam Bochemerus noster ex codice regio Monacensi inter Augustanos n. 151 mbr. sæc ix. in 4° canones et decretales exhibente descripsit. Habetur ibi fol. 74 ultimo:

« Cum essemus juxta fluvium Aisna in villa Ritest (a) viii Kal. Febr. in vigilia sancti Praejecti martyris post horam diei nonam, subito mirae magnitudinis et splendoris sidus emicuit. Quod denique stellae modulum supereminens excessit, et solis mensuram non implevit. Unde nobis illud cernentibus visum est interdum flammantibus radiis ultra modum exorescere, interdum nimio pallore deficere; sicque variando incredibili velocitate ad occasum tetendit, ac novissime, prius quam se inter montium ingereret abdita, obstaculumque sui occasus nostris obtutibus auferret, penitus evanuit. Nec etenim ab eo hoc stellae signum hujuscemodi osten-

sum conjici potest. Cum potestas quorundam tunc fulgida dominabatur, peccatis autem promerentibus perpeti sine (b) deficiens ita evanuit, ut nec quidem digne memoriae retineatur. »

Aliter.

« Cum se Ludovicus prosperari estimaret, et in regno occidentali, quod tunc inordinate occupaverat, in quo ejus invasione sacrilegia, homicidia, stupra, incendia, caeteraque inaudita scelera perpetrata fuerant, et his vanissimis prosperitatibus animo extolleretur, industria principum, qui regnum illud tunc gubernabant, extra fines eorum reductus est, atque in eadem reversione amissa spe invasi regni (880), obvios habuit Nortmanos, cum quibus bello commisso, eorum perdidit filium (c) tantaque afflictione in redeundo attritus est, ut ipse et sui vix ad propria remearent; ac deinde in regno suo obstacula grassabantur multiplicia, atque inenarrabilibus calamitatibus undique vallatus, Nortmannorumque infestatione inquietatus, febre corripitur, ultimum emittens spiritum (882). »

(a) hodie Rhetel.

(b) e haud legitur.

(c) Hugonem.

rem dilatabat. Nemo regis proVectum²⁷, nemo regni tutelam querebat. Aliena acquirere summum cuique erat; nec rem suam provehere videbatur, qui alieni aliquid non addebat. Unde et omnium concordia, in summam discordiam relapsa est. Hinc direptiones, hinc incendia, hinc rerum perversiones exarsere. Quæ cum immanissime agitantur, piratæ qui Rhodomensem provinciam incolebant, quæ est Celticæ Galliæ pars, ad rerum immanitatem incitantur. Hæc gens ab insulis oceani septentrionalis remotioribus diu ante exierat. Et per maria errando classe deVecta, summam hanc Galliarum partem attigerat. Sæpe quoque eam armis impetivit sæpe etiam a terra principibus devicta occubuit. Quod cum multoties inter sese moverent, visum fuit Galliæ primitibus, ut dono regum hæc provincia ei conferretur; ita tamen, ut, idololatria penitus relicta, christianæ religioni se fideliter manciparet, nec non et regibus Galliarum terra marique fideliter militaret. Illius provincie metropolis Rhodomum esse dinoscitur, sex tantum urbibus, Bajocis videlicet, Abrincanto, Ebrocis, Sagio, Constantiæ Liscio (53), vim suæ dominationis intendens. Hanc itaque ex antiquo a piratis possessam esse manifestum est. Sed palerna tunc sevitia ducti, in principes dissidentes moliri conantur. Unde et latrocinii ac discursionibus Britannia minorem, quæ est Gallie contigua atque militans, infestare aggrediuntur. Reique occasionem nacti, fidem penitus abrumpunt, ulteriusque procedunt in Galliam. Ac circumquaque palantes, longe lateque diffunduntur; feminarum, puerorum, pccudum, ceterarumque rerum non modicam prædam abducentes. Recipiuntur vero cum his omnibus secus Sequanam loco qui Givoldi fossa (54) nuncupatur. Ac idem sæpius aggressi, Gallie Celticæ partem, quæ Sequanæ Ligerique fluviis interjacet, quæ et Neustria nuncupatur, totam pene insectati sunt. Hisque animo inerat, interiores Galliarum partes irrumpere, earumque gentes aut a finibus pellere, aut gravissimis substituere tributis. Id etiam ante fieri, quam in consensum principes revocarentur, accelerabant. Huiusmodi dissidentia, pecunias Galliarum sese asportaturos, certissime rati. Quorum impetus, Catillo principe ferebatur. Principes tanta barbarorum ignominia confecti, de pace habenda per legatos inter sese admodum quærant. Ned diu morati, jure obsidum, in unum consulturi conveniunt. In

A quo conventu, sapientium usi consilio, fidemque pacti, in concordiam maximam rediere; contumelias a barbaris injectas ultum ire parati. Et quia Karolus vix adhuc triennis erat (55), de rege creando deliberant; non ut desertores, sed ut in adversarios indignantes.

5. *Regis genus atque fortuna*²⁸. — Anno²⁹ itaque incarnationis dominicæ³⁰ 888 (*Febr.*) [xvi Kal.³¹] Mart. (56) quinta feria communi decreto, Odonem virum militarem ac strenuum in basilica sancti.....³² (57) regem creant. Hic patrem habuit ex equestri ordine Rotbertum; avum vero paternum, Witichinum advenam Germanum. Creatusque rex, strenue atque utiliter omnia gessit, præter quod in militari tumultu, raram componendi lites potestatem habuit³³. Nam pyratas signis collatis intra Neustriam septies fudit, ac in fugam novies compulit³⁴. Atque hoc fere per quinquennium 889³⁵. Quibus repulsis, fames valida subsecuta est, cum triennio terra inculta remanserit. Jam enim mensura frumenti quæ sedecies ducta modium efficit, decem dragmis veniebat. Gallinatius quoque quatuor dragmis. Ovis vero tribus unciis; atque vacca, jabo (58) tollebatur. Vini nulla coemptio erat, cum vinctis ubique succisis, vix ejus aliquid habebatur. Rex interea per loca³⁶ quæ piratis irruentibus aditum præbebant, munitiones exstruit, ac in eis militum copias ponit. Ipse cum exercitu in Aquitanie partes secedens, non ante se rediturum proponens, quam supradicta modii frumentarii mensura, duabus dragmis venirent, gallinatius vero denario, atque ovis duabus itidem dragmis, vacca vero tribus unciis venundaretur.

6. (890.) *Pyratæ Britanniam impetunt ac devastant*. — Interea rege apud urbem Anitium (59) rem publicam procurante, pyratæ a finibus Neustriæ pulsi, eum ad interiora Aquitanie concessisse³⁷ dinoscunt. Confluunt itaque ac classem parant, atque Britanniam repentini irrumpunt. Britanni repentino barbarorum impetu territi, sævientibus cædunt. Cuique vitam tantum salvare satis fuit. Rerum suarum ereptionem nemo querebat. De vita solummodo agitabant. Unde et suis fere omnibus derelictis, pyratæ passim rapiuntur. Quæque commoda asportant, ac cum multa rerum præda nullo renitente redeunt. Tam felici ergo successu elati, per exteriores Britannie fines secus Andogavum Aquitaniam irrumpunt, multa que depopulatione terram devastant

VARIÆ LECTIONES.

²⁷ commoda l. ²⁸ a deletum. ²⁹ abscisum. ³⁰ abscisum. ³¹ abscisa. ³² vox omissa est. ³³ h. eo quod milites mediocri interdum subdi contempnerent *deleta*. ³⁴ c. immo et a finibus galliarum penitus eliminavit *deleta*. ³⁵ Ann. Fuldenses. ³⁶ l. maritima *deletum*. ³⁷ secessisse l.

NOTÆ.

(53) Hodie Bayeux, Avranches, Evreux, Sees (prope Alençon), Coutances, Lisieux.

(54) Cf. Prudentii Annales an. 856.

(55) Carolus mense Septembri an. 879 natus erat, et infra cap. 12 anno 893 quindennis dicitur.

(56) Cum hic non nisi xvi Kal. aut ix Kal. aut ii Kal. aut ii Id. aut Non. Martii in calculum veniant, ut prius eorum i. e. diem 15 Februarii eligerem,

fecit, quod Wido statim post Odonis electionem in Italiam profectus, ibi ante diem 21 Februarii electus est.

(57) Odo secundum Ann. Vedast. in palatio Compendiensi, igitur in capella B. Mariæ V. coronatus est.

(58) Jabus est deunx.

(59) Le Puy, prope fontes Ligeris.

Abducunt viros ac mulieres puerosque. Quorum A proveciores in utroque sexu obruncant. Pueros servituti mancipant, feminas vero quæ formosæ videbantur prostituunt.

7. (892.) Odo rex³⁸ contra pyratas³⁹ exercitum³⁸ parat. — Sed nonnulli vario eventu elapsi, profugio salvati sunt. A quibus dum exagitarentur, mox Odoni regi relata fuere. Qui rerum magitudine motus, quotquot ex Aquitania potuit, edicto regio congregari præcepit milites peditesque. Ex Provincia quoque, quæ Rhodano et Alpibus marique ac Gothorum finibus circumquaque ambitur, Arelateenses ac Aurasicanos (60) habuit. Sed et ex Gothia, Tholosanos atque Nemausinos. Quibus collectis, exercitus regius, in decem milibus equitum, peditum vero sex milibus erat. Procedit itaque secus Briddam (61). sancti B Juliani martiris castrum, iter agens. Sanctumque regis donis veneratus, Arvenicum pagum ingreditur. Huc jam hostes advenerant, ac castrum quod Mons Panchei (62) dicitur, vehementi hostilitate promebant. Rex principibus Francorum atque Aquitanorum stipatus, licet ancipiti deliberatione, tamen belli dispositionem apud eos pertractabat, illos ad pugnam hortans, ac eorum magnanimitatem ex natura plurimum attollens. Aliis quoque gentibus eos esse potiores, tam viribus quam audacia et armis, memorabat. Eorum quoque majores, pene totum orbem debellasse, ipsumque caput orbis Romam immaniter attrivisse. Unde et oportere paternam animositatem in filiis renovandam asserebat³⁹, ut patrum magnanimitas filiorum virtute commendaretur.

8. Impetus Odonis regis in pyratas, bellique qualitas. — Quibus dictis cum persuasisset, utpote vir audax ac violentus, cum sexdecim milibus signis illatis barbaros aggreditur. Sed peditum copias præmittit, atque ex eis primum impetum infert. Ipse cum equitatu succedens, peditum fortunam operiebatur. Nec minus et barbari acies ordinaverant, ac indivisi adversarios excipere cogitabant. At regii pedites hostibus directi, primo certamine sagittas jaculantur; densatique, lanceis obversis, in illos feruntur. Excepti vero a barbaris, plurimi dilabuntur, non tamen præter adversariorum ruinam. Nam et eorum alii præcipitati, alii vero quam plures sauciati sunt. Post pedites vero et regius equitatus succedit; ac acies hostium, copiis peditum divisas, D multo nisu irrumpit. Sternitque ut fertur tredecim milia, paucis fuga salvatis. Et cum jam potiretur victoria spolisque diripiendis instaret, barbarorum quatuor milia, quæ insidiosè in abditis latuerant, ex obliquo viarum irruere. Qui cum gradivo incessu

propinquarent, armorum luce ab observatoribus cogniti sunt. Factoque signo exercitus in unum redit. Rex multo plures advenire arbitratus, suos hortatur stipatores, ut priores animos resumant, immo et non amittant; decus pro patria mori, egregiumque pro christianorum defensione corpora morti dare, multis sermonibus asserens. Exercitus itaque densatus, licet anterioris belli vulneribus æger, tamen obvenire non distulit.

9. Ingo ex mediocribus cum⁴⁰ regis signo⁴⁰ bellum ingreditur⁴⁰. — Et cum agitaretur quis regium signum efferret, eo quod in tanta nobilium manu nullus sine vulnere videbatur, idque omnes evitarent, e medio omnium Ingo prosilit, ac militatum sese offerens, imperterritus dixit: « Ego ex mediocribus regis agaso (63), si majorum honori non derogatur, signum regium per hostium acies efferam. Nec fortunam belli ambigam expavesco, cum semel me moritarum cognosco. » Ad hæc Odo rex: « Nostro inquit dono, ac principum voluntate signifer esto. » Ille signum excipiens, agmine densato circumseptus incedebat. Factusque cunei militaris acumen, hostes vibrabundus ingreditur. Precipitantur barbari, viresque amittunt. At regius exercitus rediens, iterum irrumpit sternitque. Tertioque adortus fere omnes opprimit. Ex quorum tumultu cum aer densatus, multo pulvere pinguesceret, Catillus⁴¹ cum paucis per caliginem fuga sese surripuit, atque in dumetis sese abdidit. Qui cum lateret, a victoribus passim palantibus repertus atque captus est, suisque qui secum latuerant⁴² gladio transfixis, post spolia directa Odoni regi oblatus est.

10. Tiranni⁴³ baptismus et⁴³ interfectio⁴³. — Utiliter ergo patrata victoria, rex tyrannum captum secum Lemovicas ducit. Ibiq̄ue ei vitæ ac mortis optionem dedit, si baptizaretur, vitam, sin minus, mortem promittens. Tyrannus mox absque contradictione baptizari petit. Sed dubium an fidei quioquam habuerit. Quia ergo Pentescotes instabat sollempnitas (Jun. 11). ac episcoporum conventus regi aderat, ab episcopis ei triduanum indicitur jejunium. Die vero constituta cum in basilica sancti Marcialis martiris, post episcoporum peracta officia in sacrum fontem ab ipso rege excipiendis descenderet, jamque trina immersione in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizatus esset, Ingo ante signifer, gladio educto lætaliter eum transverberat, ac fontem sacratum, vulneris effusione immaniter cruentat. Rex tantum facinus indignans, principibus frementibus homicidam rapi ac trucidari jubet. Ille gladio projecto fugiens, sancti Marcialis aram complexus est; indulgentiam ab rege ac primatibus

VARIE LECTIONES.

³⁸ x, pyra, reitum *abscisa*. ³⁹ memorabat f. ⁴⁰ ibus cum, no, gre *abscisa*, ⁴¹ rex barbarorum *corr.* catillus. ⁴² m, la, t *abscisa*. ⁴³ i, et, o *abscisa*.

NOTÆ.

(60) Incolas pagi caput *Orange*.
(61) *Brioude*, quam Elaver alluit.

(62) *Montpensier*, e sinistra Elaveris prope *Aigueperse*, infra *Clermont*.
(63) *Marescalcus*.

postulans, atque loquendi locum multis clamoribus A petens. Et jussu regio, de commisso facinore respon-
surus sistitur. Orsusque sic ait:

11. *Oratio Ingonis pro se apud regem et principes suaviorie habita.* — « Deum voluntatis meae conscium testor, nihil mihi fuisse carius vestra salute. Vester amor ad hoc me impulit. Ob vestram salutem in has me miseras precipitavi. Pro omnium vita, tantum periculum subire non expavi. Grande quidem est gestum negotium, sed major est negotii utilitas. Regiam majestatem me læsisse quidem non abnuo, sed multa commoda in facinore comparata assero. Consideretur auctoris animus, animadvertatur etiam futura facinoris utilitas. Tirannum captum metus causa baptismum potuisse adverti, eumque postquam dimitteretur, pluribus injuriis vicem redditurum, suorumque stragem gravissime ulturum. In quem, quia futuræ cladis causa visus est, ferrum converti. Hæc est mei facinoris causa. Hæc me ad scelus impulit. Hoc ob regis suorumque salutem peregi. Et utinam morte mea, patriæ libertas, rerumque tranquillitas consequantur! Sed si occidor, ob regis primatumque salutem occisus videbor. Cogitet jam quisque, an pro hujusmodi mercede ei militandum sit; et an pro fide servata, tali habendus sit retributione. Ecce capitis et pectoris laterisque recentia vulnera! Patent præcedentium temporum cicatrices, dispersique per reliqua corporis membra livores. Quorum assiduis doloribus confectus, nihil post tot mala, nisi mortem, malorum finem expecto. » Qua conquestione alios ad benivolentiam traxit, alios vero ad lacrimas impulit. Unde et milites pro eo C agentes, regem demulcent, et ad pietatis clementiam suadent; nihil regi prodesse asserentes, si suorum quispiam intereat; immo in tyranni occisione gaudendum, vel quia vitæ datus sit si fidelis decessit, vel quia ejus insidiæ penitus defecerint si in dolo baptismum susceperit. Quibus rex animum temperans, tumulto barbaro, Ingonem in gratia resumit. Et insuper castrum quod Blesum (64) dicitur ei liberaliter accommodat, eo quod is qui castrum custodiam agebat, in bello pyratice occisus esset. Ejus quoque uxorem derelictam, dono regio in matrimonio Ingo sibi accopulat. Regis exinde ac principum gratia admodum usus, prospere ac feliciter omnia gerebat. Verum id in brevi. Nam vulnerum sanies male a chirurgis amputata, cum sub reculita D superficie, tumorem intrinsecus operaretur, nimio humoris reumatismo, plus biennio vexatus, in lectum decidit. Unde et intercluso reumate, penitus intumuit. Sicque toto erisipilato corpore, vitam ami-

sit, Gerlonem filium parvum superstitem relinquens. Qui ab rege tutori commissus, patrimonium cum matre possedit.

12. *Promotio Karoli in regem*. — Interea rex a Lemovica urbe dimotus, Echolisinam (65) petit, ac ibi quæque gerenda disponit. Nec multo post petens Petragoram, nobilium causas quæ litibus agitabantur ibi æquissime ordinat, plurimum de communibus omnium causis apud optimates pertractans. Quibus cum foret admodum intentus, ibique per aliquot tempora sese moraturum proponeret, Fulco Remorum archiepiscopus, de Karoli promotione in regnum apud Belgas tractabat (893). Videbatur etenim tunc, quod præsens oportunitas huius rei aliquam commoditatem pararet. Idque plurimum persuadebat Neustriorum absentia. Etenim cum rege in partibus Aquitaniæ tunc detinebantur. Suadebant quoque multiplices adolescentis querimonias. Jam enim quindennis, de regi amissione apud amicos et domesticos gravissime conquerebatur; regnumque paternum repetere multo conatu moliebatur. Ei ergo omnes Belgicæ principes, et aliquot Celticæ summopere favebant. Horum quoque consensus, sub Remensi metropolitano, sacramenti jure firmatur. Ac tempore statuto conveniunt, ex Belgica (66) quidem Coloniensis, Trevericus, atque Maguntinus metropolitani, cum suis diocesanis episcopis, aut eorum probabilibus legatis. Ex Celtica vero Remorum prædictus metropolitanus, cum aliquot suis diocesanis, Laudunensi videlicet, Catalaunico atque Morinensi. Anno 47 incarnationis dominicæ 47 893 5 Kal. 48 Februas., die dominica (Jan. 28), collecti Remis in basilica sancti Remigii Karolum quindennem regem creant; ac in urbe purpuratum, more regio edicta dare constituunt. Et ex Celtica quidem, paucissimi ejus partes sequebantur. Ex Belgica vero, ei omnes addicti sunt. Ab illis enim devotissime exceptus, per omnes 49 eorum urbes et oppida 50 humanissime deductus est.

13. *Odonis 51 reditus ab Aquitania 52 ejusque obitus.* — Quod factum Odo rex comperiens, ab Aquitania redit. Urbemque Turonicam petens, sanctum Martinum donis regalibus honorat. Sicque Parisii receptus, sanctos martires Dionisium, Rusticum et Eleutherium magnifice donat. Tandem fluvio Matrona remenso, Belgicam ingreditur. Ac oppido receptus, quod dicitur Fara, præ nimia anxietate insomnia tatem pati cepit. Quæ cum nimium succresceret, mentis alienationem operabatur. Superantibusque humoribus, anno regni sui decimo, ut quidam ferunt mania, alii frenesi, finem vitæ accepit (898,

VARIE LECTIONES.

44 tio, em *abscisa*. 45 Pl. de privatis, multumque de comm. 1., linea subducta de p. m. deleta sunt. 46 absentia. qui Sequanæ Ligerique fluviis interjacent *deleta*. 47 An, domini *abscisa*. 48 5. Kal. jam *abscisa*. 49 per o *abscisa*. 50 et opp *abscisa*. 51 Odonis, ta *abscisa*.

NOTÆ.

(64) Blois.

(65) Angoulême.

(66) Lotharii regnum tunc temporis Arnulfo pa-

ruisse constat, igitur hi tres archiepiscopi Carolum minime regem sibi elegerunt.

Jan. 1). Tumulatur ⁵³ vero cum ⁵² multo suorum A lamento, in basilica sancti ⁵² Dionisii martiris.

14. *Mores Karoli.* — Karolus itaque rex creatus, ad multam benivolentiam intendebat. Corpore pres-tanti, ingenio bono simplici que ⁵³. Exercitiis militari-bus non adeo assuefactus. At litteris liberalibus admo-dum eruditus. In dando profusus, minime avarus, Duplici morbo notabilis, libidinis intemperans, ac circa exsequenda iudicia paulo neglegentior fuit. Galliarum principes ei animo ac sacramento annexi sunt. Ne non et Rotbertus Odonis regis defuncti frater, vir industrius atque audacia plurimus sese militaturum regi accommodat ⁵⁴. Quem etiam rex Celticae ducem praeficit, ac in ea omnium gerendo-rum ordinatorem concedit; ejus ⁵⁵ fere per qua-driennium consilio utens, eique admodum consuescens. A quo per Neustriam deductus ⁵⁶, urbibus atque oppidis ab eo receptus est. Urbemque Turo-nicam petens, plurima auri atque argenti talenta, sancto Martino liberaliter impertit. A cujus servito-ribus pro sese fieri deprecationes postulans, per-petua cotidianas obtinuit. Inde quoque omnibus obtentis rediens, Belgicam repetit, ac sanctum Re-migium donis egregiis honorat. Et sic Rotberto Gallia ⁵⁷ Celtica collata, in Saxoniam ⁵⁸ (67) secedit; cujus urbes sedesque regias lustrans cum oppidis, nullo renitente obtinuit. Ubi ⁵⁹ etiam Henricum regio genere inclitum, ac inde oriundum, ducem omnibus praeficit. Sarmatas ⁶⁰ absque praelio subdi-tos habuit. Anglos ⁶¹ quoque ac reliquos transma-rinorum populos, mira benivolentia ⁶² sibi adegit. Vix tamen ⁶³ per decennium ⁶⁴. Et forte felicissimus C per omnia fuisset, si in uno nimium non errasset.

15. *Nimia Karoli* ⁶⁴ dilectio ⁶⁴ erga Haganonem ⁶⁴. — Nam cum multa benignitate principes coleret, praecipua tamen beatitudine Haganonem habebat, quem ex mediocribus potentem effecerat; adeo ut ma-gnatibus quibusque longe absistentibus, ipse regio

lateri solus haereret, pilleum etiam a capite regis sepiissime sumptum, palam sibi imponeret. Quod etiam multam regi intulit labem ⁶⁵. Et enim primates id ferentes indignum, regem adeunt, ac apud eum satis ⁶⁶ conqueruntur, hominem obscuris parentibus natum, regiae dignitati multum derogare, cum acsi indigentia nobilium, ipse tamquam consulturus regi assistat. Et nisi a tanta consuetudine cesset, sese a regis consilio penitus discessuros. Rex dissuasioni-bus his minime credulus, a dilecto non cessit.

16. (920.) *Indignatio* ⁶⁷ Rotberti ⁶⁷ in Haganonem ⁶⁷. — Interea Belgicae ⁶⁸ urbibus ⁶⁹ atque oppidis fir-missime optentis ⁷⁰, in Celticam redit, ac urbe Sues-sonica recipit sese. Huc ex omni Gallia principes confluunt. Huc etiam minores ⁷¹ multo favore con-veniunt ⁷². Inter quos cum Rotbertus, in majore gratia apud regem sese haberi putaret, utpote quem ducem in Celtica omnibus praefecerat, cum rex in palatio sedisset, ejus jussu dux dexter, Haganon quoque ei levus pariter resedit. Rotbertus vero dux tacite indignum ferebat personam mediocrem ⁷³ sibi aequari, magnatibusque praeponi. At iram mitigans, animum dissimulabat, vix regi pauca locutus. Cele-rius ergo surgit, ac cum suis consilium confert. Quo collato, regi per legatos suggerit, sese perferre non posse sibi Haganonem aequari, primatibusque ante-ferri. Indignum etiam videri hujusmodi hominem regi haerere, et Gallorum nobilissimos longe absiste-re; quem nisi in mediocritatem redigat, sese cum crudeli suspendio suffocaturum. Rex dilecti ignomi-niam non passus, facilius se omnium colloquio, quam hujus familiaritate posse carere respondit. Quod nimium Rotbertus indignatus, cum optima-tibus plerisque injussus Neustriam petit, ac Turonis sese recipit. Multam ibi de regis levitate indignatio-nem ⁷⁵ habens. Plurima etiam ut in se transfundatur rerum summa, apud suos caute pertractans. Quam-vis ⁷⁶ etenim regi ⁷⁶ faveret, non ⁷⁶ mediocriter

VARIAE LECTIONES.

⁵² tu, cum m, se *abscisa*. ⁵³ s. cui etiam in primis adolescentiae annis. pax atque tranquil-litas rei publicae concordia suorum. commoditas privatorum grata fuere. Id vero in brevi *deleta*. ⁵⁴ a. Rex ergo principibus stipatus, ac multo suorum obsequio inclitus. more regio leges condit. ac decreta edicit. Rotbertum quoque *deleta*. ⁵⁵ E. plurimum *deletum*. ⁵⁶ d. quae est celticae pars *deleta*. ⁵⁷ Haec usque praeficit Ekkehardus Uraug. in *hist. Henrici sed haud accurate exscripsit*. ⁵⁸ belgicam *corr.* saxoniam. ⁵⁹ ubi usque praeficit *corr.* gentis manu *adjecta*. ⁶⁰ S. quoque *deletum*. ⁶¹ An-glorum *deletum*. ⁶² b. militare *deletum*. ⁶³ en, nium *abscisa*. ⁶⁴ ia Karoli, io, Haganonem *abscisa*. ⁶⁵ calamitatem *corr.* labem. ⁶⁶ s. inde *deletum*. ⁶⁷ natio, tberti, anonem *abscisa*. ⁶⁸ in loco *raso sed atramento et manu eisdem*. Galliarum Ekkehardus qui haec *exscripsit*. ⁶⁹ sinibus *corr.* urbibus. ⁷⁰ o. cum paschalis sollemnitas immineret, Aquisgrani palatio sese recepit. Huc Ekken. ⁷¹ mediocres Ekken. ⁷² con-veniunt; assunt et duces, ex Saxonia quidem Henricus, ex Gallia Ruotpertus. Cottidie secus fores regii cubiculi manent, cottidie egressum regis a penetralibus aulae prestolantur. Cum vero nullum eis ab rege responsum per dies quatuor daretur, Henricus molestissime ferens, dixisse fertur, aut Haganonem quan-doque cum Karolo regnaturum, aut Karolum cum Haganone ad rerum mediocritatem deventurum; indi-gnansque rege inconsulto discessit. Ekkehardus Uraug. qui deinde tribus lineis reconciliationem Henrici per Heriveum, *infra capp. 23, 24. enarratam, scribit. Superioris fabulae, licet genio Richeri optime conveniat, nul-lum in codice vestigium, nec eam a Richero profectam esse, narratio infra capp. 20 de causa inimicitiae Henrici ostendit. Cf. supra pag. 566.* ⁷³ ignobilem *c.* mediocrem. ⁷⁴ querimoniam *c.* indignationem. ⁷⁵ Q, r, non *abscisa*.

NOTAE.

(67) Hic et in sequentibus lectio prior cum praesenti collata, auctorem, insano quodam gentis studio abductum, Belgis Saxones, Gisleberto Henricum substituuisse docet. Fides talibus ad Ekkehardo

Uraugiensi exscriptis omnino neganda, et histo-ricis ad antiquam lectionem infra adnotatam redeun-dum est.

tamen ⁷⁶ ei regnum invidebat ⁷⁶, cum sibi post ⁷⁶ fratrem hereditandum ⁷⁶ magis videret. Nonnulla quoque movebatur in Fulconem Remorum metropolitanum, qui regem a cunabulis educaverat, atque in regnum promoverat (68). Videbatur etenim, quia si is solum deperiret, facilius refundi in sese regnum potuisset. Id etiam apud Balduinum Morinorum principem admodum agitabat. Hic enim ab eo ⁷⁶ persuasus, ejus partes jam rege deserto sequebatur.

17. (899.) *Interfectio Fulconis archiepiscopi.* — Quo rex comperto, in Balduinum fertur, ac multa obsidionis vicastrum Atrabatam ab eo aufert, atque cum tota sancti Vedasti abbatia, Fulconi prædicto metropolitano concedit. At post aliquot tempora metropolitano ob itineris longinquitatem fratrumque ⁷⁷ incommoditatem ⁷⁷ Altmarum comitem accersiens ⁷⁸, abbatiam sancti Medardi quam ipse comes tenebat, ab eo accipit, et pro ea abbatiam sancti Vedasti cum castro Atrabato rationibus utrimque habitis ei impertit. (900.) Unde et ad nimiam pertrahitur Balduinus crudelitatem. Multaque affectus anxietate, ad ultionem penitus sese convertit. Amicitiam ergo circa metropolitanum simulat. Per legatos quoque multam benivolentiam mandat ⁷⁸, fidemque spondet. Illud tamen multa suorum curiositate observat, utrum privatus an cum copiis regis palatium petere consuescat; privatum multo nisu impetere cupiens. Hæc dum sic haberentur, pro regis causis contigit episcopus Belgicæ apud regem congregari. Unde et metropolitano accersitus cum iter accelerare pararet, incautus cum paucis festinabat. Cui mox affuit quidam Winemarus cum cohorte a Balduino missus ⁷⁹. Metropolitanus cum esset cum paucis, a cohorte cum suis interceptus est. Nulli fugæ locus patuit. Omnes circumvallantur atque impetuntur. Admodum utrimque dimicant. Utrimque fusi procumbunt. (900, Jun. 16.) Winemarus metropolitano adortus, lancea inermem transfigit ⁸¹, atque intersuos septem vulneribus sauciatum præcipitat. Cui cum adhuc ictus intenderet, quidam suorum multo episcopi amore ducti, super eum procumbunt. Qui cum eo mox transfixi atque occisi sunt. Quatuor tantum fugalabuntur, ⁸², qui rei negotium Remis demonstrant. Tunc vero magna militum manus, ab urbe mox cum armis educta, adversarios persequi conatur. Sed eis elapsis dominum occisum cum suis colligunt, atque multo doloris lamento Remos deportant, cum sacerdotibus sacerdotem plurimo dignitatis obsequio condentes.

18. *Winemari⁸³ interitus⁸³.* Interea collectis apud regem episcopis, talia mox referuntur. Quod etiam omnibus nimium animi incussit dolorem. Rex ipse in lacrimas dissolutus, de casu pontificis ⁸⁴ adeo conquestus est. Episcopi quoque in fratris morte et coepiscopi, multa commiseratione condolere. Initoque consilio, Winemarus cum suis complicibus, horribili anathemate damnant. Qui in brevi deficiens, insanabili hydropis morbo a Deo percussus est. Ventre itaque turgidus, exterius quidem lento igne, interius vero immani incendio urebatur. Ingens tumor pedum non deerat. Verenda vermibus scaturiebant. Crura tumentia ac lucida. Anelitus fetidus. Viscera etiam paulatim per colum diffuebant. Super hæc omnia sitim intolerabilem sustinebat. Appetitum vero comedendi aliquando habebat, sed cibi illati fastidium inferebant. Insomnieatem jugem patiebatur. Omnibusque factus intolerabilis, omnibus horrore ⁸⁴ habitus est. Itaque amici atque domestici ab eo dimoti sunt, multo ejus corporis fetore confecti; in tantum ut nullus medicorum, saltem medendi causa ad eum accedere posset. Quibus omnibus dissolutus, omni christianitatis communione privatus, a vermibus ex parte jam consumptus, flagiciosus ac sacrilegus ab hac vita pulsus est.

19. *Promotio⁸⁵ Herivei in⁸⁵ episcopatum⁸⁵.* — Sepulto vero domno Fulcone metropolitano, Heriveus vir spectabilis et palatinus episcoporum consensu, et Remensium conibentia in pontificatu regis donatione succedit. Quorum uterque quanta utilitate, quantaque religione in ecclesia Remensi floruit, si quis ad plenum ⁸⁶ dinoscere cupit ⁸⁶, legat librum Flodoardi presbiteri, quem ab urbe (69) condita de ejusdem urbis episcopis uberrime descripsit. Adepto (70) quoque Heriveus pontificatu, multa fide regem sequebatur, desertoribus adeo infestus. Erlebaldu (71) Castricensium comitem, qui res sui episcopii pervaserat, et oppidum quod vocant Macerias obtinebat, more ecclesiastico prius quidem ut resipiscat ammonet, post vero anathemate damnat (920). Qui cum sibi nec damnatus satisfaceret, in eum cum multis militum copiis fertur, oppidumque multa obsidione per quatuor ebdomadas vehementer adurget. Erlebaldu continuam non ferens impugnationem, clam ab oppido cum aliquot suorum dilabitur. Qui vero remanserant victi, portis mox patefactis, metropolitano cedunt. Eisque ejectis, suos ibi deposuit, ac de toto pago Erlebaldu profugum disturbavit.

VARIE LECTIGNES.

⁷⁶ men, vi, po, dil *abscisa*. ⁷⁶ a. roberto deletum. ⁷⁷ fra, mo *abscisa*. ⁷⁸ a. rationibus habitis *deleta*. ⁷⁹ spondet c. mandat. ⁸⁰ m. omnium quos terra *spatinet* *secleratissimus deleta*: ⁸¹ transfigit *codex*. ⁸² ereptis l. ⁸³ e. in *abscisa*. ⁸⁴ amici c. pontificis. ⁸⁵ *83x abscisa*. ⁸⁵ tio, in, tum, *abscisa*. ⁸⁶ enim, e cupit *abscisa*.

NOTÆ.

(68) Fulconis cædem rebus Haganonis perperam conjungi jam annorum ordo satis demonstrat.

(69) Scil. Remensi.

(70) Cf. Flodoardi Ann. an. 920.

(71) Erlebadum — concesserat ex Flodoardi Ann. an. 920, quos in sequentibus usque ad caput libri III, 21, conferas velim.

20. *Ad Renum⁸⁷ mutua petitio⁸⁷ ac comitis⁸⁷ Erlebaldi⁸⁷ occisio.* — Rex in pagum Warmacensem, locuturus Heinrico Transrhenensi, concesserat. Huc quoque Erlebaldu comes advenit, apud regem deploraturus a Remensium metropolitano sese immaniter habitum. Henricus apud regem de⁸⁸ rerum dispositionibus fidelissima satagebat. Cui rei cum⁸⁹ admodum intenderet, Germanorum Gallorumque juvenes linguarum⁹⁰ idiomate⁹⁰ offensi, ut eorum mos est cum multa animositate maledictis sese lacessere⁹¹ cœperunt. Consertique gladio exerunt, ac se adorsi, lætaliter sauciant. In quo tumultu, cum ad litem sedandam Erlebaldu comes accederet, a furentibus occisus est. Rex proditionem ratus, ocius surgit, suisque stipatur. Henricus vero⁹² dolum arbitrans, classem repetit, atque a regiis stipatoribus Rhenum transire cogitur⁹³. Existimabant⁹⁴ enim hi⁹⁵ qui regi assistebant⁹⁶, eum in dolo venisse. A quo etiam tempore⁹⁶ Karolo infestus ferebatur.

21 (920.) *Desertorum⁹⁷ dolosa regi⁹⁷ Karolo persuasio de Haganonis⁹⁷ abjectione.* — Hinc itaque Henrico, inde Rotherto duce Karolus urgebatur. Factusque eorum medius, utrimque premebatur. Post hæc ad interiora Belgicæ rediens, urbe Suessionica sese recipit, multam ex hujusmodi infortunio apud suos agitans quærelam. Huc etiam ex Belgica quo Collicæ conlimitat, atque ex Celtica principes nonnulli confluent. Sed et Rothertus dux propinquior factus, Stampis sese recipit, ac ad palatium legatos dirigit, regalia negotia inde experturus. At qui confluerent, Rotherti partes tuebantur, cujus suasu capti, de Haganonis abjectione apud regem pertractant, non ut id fieri velint, sed ut regnandi occasio Rotherto paretur. Abjectionem itaque Haganonis leviter suadent. Ducem etiam a se dicessurum si non abiciat, mediocri assertionem demonstrant; quatinus levi objurgatione rex ammonitus, cœptis insistere non formidet. Unde et post contra eum justissimam indignationis causam se habituros arbitrabantur.

Quod etiam totum ad vota eorum provenit. Nam rex nulla⁹⁸ suasionem affectus, nunquam a dilecto sese dicessurum respondit; idque multis sententiarum sermonibus assererat. Quod cum⁹⁹ Rothertus dux in ejus animo fixum perciperet, Heinrico Transrhenensi¹⁰⁰ per legatos¹⁰⁰ de regis ejectione¹⁰⁰ suadet¹⁰⁰. Compererat¹⁰⁰ enim¹⁰⁰ eum a regiis stipatoribus¹⁰⁰, in fugam¹⁰⁰ coactum; unde¹⁰⁰ et de se fidem¹⁰⁰ continuo facit¹⁰⁰. Cujus consensu tyrannus mox lætus¹⁰¹, in sese regnum¹⁰² transferre¹⁰² diligentissime¹⁰² la-

borabat¹⁰³. Largitur itaque¹⁰³ plurima, atque¹⁰³ pollicetur inaudita¹⁰³. Tandemque¹⁰⁴ inducto transfugio jam principes aperte alloquitur; regem inquitens Suessionis sese privatum¹⁰⁵ habere; Belgas præter paucissimos ad sua discessisse. Unde et rei commoditatem adesse memorabat¹⁰⁶, facillime et ex æquo regem posse capi asserens, si ipsi omnes palatium adeant acsi consulturi, in ipso quoque palatii cubiculo inter consulendum regem capiant teneantque. His favent omnes pene ex Celtica, et de patrandi facinore, apud tyrannum conjurant. Palatium ergo adeunt, regemque utpote consulturi stipant. Intromissum vero cubiculo, ut paucis allocuti sunt, capiunt ac tenent.

22. *Heriveus¹⁰⁷ metropolitanus¹⁰⁷ Karolum a desertoribus¹⁰⁷ captum liberat¹⁰⁷ Remosque ducit¹⁰⁷.* — Jamque abducere nitebantur, cum metropolitanus Heriveus cum copiis repentinus urbem Suessionicam ingreditur. Regis enim sollicitus, desertorum fraudem præsenarat. Et ipse quidem prius cum paucis, post vero sui, favente Riculfo ejusdem urbis episcopo, consequenter admittuntur. Armatis itaque circumdatus, concilium desertorum stupentibus cunctis penetrat. Factusque terribilis: *Ubi inquam est dominus meus rex?* Ex tam multis, pauci admodum respondendi vires habuere, sese penitus deceptos rati. Qui tamen cum viribus resumtis dicerent: *Intro cum paucis consultat!* metropolitanus ostio obserato vim infert. Seriasque pessumdatis, cum¹⁰⁸ paucis sedentem repperit. Captum enim custodibus adhibiti ergastulo deputaverant. Quo metropolitanus manu apprehenso: *Veni inquit rex, tuisque potius utere.* Et sic a metropolitano e desertorum medio eductus est. Tunc etiam equum ascendens, cum 1500 armatorum ab urbe exivit, atque Remos devenit. Post cujus discessum, desertores pudore confusi, illos sese indignabantur. Confusique¹⁰⁹ ad Rothertum redeunt, atque rem non satis prospere gestam desertori transfugæ reportant. Karolus vero rex cum metropolitano aliisque paucis qui a se quidem defecerant, sapientium tamen consilio ad se reversi erant, Belgicæ interiora repetit, ac Tungros concedit. Ibi quoque episcopo tunc defuncto Hilduinum eligente clero, ac populo favente, per archiepiscopum Herimannum, præsulem ordinat, virum liberalem ac strenuum, sed factiosum. Nam mox episcopus ordinatus, iis Belgicæ principibus qui¹¹⁰ Rotherto duci in regis abjectione favebant, mox hæsit et favit, plurimum cum eis contra regem machinans.

VARIE LECTIOES.

⁸⁷ ad R, p, tis E *absca*.: ⁸⁸ de amicis, inter se habenda plurimum s. *deleta*. ⁸⁹ o uterque *deletum*. ⁹⁰ ling, ma *absca*.: ⁹¹ impolare & lacessere. ⁹² c. *verum* *hæc* *deleta*. ⁹³ c. Qua die nihil concordie, nihil amicicium inter eos habitum est: *deleta*. ⁹⁴ *Exis absca*; ⁹⁵ hi, bant *absca*. ⁹⁶ t. henricus *deletum*. ⁹⁷ Dese, regi, de Haganonis *absca*. ⁹⁸ levissima c. nulla. ⁹⁹ c. principes in e. a. f. perciperent 1. Post quatuor lineis tota captionis historia absoluta erat, quibus jam eratis, secunda manu omnia usque Regis enim sollicitus, desertorum fraudem præsenarat *adscripta sunt*. ¹⁰⁰ rans, legat, ejec, et, Com, im, stipa, fugam, un, idem, acit, *absca*. ¹⁰¹ mo... tus vel me... tus *codex*; *media excisa sunt*: ¹⁰² reg, erre, issime abat, itaque, atque *absca*. ¹⁰³ *mediis absca* in et ta plana sunt; igitur majora haud recipiendum erat. ¹⁰⁴ emque *absca*. ¹⁰⁵ um *absca*, ¹⁰⁶ primum a *absca*. ¹⁰⁷ us, litanus, rto, m liberat, ucit *absca* ¹⁰⁸ c. duobus tantum 1. ¹⁰⁹ iratique. 1 ¹¹⁰ q. cum rotherto duce regem abjecerant 1.

At ¹¹¹ rex bono suorum usus consilio, per Heriveum metropolitanum ducem Heinricum ¹¹² qui in Saxonia ¹¹³ omnibus præerat, accersit. Hic enim ab Rotberto ¹¹⁴ persuasus, cum aliis ab rege discesserat.

23. *Conquestio* ¹¹⁵ *Herivei Remensium* ¹¹⁶ *metropolitani* ¹¹⁷ *apud Heinricum* ¹¹⁸ *pro Karolo rege.* — Penes quem, metropolitanus vice regis sic orsus ait : « Hartenus, vir nobilissime, tua prudentia, tua liberalitate, pax principum, concordia omnium utiliter florere. At postquam malivolorum invidiæ animum remisisti, circumcirca discordiæ vis a latibulis emerit. Quæ res, domino nostro regi apud te oratum ire suasit. Ante hac enim non mediocriter ob tua merita dilectissimus fuisti. Tua egregia fides ei recognita, in magnis periculis multum sibi fidutiam parat. Cum totius statu dignitatis rex potiretur, paululum a te oberrasse ¹¹⁹ sese non ignorat. Sed in multa fide corrigere gestit. Nec est hoc inusitatum et singulare. ¹¹⁷ Omnium est interdum desipere, bonorum vero rationibus redire. Sufferendum est itaque atque summa benignitate indulgendum. Tu quoque Germanorum ¹¹⁸ optime, nimium a recto accessisse videris. Neque id mirum. Nam dux Rotbertus ¹¹⁹ omnia sitiens, regique regnum immaniter invidens ¹²⁰, incautum te suasionibus illexit. Quid enim suasorie digesta non efficit oratio? Nimium inquam ab utrisque oberratum est. Sed jam tandem prior vobis redeat virtus. Summa utriusque ope, uterque nitatur, ut tu habeas regem tibi adprime commodum, et rex habeat te virum sese dignissimum. Nam te idem præstare gestit ¹²¹ iis omnibus qui Germaniam ¹²² inhabitare noscuntur. Ob hoc igitur animum ad meliora revoca. Dominum ¹²³ abjectum recipe, ut et tu ab eo extollendus excipiaris. »

24. *Responsio* ¹²⁴ *Heinrici* ¹²⁵ *ad* ¹²⁶ *metropolitanum Heriveum* ¹²⁷ *de Karolo.* — Ad hæc Heinricus ¹²⁸ : « Multa, inquit, me ab his dehortantur, nisi tua, pater, egregie virtus, ad idem quodammodo pertrahat. Scio enim quam difficile et arduum sit, ei consilium dare, cum sua inconstantia, tum suorum invidia. Non est incognitum mihi, quantum pro eodomi militiæque pridem certaverim. Illud etiam notissimum constat, quantum circa me fide debita abusus sit. Id fortassis, pater, persuades, quod cum factum erit, fecisse penitebit. Sed quia de futuro nemo satis callidus, nemo satis prudens sit, licet sæpius prava ¹²⁹ quam bona consilia proveniant, serar quocumque jubes. Modestiamque meam, post tuam dignitatem

A demittam, virtutem tuam expertus. Equidem decretum mihi fuerat, ingenio, consilio, armis ab eo recedere. » Persuasus itaque per metropolitanum, Henricus ¹²⁶ regi deducitur, multoque ambitionis honore ante admittitur, ac ambo in amicitiam federantur.

25. Quibus gestis Hilduinus Tungrensium episcopus, cum iis qui ab rege defecerant conspirasse in ¹²⁷ regem insimulatus, regique infensus, ab eo insectabatur ¹²⁸. Cujus odii vis eo usque pervenit, ut Richerum Prumiensis monasterii abbatem promoveret, et Hilduinum abdicaret. (921.) At Richerus ab rege donatus, cum ab metropolitano Herimanno urgeretur, eo quod contra fas ab rege episcopatum suscepisset super eum qui tenebat, quique nulla culparum confessione victus, nullo iudicio damnatus esset, regis jussu Romam festinat; ac ibi Johanni papæ, et regis sententiam et sui negotii causam demonstrat. Papa in Hilduinum desertorem indignans, ab officio eum suspendit ac anathemate damnat; Richerum vero episcopum ordinat, ac suæ auctoritatis benedictione donat. Hæc dum sic agerentur, Hilduinus prosequitur, incassum apud papam plurimam querimoniam fundens, ac apud eum pro absolutione admodum laborans. Quo conquerente, Richerus redit, ac sedem vacuum jussus ab rege ingreditur.

26. His ita sese habentibus rex ad interiores Belgicæ partes iter retorquet; ibique ob multas rerum quæ emergerant causas, regio decreto et metropolitani jussu, sinodus (72) apud Trosleium habenda indicitur. Cui sinodo dominus Heriveus præsedet, rege quoque ibidem præidente. Ubi quamplurimis quæ utilissima visa sunt determinatis, regis interventu et omnium episcoporum qui sinodo interfuere consensu dominus Heriveus metropolitanus Erlealdum prædictum Castricensium comitem a vinculo excommunicationis ¹²⁹ absolvit. Ibi etiam Rodolfo Laudunensium episcopo defuncto, Adelelmum ejusdem urbis thesaurarium multo episcoporum consensu ab rege donatum solempniter ordinat.

27. His prospere et utiliter gestis, rex superiora Belgicæ repetit, aliqua suorum ibi ordinaturus. In Richuinum comitem fertur, eo quod et ipse desertor, Rotberti partes tuebatur. Ejus ergo oppidis obsidionem adhibet, vehementi expugnatione infestans. At ille equitatum intolerabilem advertens, jure obsidum victus ad regem redit. Rex victum excipiens, animum ab ira mitigat ¹³⁰ ac eum in gratiam resumit.

28. Dum hæc gerebantur, Rotbertus Celticæ Gal-

VARIE LECTIONES.

¹¹¹ at remorum metropolitani herivei consilio usus gislebertum qui in belgica omnibus potior erat per legatos accersit. Hinc enim ab Henrico persuasus cum aliis nonnullis ab rege discesserat. Et accersitus cum multo honore ante regem admittitur, *ita primo auctor, quibus immutatis multo profusiores historiam prima manu scripsit.* ¹¹² gislebertum 1. ¹¹³ belgica 1. ¹¹⁴ henrico 1. ¹¹⁵ tio, ensium, ani, um *abscisa.* ¹¹⁶ o. crebro *deletum.* ¹¹⁷ s. at frequentatum et commune *deleta.* ¹¹⁸ belgicorum 1. ¹¹⁹ 2a *additum.* ¹²⁰ i. sive incauto tibi nescio sive malum cupienti 1. ¹²¹ cupit 1. ¹²² belgicam 1. ¹²³ D. tuum 1. ¹²⁴ R, ad He *abscisa.* ¹²⁵ gisleberti 1. gislebertus 1. ¹²⁶ manu 2. ¹²⁷ apud 1. ¹²⁸ impetebatur *corr.* insectabatur. ¹²⁹ ex *absisum.* ¹³⁰ a.. ira mitig.. *codex.*

NOTE.

(72) De sqq. cf. Flodoardum a. 921.

lia dux piratas acriter impetebat. Irruperant enim duce Rollone filio Catilli intra Neustriam repentini. Jamque Ligerim classe transmiserant, ac finibus illius indemnes potiebantur. Ibant passim palantes, atque cum vehementibus manubiis ad classem sese referebant. Dux vero ex tota Neustria copias collegerat; plures quoque ex Aquitania accersiverat. Aderant etiam ab rege missæ quatuor cohortes ex Belgica, quibus et Richuinus prædictus præerat. Aquitanorum vero legiones Dalmatius curabat. Neustrios vero ipse dux Rotbertus disponebat. Sicque totus ducis exercitus in quadraginta milibus equitum consistebat. Dalmanium ergo cum Aquitanis in prima fronte constituit; dein Belgas ¹³¹, at Neustrios subsidiis locat. Ipse etiam dux legiones circumiens præcipuos quosque nomine vocans hortatur, ut suæ virtutis ac nobilitatis plurimum meminerint; pro patria, pro vita, pro libertate certandum asserens. De morte non sollicitandum cum ea omnibus incertasit. Si vero fugiant, eis nihil ab hostibus esse relinquendum. His et aliis quam plurimis, militum animos incendebat. Quibus dictis dux in locum ubi prælium erat gerendum, instructos ordines deducit.

29. Nec minus et hostium exercitus contra hostem rem militarem multa audacia ordinabant. Quorum exercitus in quinquaginta milibus armatorum consistens, ordinatim obvenientibus procedit. Rotbertus dux vim belli maximam imminere advertens, cum mille robustis ex Neustria, Dalmatio in prima fronte sese associat. Procedit itaque cum Dalmatio et Aquitanis ¹³². At piratarum legiones longo scese ordine protenderant ¹³³ ipsumque ordinem ad hostes excipiendos curaverant scemate lunæ quæ in augmento ¹³⁴ est, ut dum multo fervore hostes ruerent, exercitus circulatione exciperentur. Sic etiam ab iis qui in cornu utroque persistenter, a tergo appetiti, more pecudum sternerentur.

30. His ergo in utraque parte paratis, uterque exercitus ¹³⁵ signis collatis congregitur. Rotbertus cum Neustriis, Dalmatius cum Aquitanis legiones piratarum penetrant, statimque ab iis qui in cornibus erant, a tergo impetuntur. Mox quoque et ¹³⁶ Belgæ improvisi prosequuntur, atque piratis qui a tergo suos premebant, immani cede sternunt ¹³⁷. Neustrii quoque atrocissime instant. In qua commixtione, cum Aquitani piratis circumdati, multo conamine eos quos impellebant in fugam cogent, ii qui in cornibus perstiterant, a Belgis hinc premebantur, inde vero ab Aquitanis conversis letaliter urgebantur. Superati itaque arma deponunt, ac multis clamoribus pro vita supplicant. Rotbertus itaque

A tantæ cædi parcere petit, ac instat ut eruantur. Vix quoque ab cæde quievit exercitus, multo prosperioris fortunæ incitatus successu. Sedato vere tumultu, qui inter eos potiores videbantur, a duce capti sunt, reliqui vero sub jure obsidum ad classem redire permittuntur.

31. Patrata ergo victoria, exercituque soluto, Rotbertus captos Parisii deponit. Hos percunctans ¹³⁸ an christiani ¹³⁹ essent, nullum eorum ¹⁴⁰ quicumque religionis ¹⁴¹ hujusmodi ¹⁴² attigisse ¹⁴³ comperit. Misso itaque ad ¹⁴⁴ eos instruendos ¹⁴⁵ reverendo presbitero ¹⁴⁶ et monacho Martino ¹⁴⁷, ad fidem Christi conversi sunt. Qui ¹⁴⁸ vero ad classem ¹⁴⁹ redierant, alii ¹⁵⁰ eorum christiani ¹⁵¹, alii pagani ¹⁵² mixtim inventi sunt. Et hi quoque per prædictum virum instructi, receptis a duce obsidibus ¹⁵³ quos dederant, ad salutaria sacramenta deducti sunt.

32. Et cum de baptisterio ageretur, Wittoni Rhodensium metropolitano eis ¹⁵⁴ prædicandum a duce committitur. Witto vere non se solo contentus, Heriveo Remensi epistolam dirigit, per quam ab eo querit quo ordine, qua ratione, gens ante perfida æcclesiæ socianda sit. Heriveus vero metropolitanus multa diligentia hæc disponere cupiens, conventum episcoporum fieri jubet, ut multorum rationibus res idonee distribueretur.

33. Et die constituta, synodus habita est. In qua primum de pace et religione sanctæ Dei æcclesiæ, statuque regni Francorum salubriter ac competenter tractatum est, post vero de piratarum mitigatione atque conversione uberrime agitatum. Decretum quoque de eodem ab ipsa Divinitate rationem quærendam, jejunandum etiam ab omnibus triduo. Domino vero papæ id esse suggerendum, ut invocata per jejunium Divinitate, et domino papa humiliter consulto, efficacius res ordinaretur. Revolutis itaque patrum decretis, reverendus metropolitanus Heriveus 24 capitula in volumine ordinavit, rationabiliter ac utiliter digesta, et qualiter rudes in sine habendi sunt continentia. Quæ omnia venerabili Rodomensi Wittoni delegavit. Ille vero excipiens, utiliter ¹⁵⁵ sumptum negotium consummavit.

34. Hac (73) etiam tempestate Ragenus, vir consularibus ¹⁵⁶ et nobilis cognomento Collo-longus, cujus etiam obitus multam rei publicæ in Belgica intulit labem, communi corporis validudine tactus et oppressus, finem vitæ apud Marsnam palatium accepit. Cujus exsequiis Karolus rex interfuisse dicitur, ac oculos lacrimis suffusus dixisse: *O inquam ex alto humilem, ex amplo artissimum!* altero personam, altero monumentum significans. Per-

VARIE LECTIONES.

¹³¹ b. duce gisleberto ordinat. inde n. 1. ¹³² a. frontibus maforto signatis. At 1. ¹³³ pro fenderant cod, ¹³⁴ quæ quinta est 1. ¹³⁵ e. cum maximo clamore signis infestis 1. ¹³⁶ et gislebertus cum belgis improvisus prosequitur 1. ¹³⁷ sternit 1. ¹³⁸ t, n, e, l h, g, a, d, presbite, M, Christ. Q, sem, a, i, ni ex conjectura. ¹³⁹ hospitibus 1. ¹⁴⁰ vox obscura. ¹⁴¹ efficacissime atque utiliter 1. ¹⁴² u, c. codex.

NOTÆ.

(73) Cap. 35-40. Ekkehardus Uraug. in Historia Heinrici excerptit.

actisque exsequiis, Gisleberto ejus filio, jam facto A juveni, paternum honorem, coram principibus qui confluerant liberalissime accommodat.

35. Hic cum esset clarissimo genere inclitus, et Heinrici Saxoniae ducis filiae Gerbergæ conjugio ¹⁴³ nimium felix, in nimiam præ insolentia temeritatem præceps ferebatur; in disciplina militari ex audacia nimius, adeo ut quodcumque invincibile, appetere non metueret; corpore mediocri et denso, duroque membrorum robore, cervice inflexibili, oculis infestis atque inquietis, sicque mobilibus ut eorum color nemini ad plenum innotuerit; pedibus omnino impatientibus; mente levi. Oratio ejus, ambigua ratione consistens, interrogatio fallens, responsio anceps; orationis partes, raro dilucidæ sibi cohærebant; suis adeo profusus, aliena enormiter sitiens; majoribus ac sibi æqualibus coram favens, occulte vero invidens; rerum confusione ac mutua dissidentium insectatione plurimum gaudens.

36. Talis itaque in regem nimia animositate ferebatur. Meditabatur quoque regis abjectionem admodum, ac plurimum id pertractabat apud eos qui in Belgica potiores videbantur, non quidem Roberto, sed sibi regnum affectans; sua quoque principibus pene omnia distribuens. Et majores quidem prædiis et ædibus egregiis inclite donabat, mediocres autem auri et argenti talentis efficaciter illiciebat. Fit itaque multorum ex Belgica cum eo consensus. Sed hoc satis improvide ac inconsulte. Nam licet ob magna beneficia comparatos sibi attraxisset, non tamen ex jurejurando ad patrandum facinus sibi annexit. Leviter ergo attracti, leviter post dissociati fuere.

37. Nam cum Karolus hoc audito a Celtica cum exercitu rediret, Belgis que bellum inferre pararet, Belgæ mox non in aperto cum Gisleberto resistere nisi sunt, sed oppidis ac municipiis ¹⁴⁴ sese recludunt. Rex vero singulis qui ab se defecerant legatos dirigit, per quos significabat sese regali atque solemnī donatione largiturum quicquid eis ab Gisleberto prædiorum et ædium collatum est, sese quoque contra Gislebertum pro eis certaturum, si is eis ex collatis beneficiis quicquam repetere velit. Quo capti, mox jure sacramenti ad regem redeunt, habitisque rationibus quicquid beneficiorum ab Gisleberto eis collatum fuit, regali largitate firmissime unicuique donatur. Unde et a Gisleberto recedentes, regi constantissime resociantur, ac cum eo in Gislebertum feruntur.

38. Gislebertus vero in oppido Harbure (74), quod hinc Mosa et inde Gullo fluviis vallatur, a fronte

A vero immani hiatu, multoque horrore veprium defensum est, cum paucis claudebatur. Huc rex cum exercitu properat, locatque obsidionem, hinc et inde navalem, a fronte vero equestrem. In cuius expugnatione cum persisteret, Gislebertus ¹⁴⁵ navali fuga dilabitur. Oppidani vero capti, in regis deveniunt jussionem. Gislebertus autem cum duobus clientulis, paterna hereditate privatus, Rhenum exulaturus pertransit. Ibi per annos aliquot apud Heinricum socerum deceptus exulat. Evoluto autem aliquot annorum tempore, Henricus apud regem suasorio agit, ut Gislebertus revocaretur, ac in regis gratiam resumeretur, ea vero rerum conditione, ut regis sententia ex collatis beneficiis intermerata, Gislebertus ea tantum regali clementia reciperet, quorum possessores per tot sui exilii tempora jam obierant.

B 39. (922.) Ab exilio itaque revocatus, regis gratiam per Heinricum meretur, ea tamen ut dictum est conditione, ut a beneficiis quæ insolenter diduxerat, quandiu possessores viverent careat; ea vero quorum possessores per annos aliquot obierant, regis miseratione repetat. Recipit itaque quæ a defunctis quidem derelicta vacabant, maximam suarum rerum partem, Trajectum, Juppilam, Harstadium, Marsnam, Littam (75), Capræmontem. Quibus habitis, Karolus rex in Celticam redit, Nortmannis qui extremos Galliarum fines locis maritimis infestabant, copias inferre parans. Henrico vero trans Rhenum contra Sarmatas profecto, Gislebertus per suos immaniter vexabat et atterebat eos qui ab rege sua data obtinebant. Alios clandestina invasione enecans, alios incessanter ut sua relinquunt adurgens, tandem evincit, suisque omnibus politur, truculentius exinde in regem machinans. Socerum itaque adit, eique ab rege dissuadet, Celticam solam regi posse sufficere asserens, Belgicam vero atque Germaniam rege alio plurimum indigere. Unde et, ut ipse in regnum coronari non abnueret, multis suasionibus permovebat. Henricus vero cum nefanda eum suadere adverteret, dictis suadentis admodum restitit, et ut quiesceret ab illicitis, multis amplificationibus agitabat.

C 40. Et Gislebertus quidem cum apud socerum non proficeret, ut ¹⁴⁶ regnum sibi ¹⁴⁷ parare posset ¹⁴⁸, in Celticam secedit ac transit in Neustriam; sicque cum Roberto duce de eodem negotio consilium confert, suadens ei de regni susceptione, ac Karoli abjectione. Exultat tyrannus, et tyrano absque mora favet. Deliberant itaque ambo, et post pro ¹⁴⁷ perpetrandis fidem sacramento ¹⁴⁹ confirmant ¹⁵⁰.

VARIE LECTIONES.

¹⁴³ matrimonio l. ¹⁴⁴ munitionibus l. ¹⁴⁵ G. clam per murum dilapsus fluvium enatando transmeavit, et cum duobus clientibus Rhenum exulaturus pertransiens, annis aliquot apud socerum suum Heinricum patrimonio privatus exulavit. Oppidani autem absque duce relictī, se subdiderant regi. *Ekkeh. Ur.* ¹⁴⁶ u, sib, p *ex conject.* ¹⁴⁷ ex l. ¹⁴⁸ sacramentis l. ¹⁴⁹ c. Et post

NOTÆ.

(74) Hodie vicus *Geul* in loco indicato, in dextra Mosæ, ubi *Geul* (Gulia SS. I. 603) eam influit, infra Trajectum, situs est.

(75) Cf. Gerbergæ reginæ donationem pro S. Remigio Remensi a 968. Febr. 12. Bouquet IX, 666.

41. Tempore vero constituto, cum rex Tungros A redisset, ibique privatus resideret, urbem Suessonicam Rotbertus ingreditur. Apud quem ex tota Celtica primates collecti, qua ratione regem abjiciant, constantissime consultant. Nec defuit Gislebertus ab Belgica, qui mox absque deliberatione Rotbertum regem creandum perstrepebat. Communi ergo omnium qui aderant decreto, Rotbertus eligitur (*Jun.* 29); ac multo ambitionis elatu Remos deductus in basilica sancti Remigii rex creatur. A cujus coronatione peracto triduo, Heriveus Remorum metropolitanus diutina egritudine vexatus, interiit (*Jun.* 2). Qui si eodem tempore valuisset, tanto facinori oportunitas non patuisset. Cui etiam mox succedit donatus ab Rotberto ¹⁵⁰ Seulfus, qui tunc urbis ejusdem officio fungebatur ¹⁵¹ archidiaconatus; vir strenuus ¹⁵² multaue rerum scientia inclitus.

42. (923.) Interea Karolus a Gallis præter paucissimos Belgarum ¹⁵³ desertum sese comperiens, apud præcipuos eorum qui a se non defecerant, plurimam de suo infortunio agitabat querelam. Miseriorem sese inquiens si hac urgeatur calamitate, quam si oculos claudat suprema morte, cum illa dolores augeant, ista demantur ¹⁵⁴. Carius quoque sibi ferro occidi, quam regno a pervasore privari. Post regni enim privationem, solummodo superesse in exilium deportationem. In quo etiam ab iis quos summo semper habuit amore, apud quos diutius conversatus sit, quibus quoque nihil unquam mali molitus fuerit, debere sese suffragia accipere memorabat.

43. Ad hæc sui: « Pernitiosum, est inquit, C o rex juratis a domino deficere, sceleratissimum vero contra dominum stare. Si de desertore ac transfugis agitur, horumque nominum si advertatur interpretatio, quicquid moliti sunt, præter jus est et equum. Unde et sine dubio si pugnae necessitas eos adurgeat, divinitatis ultionem non evadent. Id vero certissime noveris, nullo modo regnum a te repetendum, nisi bello ipsum aggrediaris tyrannum. Regnum ereptum non irrumpes nisi ferro viam vio-

lenter aperias. Et quia jam nunc res pugnam suadet, sacramento fides adhibenda est, ut nobis juratis, res in ambiguo non sit. Dein saltem quinquaginta eligendi sunt, qui certissime tyrannum appetant, vimque ei inferant, ut cum belli violentia alios in alios exagitaverit, isti tyranno tantum laborent, inventumque transfigant. Quid enim prodierit omnes interfici, et malorum causam reservari? » Et decreto communi in Rotbertum conjurant.

44. Mox quoque et regio jussu accersuntur ex Belgica, quicumque ab rege non defecisse videbantur. Quorum collectorum numerus, ut fertur, vix in decem ¹⁵⁵ milibus putabatur. Et tamen in quantum perspicui valuit, nullus militiæ ¹⁵⁶ ineptus admissus est. Omnes corpore valentes, et non inertes pugnae. B Omnes quoque in tyrannum unanimes. His rex circumseptus, per Condruicium Hasbaniumque procedit in hostem. Eruptumque regnum irrumpens, sedem regiam Atiniacum pridem suam ingreditur. Ibi que aliquantisper reparato exercitu, in adversarium fertur ¹⁵⁷.

45. Factus vero tyranno proprior, exercitum ad congressum ordinat, sex milia robustorum præmittens. Quibus etiam virum consularem ¹⁵⁸ (76) nomine Fulbertum ducem constituit (*Jun.* 15). Se ipsum vero quatuor ¹⁵⁹ milibus circumseptum, labentibus primis subventurum deputat. Postquam autem per singulas legiones discurrens, præcipuos quosque ¹⁶⁰ multum diuque ad vim belli hortatus est, instructos ordines plurimis suasionibus incitans, ad locum ubi congregiendum erat, deducit. Axonam vero fluvium transmeans, ad urbem Suessonicam tendit. Ibi etenim tyrannus copias collegerat. Cujus quoque exercitus in viginti milibus consistebat. Cum ergo Karolus rex bello prudentia intenderet, instinctu episcoporum aliorumque religiosorum virorum qui sibi assistebant actum est, ut ipse rex bellum non ingrederetur, ne forte in rerum confusione regalis stirps eo lapso consumeretur. Id etiam duces et milites coegerunt. Ab omnibus ergo coactus, quatuor ¹⁶¹

VARIE LECTIONES.

hæc Gislebertus in Belgicam redit municipia militibus copiis sufficientibus implens, in regem omnia ordinans; sicubi rudera aditum faciebant, firmioribus claustris reedificans. Ratus vero milites a sese deficere posse, si jurejurando sibi eos non annecteret, fidem ab omnibus eorum jurejurando sed et obsides quos vult accipit, eosque in oppido Harburc quod pene inexpugnabile videbatur deputatos recludit, in regem omnia palam ordinans. [His rex permotus *delet.*] Nec minus [ea socero *det.*] id optinuit, ut quæcumque ipse in regem machinaretur, ea socero injuriæ non essent, maxime ob id quod Sarmatarum infestatione ipse admodum pressus, alienis negotiis utiliter interesse non posset. His ergo rex in Celtica permotus, Belgicam impetit. At Gislebertus utpote qui fidem abruperat, ad regem non solum venire contempsit, verum pecuniis atque rerum pollicitationibus ab rege quoscumque poterat subtrahebat. Et rex quidem cum patienter hæc ad tempus toleranda non ignoraret, Tungris cum iis qui secum ex Celtica advenerant absque tumultu residebat; lenius fieri asserens quicquid per pacientiam toleratur: ad odium quoque sese esse hostium recognoscens, cum a Rotherto hinc in Celtica, ab Gisleberto vero inde in Belgica urgeretur. Et Rotbertus quidem de regis abjectione sui que provectione adeo laborabat, idque apud principes sic obtinuit, ut contra regem cum eo fere omnes crudelissime conjurarent. Et tempore *deleta.* ¹⁶⁰ rege I. ¹⁶¹ ebat ex *conject.* ¹⁶² liberalis ac st. I, ¹⁶³ Vix etiam spem aliquam sibi relictam cum a tyranno totum pervasum sit. potestas dominandi et libertas habendi I. ¹⁶⁴ demantur. Belgarum magnates I. ¹⁶⁵ quinque *corr.* VI. *corr.* X. *codex.* ¹⁶⁶ pugnae I. ¹⁶⁷ f. Axonam vero fluvium transmeans in urbem Suessonicam tendit, ibi etenim tyrannus exercitum collegerat *postea deleta.* ¹⁶⁸ u. c. *codex.* ¹⁶⁹ duobus I, ¹⁷⁰ quosque de militia et famæ gloria. priorumque nobilitate. et filiorum utilitate multum d. h. est I. ¹⁷¹ duobus I.

NOTÆ.

(76) Id est comitem; v infra c. 46.

milibus quibus ipse circumseptus incendebat, vi-
rum consularem ¹⁶² Hagraidum praescit. Hortatur
vero plurimum, ut Dei tantum auxilium implerent;
nihil eis metuendum, nihil de victoria dissidendum
memorans. Regni quoque pervasorem ¹⁶³ vix uno
momento duraturum asserebat: « Cum inquit
Deus hujusmodi abominetur, et apud eum nullus
superbiae locus sit, quomodo stabit quem ipse non
munit? quomodo resurget, quem ipse praecipitat ¹⁶⁴? »
Et post haec cum episcopis virisque religiosis qui
aderant, montem loco oppositum conscendit, ubi
etiam est basilica beatae Genovesae virginis dedica-
ta, eventum belli inde experturus. Interea junctim
procedit exercitus et magnanimus gradivo in hos-
tem accelerat. Procedit quoque tyrannus, animo non
impar, at legionibus potior.

46. *Bellum inter Karolum et Rotbertum, ejusque
fuga.* — Quibus utrimque visis comminus, cum ma-
ximo clamore utriusque exercitus signis infestis con-
currunt. Congressique innumeri hinc inde corruunt.
Et Rotbertus quidem rex cum in certamine ignotus
esset, et hinc inde feriendo toto campo fureret, a
conjuratis conspectus, an ipse esset interrogatur.
At ille intrepidus, mox barbam obvelatam detegit
¹⁶⁵, seseque esse monstrat ¹⁶⁶, multa vi in Ful-
bertum comitem ferrum vibrans. Ille vero letali
ictu accepto ¹⁶⁷, ab eo in dextram obliquatur. Et
sic per loricae manicam lancea eum in latere gravi-
simo ictu sauciat, nec non et perepar atque pulmo-
nem et sinistri lateris yocundriam ferrum usque
in clipeum transigit ¹⁶⁸, et circumseptus ab aliis,
septem lanceis confossus praecipitatus corruit, diri-
guitque; multoque Fulbertus mox exhaustus san-
guine et intercertans, mortuus cecidit. Interempto
vero Rotberto, tanta vi caedis uterque deseviit
exercitus, ut in parte ejus ¹⁶⁹ undecim milia, in parte
vero Karoli septem milia centum duodeviginti a
Flodoardo presbitero ferro interiisse descriptum
sit (77). Et jam quidem Karoli victoria videbatur,
eo quod tyranno occiso, qui illius fuerant in fugam
ferebantur; cum ecce Hugo Rotberti filius vix adhuc
pubescens in praedium ab Heriberto deducitur, suc-
curritque labentibus. Et licet cum copiis advenerit,
tamen utpote qui patre ¹⁷⁰, amisso omnes suspectos
habebat, nulloque duce fretus erat, a belli violen-
tia quievit. Illud tantum memorabile fuisse refer-
tur ¹⁷¹, quod nullo resistente locum belli occupavit,
et aliquantis per in eostetit, ac si manubias hostium
direpturus. Unde et sibi victor videbatur ¹⁷². Karo-
lus vero ob necem tyranni victoria potiri sese puta-

bat. Quapropter et anceps victoria fuit, cum
Celtae ¹⁷³ desertores regem extinctum amiserint.
Karolus vero nihil spoliis attigerit. Neutrui ¹⁷⁴
illorum spolia diripuisse ¹⁷⁵ contigit ¹⁷⁶. Cujus rei
oportunitas ¹⁷⁷ cum Karolo ¹⁷⁸ non defuisset, ¹⁷⁹ nulla
tamen ¹⁸⁰ ductus cupiditate ¹⁸¹ rem penitus ¹⁸² vili-
vit. Nam transfugis ¹⁸³ plurimum diffidens, utpote
qui maximam exercitus partem amiserat, mox iter
sine spoliis in Belgicam ¹⁸⁴ retorsit, post ¹⁸⁵ trucu-
lentiore redire disponens (922). Hac tempestate terrae
motus in pago Camaracensi factus est, ex quo do-
mus nonnullae subversae sunt. Unde et rerum cala-
mitas adverti potuit, cum regni princeps praeter jus
captus, et in carcerem usque in diem vitae suae supre-
mum detrusus sit. Nam cum rem militarem dispone-
ret, et exercitum copiosiore Gallis inferre para-
ret, Gallisque inde timor multus incuteretur, mi-
liore animo ferebantur. Quod Karolus rex subintel-
ligens, per legatos revocare eos nitebatur, multisque
rationibus eis id suadere querebat. Nortmannis
quoque usque ad effectum suasit, adeo ut regi fi-
dem spondere, eique ut juberet militare vellent.
Qui cum regi militaturi occurrere pararent, a Gal-
lis intercurrentibus inhibiti sunt. Unde et eorum
suppetiis rex privatus est.

47. *Rodulfi ¹⁷⁹ regis promotio ¹⁷⁹ ac Karoli ¹⁷⁸ captio.*
— Galli a pertinacia nullatenus quiescentes, Rodul-
fum Richardi Burgundionis filium accitum, apud ur-
bem Suessionicam, eo licet satis reclamante, regem si-
bi praefecerunt (*Jul.* 43), virum strenuum, ac litteris
liberalibus non mediocriter instructum. Quod Heri-
bertus tantorum malorum inventor sese velle dissi-
mulans, Karolum regem per legatos accersit, tan-
tis flagitiis se reniti voluisse mandans, sed conju-
ratorum a multitudine vehementissime suppressum;
tunc nullum consilii locum patuisse, nunc vero re-
medii partem optimam sese repperisse. Unde et
maturius accedat, quo ei ipse obvenire valeat; cum
paucis tamen, ne si cum multis adveniant, disciden-
tium animositate in bellum cogantur. Et pro itine-
ris securitate si sibi placeat, ab ipsis legatis juris-
jurandi fidem accipiat. Rex horum credulus, ab le-
gatis jusjurandum pro fide accepit, ac sine suo-
rum deliberatione proditori obvenire non distulit.
Et proditor dolos dissimulans, cum paucis aequo ob-
venit. Datisque osculis excepti, familiaribus collo-
quiis cossi sunt. Et inter loquendum cohortem ar-
matorum ab abditis, evocat, regique incauto inducit.
Qui multitudini reniti non valens, a cohorte captus
est; aliquibus cum eo captis, quibusdam etiam in-

VARIAE LECTIONES.

¹⁶² u. c. *codex*. ¹⁶³ tyrannum l. ¹⁶⁴ non erigit l. ¹⁶⁵ a lorica extraxit l. ¹⁶⁶ monstravit l. ¹⁶⁷ vero
clipea ictum excipens l. ¹⁶⁸ transigit. Irruunt et circumquaque conjurati. A quibus rotbertus circumse-
ptus. septem l. ¹⁶⁹ rotberti l. ¹⁷⁰ rege l. ¹⁷¹ referuntur *cod. negligentia scriptoris qui pluralem numerum
in hac tantum voce et in ultima sententia non correxit*. ¹⁷² victores videbantur *cod.* ¹⁷³ galli l. ¹⁷⁴ m. uis,
it, o, arolo, sset, men, idi *ex conjectura*. ¹⁷⁵ pntu : *cod.* ¹⁷⁶ gallis l. ¹⁷⁷ germaniam l. ¹⁷⁸ r. in Gallias
t. l. i, otio, i *ex conjectura*.

NOTÆ.

(77) Hoc nec in Ann. nec in Hist. Rem. factum est.

teremptis, reliquis quoque fugatis. Ductusque Peronam, carcerali custodia deputatur. Germani (78) rege amisso, in diversa ferantur. Quorum alii de reditu domini elaborant, alii vero a spe dejecti, Rodulfo regi favent, nec tamen in ejus fidem penitus concedunt. Quorum priores expectatione diutina domini libertatem opperientes, Heribertum proditorem de fidei violatione sepe convenerunt, ac inde plurimum apud male conscios conquesti sunt. Quibus persuadere non valentes, de perjurii reatu nihil ruboris incusserunt, cum ira Dei eis immineret.

48. (934.) *Exactio¹⁸⁰ pecuniæ¹⁸⁰ publicæ¹⁸⁰ piratis dandæ.* — Hæc dum agerentur, pyratæ¹⁸¹ Gallias irruerunt, pecudum armentorumque abductione, multarumque opum exhausta, cum plurimorum captivitate terram depopulantes. Quorum impetum rex dolens, suorum usus consilio exactionem pecuniæ collatitiæ fieri exactoribus indixit, quæ hostibus in pacis pacto conferretur. Et collata, ad votum commune paciscuntur, atque in sua concedunt. Rex vero licet merens ad alia se contulit. Exercitum itaque in Aquitaniam adversus ejus principem Vilelmum parat eo quod subdi sibi contempneret. Et tempore opportuno cum exercitu super Ligerim affuit. At Wilelmus militum copiam non patiens, obruenti per legatos occurrit¹⁸², illisque fluvio interfluente, in legatorum suasionibus dies tota consumpta est. Tandem die altera fidem utrimque pacti, a se discesserunt.

49. (925.) *Congressus¹⁸³ Rodulfi¹⁸³ regis cum piratis¹⁸³, eorumque fusio¹⁸³.* — Rex inde regressus, febre acuta apud urbem Senonicam corripitur. Qui cum die critica convaluisset, vi recidiva rursus opprimitur. Ac de salute desperans, Remos ad sanctum Remigium sese deferri fecit. Cui dona plurima largitus, elapso mense utiliter convaluit, urbemque Suessonicam alia curaturus expetiit. Ubi cum apud principes rem publicam consulere, legati adsistunt, qui pyratas¹⁸⁴ fide violata interiores Burgundiæ¹⁸⁵ partes irupisse asserunt; congressosque cum Manasse ac Varnero comitibus, Jozselmo atque Ansegiso episcopis, adeo defecisse, ut eorum 960 apud montem Calaum sternerentur, nonnulli capti tenerentur; reliqua vero minorum manus, lapsa profugio sit; Warnerus vero equo occiso, quo vectus ferebatur, decem vulneribus perfossus interierit. His rex motus, diem alteram in partibus deliberationis totam consumpsit. Et die tertia, edicto regio tirones ex citeriori Gallia intra dies quindecim collegit. Collectosque

A cum aliquot magnatibus super fluvium Sequanam adversariis inducit. At pyratæ¹⁸⁶ renisuri obvencientes, a Gallis in sua castra redire coacti sunt. Galli fugientes insecuti, castris ignem immittunt, congressique vehementi conamine, victos sternunt. At alii fuga pedestri, alii profugio navali elapsi sunt, alii cum castris succensi, alii ferro ad tria milia interfecti sunt. Quos (79) vero fuga exagitavit, post collecti quodam suo oppido secus mare sito collecti sunt. Cui etiam Augæ nomen erat.

B 50. *Rollonis pyratæ interitus suorumque ruina.* — Quorum princeps Rollo sufficientibus copiis oppidum implens, bello sese manifeste paravit. Rex inde digrossus, exercitum provocanti infert, congregari non differens Oppidum aggressus est. Et obsidione disposita vallum quo cingebatur, irrumpit. Atque sic tirones peribolum (80) conscendentes, adversarios pervadunt. Oppidoque potiti¹⁸⁷, mares omnes trucidant. Feminis intactis parcunt. Oppidum diruunt atque comburunt. Cujus incendiis aere densato ac denigrato, in tetra caligine nonnulli evadentes, finitimam¹⁸⁸ quandam occupant insulam. Quos sine dilatione exercitus aggressus appetit, ac navali pugna victos opprimit. Piratæ vitæ spem amittentes, alii sese fluctibus immergunt ac enecantur, alii enatantes ab observatoribus jugulati sunt, alii nimia formidine tacti telis propriis sese appetunt. Et sic omnibus adeptis prædaque direpta non modica, rex Belvacum rediit, ibique resedit.

C 51. (926.) *Item piratarum¹⁸⁹ interitus¹⁸⁹.* — Inde audito Atrabatensium regis nem a piratis aliis vexari, assumpto exercitu ab his qui loca maritima incolebant, repentinus in eos fertur. Piratæ comminus congregari non ferentes, ab exercitu cedere coacti sunt. Ac coartati, saltu quodam vitam tueri nitentur. At exercitus circumquaque eos obsidens, adeo urgebat. Illi vero noctu eruptione facta, in castra regis feruntur. Et circumvallante exercitu penitus inclusi, miserabili fortunæ succubere. Octo namque eorum milia (81), ibi cesa referuntur. Quo tumultu rex inter humeros¹⁹⁰ sauciatus, Hildegaudus vero, clarissimi generis comes, interemptus est; alique nonnulli nec tamen aliquo nomine clari. Rex victoria politus, Laudunum rediit.

D 52. (927.) *Lunæ defectio¹⁹¹.* — Tunc etiam luna quartadecima terræ objectu obscurata, visibus intuentium defecit. Acies quoque igneæ Remisia cælo visæ sunt. Quibus præsagentibus signis, febrium ac tussicularum morbus e vestigio irrepsit. Unde nonnulli lætaliter affecti, occubere. Cum his quoque et

VARIE LECTIONES.

¹⁸⁰ E, c, c. ex conject. ¹⁸¹ northmanni 1. ¹⁸² o. dotose tamen 1. ¹⁸³ Co. R, r, f ex conject. ¹⁸⁴ northmannos 1. ¹⁸⁵ galliarum 1. ¹⁸⁶ northmanni 1. ¹⁸⁷ p, Rollonem oculis effossis suggillant hæc jam, linea subducta, deleta sunt, ¹⁸⁸ vox repetitur fol. 43. ¹⁸⁹ ira, inte ex conject. ¹⁹⁰ rex a tergo sauciatus 1. ¹⁹¹ de, io, ex conject.

NOTÆ.

(78) I. e. Balgæ.

(79) Superiora a narratione Flodoardi valde diversa, nec quæ hic narrantur eidem congruere, le-

ctor animadvertet.

(80) Murum esse, Flodoardus ostendit.

(81) Mille et centum Flodoardus.

litium tumultuatio inter regem ac Heribertum qui Karolum sub custodia detinebat, non modica subscuta atque exagitata ¹⁹² est, eo quod Heribertus ab rege nimia expetebat, rex vero utpote insatiabili, nihil accommodabat.

53. *Karolus* ¹⁹³ liberatur ¹⁹³ ab *Heriberto* ¹⁹³. — Regi ergo minas Heribertus intendens, Karolum regem a carcere eductum in pagum Veromandensem deduxit, non ut regno fidelis eum restitueret, at ut ex eius educatione aliquam suspectis formidinem incuteret. Nortmannis itaque accersitis atque apud oppidum Augam collectis, eum ¹⁹⁴ deducit; ibique filius Rollonis pyratæ, de cuius interfectione jam relatū est, regis manibus sese militaturum committit, fidemque spondet, ac sacramento firmat.

54. (928.) *Sententia* ¹⁹⁵ papæ in ¹⁹⁶ *Rodulfum* ¹⁹⁵ *pe-*
litu ab *Heriberto* ¹⁹⁵ *rejecta* ¹⁹⁵. — Exinde Heribertus Rodulfo regi invidens, admodum insidiabatur. Unde et cum Karolo Remos deveniens, pro eo Romam legatos dirigit, ac Johanni papæ epistolam mittit, per quam significabat, contra Karolum nec sese conjurasse, nec conjurationis conscium fuisse, conjuratis tantum invitum cessisse. Unde et se velle plurimum, ut Karolus regno restitueretur, qui innocens sine causa abjectus sit. Nec solum se in hac esse sententia, at optimorum quosque ¹⁹⁶ præter hos qui donis multiplicibus corrupti sint ¹⁹⁷. Quapropter et ipse auctoritate apostolica regno restitui regem abjectum jubeat; quicumque ejus præcepto refragari nisus fuerit, anathemate perpetuæ maledictionis condemnent; ac pro hac re episcopis atque principibus Galliarum et Germaniæ epistolam dirigat, continentem et bonorum benedictionem, et contradictorum maledictionem. Legati ergo Romam properant negotium ¹⁹⁸ peracturi, sed consumpto itineris labore, nihil mandatorum peragunt. Namque a præfecto captus papa, eo quod a se plurimum dissideret, ab eo carcerali custodia detinebatur. Unde et sine legationis effectu digressi, in Gallias remearunt. Heribertus vero ad alia sese conferens, apud Hugonem ¹⁹⁹ Roberti filium de fide inter sese habenda adco satagebat. Quem et suasionibus efficaciter allicuit, ac fide pacti sibi annexit. Hugonis itaque efficacia persuasus, ad Rodulfum redit, eique reconciliatus aliquandiu hesit. Cujus in multa gratia susceptus, ut se fidelitatis exsecutorem monstraret, Karolum mox Peronæ in carcerem retrusit.

55. *Heribertus* ²⁰⁰ a rege ²⁰⁰ *Remense* ²⁰⁰ *episcopium* *accepit* ²⁰⁰. — Unde et ab rege donari petens, episcopium Remense sub optentu filii sui adhuc pueri ab eo accepit. Nam et tunc hac vita divæ ²⁰¹ memoriæ Seulfus metropolitanus decesserat. At quia *mtas* tenerior puerum sacris officiis prohibebat, Odel-

rico cuidam, ab Aquensi episcopo pyratum insectatione pulso, pro eo ministrare concessum est. Cui etiam abbatiam sancti Timothei martiris ad usus proprios attribuit, et insuper canonicorum victum simul impertivit. Rodulfus interea rex quanta foret æquitas suæ vitæ demonstrare cupiens, ad Karolum ubi servabatur accessit. Apud quem multa de ejus miseriis conquestus, sermoni multiplici si offenderat suppliciter veniam postulabat. Et quoniam suscepti regiminis apicem penitus amittere non valebat, quod ratio conferebat ei restituit, sedes videlicet regias hoc est Altiniacum et Pontionem; sicque Suessionum remeavit.

56. *Karoli obitus*. — Karolus post hæc tedio et angore deficiens, in machronosiam decidit. Humoribusque noxiis vexatus, post multum languorem vita privatus est (929, Oct. 7). Rodulfus vero rex, pyratas Galliam Aquitanicam irrupisse per legatos comperiens, eamque hostiliter debacchantes infestasse, vim inferre cogitabat.

57. *Regis* ²⁰² ac *pyratarum* ²⁰² *conflictio* ²⁰², *eorum-*
que fusio ²⁰². — Edicto ergo regio omnibus qui de militari ordine valebant, accitis ex Gallia Celtica, cum multis Belgarum, duodecim cohortes ordinat. Cum quibus iter arripiens, usque Lemovicas procedit. Ibi que legionibus dispositis, cum pyratæ regium æquitatum non sustinentes, profugio eripi niterentur, ab Aquitanorum legione repulsi sunt. Rex vero cum cohortibus prosecutus, gravi cede pene omnes fudit, paucis fuga lapsis. Suorum vero nonnulli sauciati, ex vulnere convaluere; aliqui etiam interfecti. Itaque factum est, ut Aquitani gratias regi reddentes, multa ei benivolentia subdi voluerint, ac jure sacramenti in fidem firmissimam concesserint. Quibus utiliter patrat, rex exercitum reduxit, procinctumque solvit.

58. *Heriberti et* ²⁰³ *Hugonis dissensio*. — Dum hæc gererentur, inter Hugonem ²⁰⁴ et Heribertum de prælaturæ dignitate lites agitantur. Efferatique sese prædis et incendiis graviter afficiunt. Rex in Heribertum indignans, eo quod perfidiæ promptum esse cognosceret, Hugonis ²⁰⁵ partibus ²⁰⁵ stabat ²⁰⁵ unde ²⁰⁵ et Heriberti ²⁰⁵ oppidum ²⁰⁶ Donincum nomine, Hugone ascito aggressus expugnat, ac captum diruit. Nec minus et Atrabatum obsidione adhibita cepit, civesque victos, ac juratos sibi annexit. Rex inde digressus (931), cum quietum sese arbitraretur, Heribertus Germanis qui Rheni litora incolunt eductis, in regem fertur, ac execrabili furore incendia rapinasque exercuit. Insuper et Hugonis oppidum quod secus torrentem Vitulam situm Braina dicitur, occupat, capit, ac diruit.

59. *Heriberti præparatio* ²⁰⁷ *contra* ²⁰⁷ *regem*. —

VARLÆ LECTIONES.

¹⁹² modica exorta est 1. ¹⁹³ rolus, eratur ab, berto ex conject. ¹⁹⁴ Karolum 1. ¹⁹⁵ nten, papæ in, dulfum, Heriberto reje ex conject. ¹⁹⁶ nonnullos 4. ¹⁹⁷ st codex. ¹⁹⁸ negiu deletum. ¹⁹⁹ H. codex. ²⁰⁰ Her, a r, mense acc ex conject. ²⁰¹ piæ 1. d. 2. ²⁰² R, pyra, flic, que f ex conject. ²⁰³ Heriberti et ex conject. ²⁰⁴ H^{em} cod. ²⁰⁵ Hugonis, pa, stab, n, He ex conject. ²⁰⁶ castrum 1. ²⁰⁷ Heriberti præpa, contra ex conject.

Hujus vero contumeliæ causam rex se constituisse intelligens, ejus potentiam minuere quærebat. Remensibus ergo civibus legatos mittit, ac ut pontificem eligant præcipit. Quod etiam ni faciant, alium præter eorum velle, eis sese impositurum mandat. At cives, regiæ legationis mandatum excipientes, quid ipsi inde velint ac sentiant, per suos legatos referunt; sese videlicet regio jussu Heriberti filium licet adhuc puerum suscepisse, atque pontificem elegisse, inde etiam fidem ei jam factam accommodasse; quapropter impossibile esse, ut fide inviolata, ab eo sic desicere possint. Rex partibus Heriberti cives favere intelligens, collecto exercitu, urbem repentinus aggreditur. Ingredique prohibitus, obsidionem applicat, ac urbanos resistentes forvidus adurget. Qui multa expugnatione vexati, tertia tandem ebdomada portas victi et supplices aperuere.

60. *Oratio Rodulfi regis ad cives Remenses pro se suasoria*. — Ingressusque urbem rex, post nonnulla disposita, collato cum suis consilio cives accersit. Coramque sic contionatus ait: « Quantum inquit cædis, quantum etiam rapinarum, res publica factione malorum nuper passa sit, optime ut puto nostis. Non enim fieri potuit, ut tot malis ubique grassantibus, intacti penitusque immunes relinqueremini. Nam cum vestra necessaria sepe direpta, sepe combusta sint, eorum calamitatem tolerastis. Et non solum publica exterius, at hic privata bona intrinsecus a sevissimo exactore Heriberto, cotidie imminuuntur. Unde et vobis consulendum arbitror, ut pastorem vobis commodum conibentia communi eligatis, cum ille tyranni filius adhuc infantulus, vobis idoneus non sit, ac canonica auctoritas vacare æcclesiam pastore tanto tempore non permittat. Nec dedecoris quicquam in vos redundabit, cum militari violentia victos et captos, alia sequi necessitas vos adurgeat. Nec vos fateor tantum, quantum ego in hoc negotio oberravi. Itaque fecisse me penitet. Peniteat et vos vestrarum rerum dispendium peregrisse. Reducite in mentem, quanta vos calamitas affecerit. Considerate etiam, quanto secundarum rerum successu provehi possitis, si bono pastore regamini. »

61. *Electio Artoldi*. — Cives ab rege suasi, jussis regiis concedunt. Artoldus itaque monachus rege jubente ex cænobio sancti Remigii omnium consensu mox assumptus, per impositionem manuum episcoporum tempore constituto regali donatione consecratur episcopus. Qui prudenter ac strenue omnia gerens, satis suis profuit, atque ex bene factis, omnium et maxime suorum benivolentiam habuit.

62. *Captio Bovonis Catalaunici episcopi Lauduniquæ castri*. — Quæ dum gererentur, Bovo Catalaunensium episcopus, fortuita peragrationse

a regiis stipatoribus captus, eoquod et ipse desertor ab rege defecerat, regi oblatus est. Qui apud regem, prodentibus sui facti consciis, convictus, ergastulo mancipatur. Quo peracto, a pernicie Heriberti non desistens, Hugone ascito, cum octo milibus Laudunum appetit. Ubi cum Heribertus multa obsidione urgeretur, egrediendi locum ab rege postulat, eo quod copias militum ciborumque sufficientes non haberet. Quo ab rege obtento, cum suis ab urbe exivit; uxorem in arce quam exstruxerat relinquens, cum copiis sese subventurum in proximo ratus. Rex vacuum urbem ingressus, dolosque penitus advertens, arcem diuturna expugnatione vexat, eamque circumquaque vallat, ac omnem egrediendi aditum obcludit; pugnam diutina congressione adhibens. At tanto certamine vires resistentium impares, armis depositis cedunt, ac pro vita supplicant. Tyranni vero uxor simul victa, pro se petitura, ad regem cum suis properat, arcem reddens, ac egrediendi tantum locum petens. Rex vero feminam retinere dedignans, cum suis digredi permisit, ac arcem exinde cum urbe obtinuit.

63. (932) *Interfectio Adeelmi comitis a quodam clerico episcopium Noviomense expetente seducto*. — Ubi postquam urbi tuendæ necessaria ordinavit, de episcopio etiam Noviomensi cui esset dandum deliberabat, cum tunc Ayraudus episcopus obisset. Nam Walbertus Corbeiensium abbas ei succedere petebatur, vir strenuus ac liberalis, et cui totius honesti decus admodum placuit. Nec minus et prædictæ urbis quidam clericus, ab rege sese fieri successorem postulabat, vir barbarus, manu atque audacia nimius, et cui solitum erat rerum alienarum surreptionibus lætari. Hic ab rege civibusque abjectus, cor ad dolos convertit. Adeelmum itaque Atrabatensium comitem, cujus casus memorem multis incussit, seducturus petit, ejus auxilium suppliciter petens, ac suum pollicens; sese ab rege contemptum penitus suppressens: « Si inquit per te episcopatus dignitate potiar, per me efficaciter comitatus honorem consequeris. Quod etiam sic fieri valebit, si nocturnus urbis muros conscendas, et me interius procurante, tuos introducas. Ego etiam cum pluribus adero. Collectique in agmine, urbem pervademus. Itaque fiet, ut cives aut capiamus, aut propulsemus. » Horum Adeelmus credulus, dictis suadentis favet. Scelus ergo attemptaturus, urbem nocturnus cum ingentibus copiis petit. Clericus nulli in urbe male credulus, facinus patrandum in loco opperiebatur. Quo Adeelmus accedens, ab eo cum suis exceptus est. Densatque in unum tubis ac clamore, atque armorum strepitu, in noctis caligine urbem exturbant. Unde cives excitati, cum sese dolo pervasos advertissent, fuga ab hostibus erepti sunt. Nullus captus, eo quod hostes

VARLÆ LECTIONES.

²⁰⁸ d, ses, ria ex conject. ²⁰⁹ evocat l. ²¹⁰ r. p. cod. ²¹¹ i abs. ²¹² Bo, uni, Lau, castri ex conject. ²¹³ c. rationabiliter convictus l. ²¹⁴ ctio, comi, cleri, vio, peten, to ex conject. ²¹⁵ Ubi cum rex urbi tuendæ necessaria ordinaret. ac in prædicti tyranni labem alia apud Hugonem disponderet. ac de episcopio e. N. c. e. d. deliberaret, etc. l. ²¹⁶ p. illi etiam s. p. l.

in unum juncti, per urbem dispergi formidaverint. Unde et omnibus profugium patuit. Cives itaque abducti, a vicinis arma ac reliquos suppecias accipiunt, et die quinta magnanimes in urbem feruntur. Suburbani etiam feliciter subveniunt. Pugnam ergo promptissime adhibent. Adelelmus vero clericusque cum suis, acerrime renituntur. At vulgus qui in urbe remanserat, eisque fidem sacramento fecerat, fidem abrumpit, ac a tergo duriter eos cedit. Facti autem hostium medii, in ecclesiam fugere coacti sunt, Urbani vero ab interioribus recepti, Adelelmum ac clericum persequi non desistebant. Portisque ecclesie concisis, hostes appetunt, ac secus altare utrosque cum pluribus aliis crudeliter trucidaverunt. Urbemque possidentes, sua recepere. Quibus patris, ac legalii repurgio ecclesia emundata, Walbertus Corbiensis monachus et abbas, ab rege donatus, per metropolitanum Artoldum Noviomensium consecratur episcopus.

64. *Aquitaniæ²¹⁷ atque Vasconiæ²¹⁷ principes²¹⁷ regi Rotberto militaturi²¹⁷ occurrunt²¹⁸.* — Interea Gothorum principes Ragenmundus et Ermingaudus super Ligerim fluvium regi obvienti militatum

occurrunt, ejusque manibus suas inserunt. Militiam spondent, ac inde fidem prout rex jubet concedunt. Rex inde digressus, in Aquitaniæ exteriora se contulit. Quo etiam et Lupus Acinarius Vasco, qui equum ferebatur habere annorum plus quam centum et adhuc toto corpore validissimum, regi militaturus occurrit, ac provinciæ procuratione reddita, rex liberaliter reddidit, atque a se principari concessit.

65. (934.) *Turma malorum²¹⁸ prodigia.* — Hac quoque tempestate, ignæ Remis in cælo acies visæ, et flammæ sanguineæ, quasi jacula aut serpentes, discurrere. Mox quoque subit²¹⁹ et pestis, papulis erysipilatis innumeros enecans. Nec multo post et regis defectus subsequutus. Nam cum autumnali tempore melancholia in patientibus redundaret, cacocœxia, quod Latini malam corporis habitudinem dicunt, toto autumno detentus est (935). Victusque humoris superfluitate, defecit, hominemque exivit (937, Jan. 14 [82]). In basilica sanctæ Columbæ virginis apud Senonas multa amicorum attritione, suorumque obsequio tumulatur. De regni amministrazione nihil disposuit; at primatibus eam reliquit, eo quod filios non habuerit, qui regnorum rerum potirentur.

VARIE LECTIONES.

²¹⁷ Aquitaniæ, co, pe, m, oc ex conject. ²¹⁸ lo absis. ²¹⁹ subsecuta est f.

NOTÆ.

(82) Cf. Ann. S. Columbæ. SS. I. 105.

LIBER SECUNDUS.

1. *Gallorum²²⁰ deliberatio²²⁰ de rege²²⁰ creando²²⁰.* — Post cujus exequias, principes in diversa ducebantur, quemque petebant varium. Galli namque Celtæ cum Aquitanis, Hugonem Rotberti regis filium, Belgæ vero Ludovicum Karoli sequebantur. Quorum neutri commoditas aderat regnandi, cum Hugo patrem ob insolentiam periisse reminiscebatur, et ob hoc regnare formidaret, et Ludovicus in partibus Angliæ moraretur, eo quod illuc delatus infans ad avunculum Adelstanum regem fuerit, ob Hugonis et Heriberti insectationem, eo quod ipsi patrem ejus comprehendissent, ac carceri trussissent. Galli itaque in regis promotione liberiores videri laborantes, sub Hugone duce deliberaturi de rege creando collecti sunt.

2. *Oratio Hugonis²²¹ ducis²²¹ ad Gallos²²² pro Ludovico²²¹.* — Quorum medius dux post multam consultationem ad multam benivolentiam animum intendens, sic prælocutus ait: « Karolo rege miserabili fortuna defuncto, sive id eo promerente, sive nostris flagitiis ipsa Divinitate indignante, si quid a patribus et nobis ipsis admissum est, quo Divinitatis

majestas læsa sit, multo conatu imprimis id erit abolendum, atque ab oculis amovendum. Discordiarum itaque molimina absint, et communi omnium conibentia de præferendo principe deliberemus. Pater meus vestra quondam omnium voluntate rex creatus, non sine magno regnavit facinore, cum is cui soli jura regnandi debebantur, viveret, et vivens carcere clauderetur. Quod credite Deo non acceptum fuisse. Unde et absit, ut ego patris loco restituar. Nec vero alieni generis quemquam post divæ memoriæ²²² Rodulfum arbitror promovendum, cum ejus tempore visum sit, quid nunc innasci possit, contemptus videlicet regis, ac per hoc principum dissensus. Repetatur ergo interrupta paululum regie generationis linea, ac Karoli filium Ludovicum a transmarinis partibus revocantes, regem vobis decenter create. Sicque fiet, ut et antiqua nobilitas regie stirpis servetur, et fautores²²³ a querimoniis quiescant. Jam quod potius est sequentes, a maritimis horis²²⁴ adolescentem revocemus. » Quibus dictis Gallorum principes mira benivolentia cedunt²²⁴. Dux itaque legatos oratores trans mare ad accersendum

VARIE LECTIONES.

²²⁰ orum, rat, ge, do ex conject. ²²¹ Hu, cis, os, ovico ex conj. ²²² d. m. codex quod dominum meum haud esse legendum. caput 3. monstrat. ²²³ multi f. ²²⁴ i. e. oris. ²²⁴ c. ac ludovicum accersendum conclamant. deleta.

Ludovicum dirigit, qui ei a duce Galliarum aliisque principibus reditum suadeant, ac de itinere securitate fidem sacramenti jure faciant, principum adventum usque ad ipsas litoreas arenas denuntiant. Qui mox digressi Morinum ²²⁵ (83) devenerunt. Cujus in portu naves ingressi, velis tumentibus prospere, ventis, raptim ad terram devexi sunt. Adelstanus rex in urbem quæ dicitur Eurvich (84), regnorum negotia cum nepote Ludovico apud suos disponebat. Huc legati devenientes, regem adeunt, ac a duce magnatibusque Gallorum decenter salutantur.

3. *Legatio ²²⁶ Gallorum ²²⁶ ad Adelstanum ²²⁶ regem pro Ludovico ²²⁶.* — Legationem etiam promulgantes: « Ducis, inquiunt, benivolentia, atque omnium qui in Galliis potiores sunt, huc per undas ignoti maris devenimus: tanta est omnium voluntas, omniumque consensus. Divæ memoriæ ²²⁷ Rodulfo orbi subtracto, dux Ludovicum succedere procuravit, cum id multi inviti concederent, eo quod de patris captione filium ad suspectum haberent. Attamen duci elaboranti, id ab omnibus jocundissime concessum est. Ludovico ergo omnes bene per omnia optant. Nec sibi quicquam majus aut carius est ejus salute. Illum itaque omnes reddi petunt, quem in Galliis utiliter regnare cupiunt. Tempus constitui volunt, quo regnatura ad ipsa maris litora dux cum principibus occurrat. » Adelstanus rex ac si barbaris (85) non satis credens, ab eis fidem per sacramenta super hoc quaerit, et ad votum accipit. Tempus quoque colloquii habendi statuitur. Legati ab rege munerati atque digressi, in Gallias mari remenso redeunt, ab rege gratias duoi referentes, ac pro regis creandi advocacione multam ejus amicitiam pollicentes. Dux itaque cum Galliarum principibus domnum regem excepturi, Bononiam veniunt, ac secus ipsas litoreas arenas collecti, turguriorum incendio presentiam suam ²²⁸, iis qui in altero litore erant ostendebant ²²⁹. Ibi enim Adelstanus rex cum regio equitatu nepotem præstolantibus Gallis missurus quæderat. Cujus ²³⁰ jussu domus aliquot succensæ sese advenisse trans positas demonstrabant.

4. *Hugo ²³¹ et reliqui Galliarum ²³¹ principes Ludovicum ²³¹ ab exilio ²³¹ revocant ²³¹ ejusque fiunt, eumque ²³¹ regem creant.* — Rex ergo Odonem episcopum ²³², post (86) Canthorbricensium metropolitanum, Gallis ex adverso positus, legatum dirigit, magnæ æquitatis ac eloquentiæ virum, Ludovicum sese libenter missurum mandans, si tanto illum in Galliis honore proveant, quanto ipse a suis proventus est, cum illi etiam non minus id facere valeant: id-

que jurejurando se acturos confirmant. Quod si nolint, sese eidaturum suorum aliquod regnorum; quo contentus et suis gaudeat, et alienis non sollicitetur. Dux cum reliquis Galliarum magnatibus id sese facturum asserit, si rex creatus a suis consiliis non abstat. Prosecutusque jurisjurandi sacramentum non abnuit. Legatus itaque rediens, regi præstolanti hæc omnia refert. Unde et securus nepotem cum iis qui apud se potiores erant, multa insignium ambitione navibus dirigit. Velisque aura commoda turgentibus pelagus ingressi, per quietum spumantibus remis ad terram feruntur. Firmatis vero tergo arenæ navibus Ludovicus egreditur, ac ducem cum reliquis occurrentibus excipiens, jure sacramenti sibi adcopulat. Dux inde accelerans, equum insignibus regis adornatum adducit. Quem cum ascensui aptare vellet, et ille impatiens in diversa sese tolleret, Ludovicus agili exilitione prosiliens, equo strepenti neglecta stapha repentinus insedit. Quod etiam fuit omnibus gratum, ac multæ gratulationis provocatio. Cujus arma dux suscipiens, armiger præcedebat, donec jussus ²³³ magnatibus Galliarum contulit. Quibus militantibus cum multa ambitione et obsequio Laudunum deductus est. Ubi etiam et regnandi jura quinquennis accipiens, omnibus faventibus per domnum metropolitanum Artoldum cum episcopis 20 rex creatus est (Jun. 19). Inde quoque deductus, in vicinis urbibus gratulanter excipitur. Universi ei applaudunt, Omnes letantur. Tanta omnium fuit et eadem mens.

5. *Rex ²³⁴ cum duce Burgundiam ²³⁴ petit ²³⁴, ac urbem Lingonicam ²³⁴ bello repetit ²³⁴ capitque ²³⁴.* — Nec minus et Burgundiam petere, ac urbem sedesque regias lustrare a duce monetur. Rex hortanti consentiens, Burgundiam duce comitante ingreditur. Ad quem urbium principes benigniter confluentes, magnifice exceperunt. Ac rogati fidem jure sacramenta dederunt. Hugo tantum Rodulfi regis frater Lingonicam urbem possidens, regi occurrere distulit, qui occurrerunt admodum iratus (87). Rex dum per aliquot ebdomadas sua lustraret, inimici invidiam advertit. Proponens itaque ante discessum nullam præterire urbem, legatos Hugoni dirigit, qui a pertinacia eum revocent, ac ei de fide sibi servanda persuadeant. Qui apud eum perorantes, nihil pacis, nihil regii honoris acceperunt. Unde et digressi, audita regi referunt. Hugo præter jus se egisse dinoscens, urbi copias deputat. Ipse in partes regni exteriores usque ad tempus secedens. Rex vero pertinaci indignans, exercitum urbi applicat, a parte qua planiciem præfert, pugnam acriter ingerens. Altera enim

VARIÆ LECTIONES.

²²⁵ bononiam l. ²²⁶ io, rum, anum, donico *ex conj.* ²²⁷ D. M. *cod.* ²²⁸ s. etiam iis l. ²²⁹ ostendebat c. ²³⁰ C. etiam i. l. ²³¹ Hu, Gal, L, ab e, ca, eumque *ex conj.* ²³² ergo legatum Odonem abbatem l. ²³³ i. heriberto comiti dedit ille quoque tamdiu armigeravit. donec et ipse jussus arnolfo comiti redderet. Sic quoque magnatibus l. ²³⁴ Ro, B, pe, Li, repet, ca *ex conj.*

NOTÆ.

(83) *Boulogne.*
(84) Evervich, Eboracum, *Yorck*, archiepiscopus Cantuarie factus est.

(85) Id est peregrinis, exteris.
(86) Anno 933.
(87) Id est iratus (Hugo) iis qui occurrerunt.

parte, latere montis educto, pene inaccessibleis est. In parte ergo quæ obsidioni aptior est, milites urbi rex cum duce adhibet. Quibus impugnantibus hostes vehementissime resistunt, telisque ac lapidibus aërem densant, atque impetentes atterunt. Non tamen usque ad effectum repulsionis perstare potuerunt. Nam regii equitatus infestationem non ferentes, a parte prærupta, quæ obsidione non premebatur, nocte egressi aufugerunt. Cives vero qui remanserunt, regi mox portas aperuere, eum cum suis absque refragatione in urbe gratulabundi excipientes. Quæ rex potitus, ab ejus episcopo aliisque regni proceribus obsides accepit, atque sic cum duce Parisium iter retorsit.

6. (937.) *Rex ducis* ¹³⁵ *procuracionem* ¹³⁵ *a se amovit* ¹³⁵. — Rex felicium rerum successu elatus, præter ducis procuracionem res suas ordinari posse cogitabat. Unde et rei militaris administrationem absque eo jam disponebat. Laudunum itaque tendit, ibique matrem suam Ethgivam reginam ad urbis custodiam deputat. Ac exinde quæcumque præter ducem adoriebatur. Quæ etiam fuit non minimæ ¹³⁶ *labris seminarium*. Dux etenim regem suæ procuracionis dispositionem reppulisse advertens. Heribertum comitem sibi asciscit, plurima apud eum in regis contumeliam pertractans. Amicitiam inter sese mutuam conditionibus utrimque confirmant.

7. *Heribertus castrum Teodericium dolo capit, ac proditorem in vincula conficit*. — Heribertus itaque Walonem regis fidelem qui castro quod Theoderici dicitur præerat, in dolo adiit, ac de transfugio illum alloquitur. Nec diu moratus, decepto ¹³⁷ persuadet, majora pollicens, ac plura promittens. Ille mox de pollicitis jusjurandum postulat, postulata a sese sic facturum spondens. Tyrannus libenter anuit. Nec minus et transfuga juratus, tempus patrando facinori demonstrat. Immo et tyranni manibus sese exinde militaturum committit, ac ex militia fidem accommodat. Quo peracto in sua discedunt. Tempus advenit, Walo simulatis negotiis milites regios qui secum præerant in diversa, ac si regis causam facturos disponit. Ipse castro evacuato solus cum famulis relinquitur. Nec defuit cum cohorte tyrannus. Qui a transfuga susceptus, castrum ingreditur atque occupat. Intuitusque transfugam: « Putasne, inquit, tuæ curæ oppidum hoc reservandum?» captumque mox in vincula conjicit, suisque castrum custodiam donat. Et nocte diei succedente, cæli pars prodigiose flammis erumpentibus in septentrione ardere visa est. Qua etiam mox prosequitur et Hungarorum per Gallias repentina persecutio. Qui nimium sævientes ¹³⁸, municipia aliquot, villasque et agros depopulati sunt; basilicas quoque quamplures combusserunt; ac indempnes redire ob principum dissidentiam permissi sunt, cum magna captivorum multitudine. Rex enim copias non habens, ignominiam pertulit,

A et utpote a suis desertus, sevientibus cessit.

8. (938) *Oppidum Montiniacum rex per cohortem expugnat* ¹³⁹ *ejusque principem* ¹³⁹ *capit*. — Quibus digressis rex ad oppidum Montiniacum cohortem mittit, quæ illud occupet, captumque diruat, eo quod Serlus quidam latrocinia exercens, illic receptui sese habebat. Cohors ergo oppidum appetens, latrones impugnat. Nec morata vi capit, comburit, ac subruit. Latronem principem comprehensum dimissis minoribus regi deducit. Qui cum jussu regio gladiatori decollandus traderetur, Artoldi Remorum metropolitani interventu gratiam ab rege obtinuit, ac sese ulterius non latrocinaturum juratus, abire permissus est. His ita gestis, rex in partes Belgicæ mari contiguas concessit, oppidum in ipso maris portu extruere nisus. Cui etiam loco Guiso est nomen. Exceptusque ab Arnulfo regionis illius principe, apud eum de oppidi erectione agebat. Ubi dum in agendo moras faceret, castrum Remensis ecclesiæ nomine Causostem secus fluvium Matronam aëritum ab Artoldo præsule editum, Heribertus prodicione ingreditur ac capit, Castrensesque invadens, eorum potiores abducit. Rura circumquaque depopulatur, ac ingentibus prædis oppidum implet, et cum armis milites ibi deponit, aliorum ipse secedens.

9. *Rex Lauduni arcem capit*. — Interea regi ab metropolitano per legatos ista suggeruntur. Qui mox ceptum negotium intermittens, suo auxiliaturus regreditur. Milites colligit, ac exercitum parat. Cum quo Laudunum veniens, arcem ab Heriberto nuper ibi exstructam a suis adhuc detentam obsidet. At qui in arce erant, rebellionem sese parant. Rex ergo circumcirca sagittarios adhibens, missilibus evincere instabat. In quo tumultu hinc inde quam plures sauciati fuere, cum non minus qui in arce erant, sagittis aliisque missilibus uterentur. Rex ergo cum finem oppugnandi viribus non fecisset, ingeniose eos capere cogitabat.

10. *Machinæ compositio* ¹⁴⁰. — Fecit itaque ex vehementissimis lignis compactis, machinam, inter longilateræ domus, duodecim virorum capacem, humani corporis stature in alto æqualem, cujus parietes de ingenti lignorum robore, tectum vero de duris ac intextis cratibus extruxit. Cui etiam intrinsecus rotas quatuor adhibuit, unde machina ab iis qui intrinsecus laterent, usque ad arcem impelleretur. At tectum non æque stratum fuit, verum ab acumine dextra levaque dependebat, ut jactis lapidibus facilius lapsum præberet. Quæ exstructa, tiro-nibus mox impleta est, ac ad arcem rotis mobilibus impulsæ. Quam cum a superioribus hostes rupibus opprimere conarentur, a sagittariis undique dispositis, contumeliose repulsi sunt. Ad arcem itaque machina deducta, murus ex parte suffosus atque eversus est. Hostes multitudinem armatorum per hunc hiatus possibile introduci formidantes, arma

VARLE LECTIONES.

¹³⁵ is, ra, m, it *ex conj.* ¹³⁶ fuit magnæ. 1. ¹³⁷ pussilanimio 1. ¹³⁸ s. ob principum dissidentiam 1. ¹³⁹ at, em *abscisa.* ¹⁴⁰ co *abscisum.*

deponunt, ac regiam clementiam implorant. Rex A ergo amplius tumultuari prohibens, intactos pene comprehendit, præter hos qui in militari tumultu sauciati fuere, suosque ad urbis tutelam in arce deposuit.

11. (939.) *Dolus Arnulfi atque* ²⁴¹, *oppidi Monasterioli* ²⁴² *captio.*— Hæc dum gererentur, Arnulfus prædictus Morinorum princeps, Erluini oppidum secus mare situm Monasteriolum (88) nomine, suæ parti addere cogitans, eo quod ex navium advectionibus inde plures questus proveniant, adipiscendi insidias componebat. Dirigit itaque quosdam suorum callidos in veste abjecta, dolos dissimulans, ad quendam ejusdem oppidi custodem, quem etiam in proditione non diffidebat facillimum. Qui ingressi, eum a domino salutant, ac loquendi opportunitatem petunt. Secedunt ergo. Illi tantum esse negotium propter quod venerant simulantes, ut a quo exordiri possent, penitus ignorarent, aliquantisper hærebant. Et tandem suspirantes: « Eia te, inquit, Roberte! eia te Roberte! — sic enim vocabatur — quantis malis elapsus, quantis periculis exemptus es, et quanti insuper secundarum rerum tibi debentur successus!» Et statim protulerunt duos anulos, alter aureum, alter vero ferreum. « Et vide inquit, quid in his perpendi valeat. » Quo quid esset ignorante, illi prosecuntur: « In auro dona egregia, in ferro vincula carceris puta. Instat enim tempus, quo et oppidum hoc in jus alterius concedat. Tacenda hæc tuæ fidei committimus. Res vobis nesciis disposita est. Nos quoque id ipsum penitus ignoramus. At rei summam scire non negamus. Mortem loquimur aut exilium. Unde et tibi Arnulfus comes consulens, futuræ cladis calamitatem per sua indicia significavit; hortans ut ad sese transcas, et ab eo auri et argenti insignia, terrarumque copiam ac militum multitudinem accipias, cum dono regis. In manus Nortmannorum, qua arte nescimus, in proximo sitis deventuri. Et quid super his tibi visum fuerit, amico per nos respondere ne differas. » Ille cupiditate ductus, prodicionem ²⁴³ addubitat. Hæbat ergo stupens. Proponit sibi tandem prodicionis dedecus, ea posse necessitate purgari, quod omnes oppidanos in proximo aut exulatos aut morituros sibi innotuit. Prodicionem ergo spondet, ac juratus fidem dat. Nec minus et illi de pollicitis jurant. Tempus facinori datur, ac sacramento firmatur. D Legati digressi, sese persuasisse referunt.

12. *Ingressus* ²⁴⁴ *Arnulfi in Monasteriolum* ²⁴⁵. — Arnulfus itaque militum electrum copiam colligit, facinus quæsitum patraturus. Iterque carpens cum duabus cohortibus usque ²⁴⁶ oppidum pene devenit. Sol jam occiderat. Proditor per portam quosdam

emiserat, ac si aliqua utilia curaturos. Unde et ipse in muro stans, facem ardentissimam prætendebat, veluti famulis emissis lumen ministraturus, quo etiam luminis signo per legatos aditum significaverat. Huc Arnulfus cum equitatu irruens, per portam patentem oppidum ingressus est. Eoque potitus, Erluini uxorem cum filiis capit, ac ejus thesauros diripit. Erluinus vero habitu immutato, e medio hostium elapsus est. Arnulfus quoque omnibus pervasis, oppido suo deputat, Erluini uxorem cum natis Ædelstano regi Anglorum servandos trans mare deportat. Sicque ad sua oppido suis munito rediit.

13. *Conquestio* ²⁴⁷ *Erluini* ²⁴⁸ *apud Wilelmum* ²⁴⁹ *ducem de castri uxorisque* ²⁵⁰ *et natorum* ²⁵¹ *amissione* ²⁵². — Erluinus vero vix mortis periculo liber, ad Wilelmum principem Nortmannorum sese contulit, plurimam de suis casibus quærimoniam apud eum agitans, sese inquiens infeliciorum, cum opido et militibus privatus, ac uxore filiisque orbatus, nihil præter corpus possideat. De oppidi amissione non se adeo affici, cum id sine spe aliqua recuperandi non sit, eo quod terra immobilis, ac oppidum intransitivum sit. Uxoris vero ac filiorum privatio, calamitatem interminabilem prætere videntur, cum illis consumptis ipse doloribus assiduis urgeatur, et non consumptis, at sub aliena dominatione detentis, ipse vana seducatur expectatione. Quare quoque ad petenda solatia se venisse memorabat, ac gemebundus hæc indesinenter petebat.

14. *Erluinus oppidum expugnat ac capit.* — Princeps his quærimoniis motus, auxilium annuit, ac militum copiam ei committit. Erluinus itaque ad oppidum properat, ac tempestivus cum copiis appetit, circumque vallat terra marique. Instat itaque atque acriter adurget. Tandem vero multa expugnatione attritum, ingreditur, totumque pervadit. Arnulfi milites omnes comprehendit. Quorum alios gladio enecat, alios uxori natisque repetendis conservat.

15. *Congressus* ²⁵³ *Erluini cum* ²⁵⁴ *militibus Arnulfi.* — Arnulfus tanta suorum calamitate confectus, milites colligit, eosque in Erluinum mittit, qui ejus terram usque ad oppidum depopulentur. Directique, incendiis circumquaque ac rapinis admodum deserviunt, multaque rerum præda abducta, festinabant, cum legati ab Erluino affuerant, qui indicarent, puod nisi totam prædam sine mora redderent, sine mora eis esse congregiendum. Hostes legationem spernentes, capta abducere accelerabant. Legati regressi, sese abjectos referunt. Erluinus cum quadringentis armatorum mox processit, ac festinantibus supervenit. Illi vero præda relicta conversi irruentibus obvertuntur. Signisque collatis, acriter

VARLE LECTIONES.

²⁴¹ a, M, i, *abscisa.* ²⁴² p. spondet ac juratus fidem dat i. ²⁴³ sus, na *abscisa.* ²⁴⁴ ad i. ²⁴⁵ st, inj, il, ux, na, ssi *abscisa.* ²⁴⁶ sus, um *abscisa.*

NOTÆ.

(88) Montreuil.

dimicatum est. Prædones fere omnes gladio occubuerunt, præter hos quos fuga belli violentiæ exemit. Et tamen ii, cum fuga eos exagitaret, ab Erluino post insectante atrociter fusi sunt. Erluinus prædis receptis cum ingentibus hostium manubiis ad sua feliciter remeavit.

16. *Belgicorum* ²⁴⁷ *querimonia* ²⁴⁷ *ad regem super ejus levitate* ²⁴⁷. — Quo tempore Belgicorum principes ad regem conveniunt, ac Lauduni apud eum gravissime conqueruntur, eo quod inconsultus omnia appetat. Si eorum quoque consiliis adquiescat, in bonum exitum res suas deventuras memorant. Ad hoc etiam sese convenisse, ut quid ²⁴⁸ velit eis injungat, quod ²⁴⁹ cupit ingerat. Si velit, consilio et armis, terra marique, contra hostes sese congressuros. Rex ab eis fide suscepta, cum multa benivolentia redire permisit, si fortuna quandoque postulet, redire jubens. Nec multo post et ab Ædelstano Anglorum rege classis regi cum copiis missa est. Audierat enim, illum ab iis qui maritima incolebant loca, exagitari; contra quos classis dimicaret, regique nepoti auxilium ferret. Comperto vero contra regem, illorum neminem stare, ipsumque regem in partes Germaniæ prosperum secessisse, mari remenso ad propria remeat.

17. *Rex* ²⁵⁰ *in Belgica* ²⁵⁰ *suos sibi sociat* ²⁵⁰ *et Ottonis fautores* ²⁵⁰ *ultra Rhenum* ²⁵⁰ *fugat*. — Rex ²⁵¹ in pago Elisatio cum Hugone Cisalpino principe locutus, Belgicos exteriores qui ad se nondum venerant, sibi asciscibat. Et qui partibus Ottonis favebant, ultra Rhenum fugere compulit. Presenserat enim Ottonem velle in suum jus Belgicam transfundere. Unde et equo ei non ferebatur animo. Truculentius ergo contra illum agitans, suos de regno ²⁵² exturbavit. Qui vero sibi consentiebant ²⁵³ asciscens, Gislebertum videlicet Belgicorum ducem, Theodericum quoque atque Isaac comites, cum eis consilium confert, ac pro fide habenda jusjurandum ab eis accipit, post hæc Laudunum rediens. Ibi que ejusdem urbis episcopum Rodulfum, proditoris evidentissime insimulatum, ab urbe pellit, suosque simul ejicit. Quorum etiam res suis contulit.

VARIÆ LECTIONES.

²⁴⁷ B, que, lo *abscisa*. ²⁴⁸ id. ²⁴⁹ qd'. ²⁵⁰ Re, ca, at, fau, Rhe *ex conj.* ²⁵¹ Rex namque in 1. *Quæ sequuntur, Ekkehardus satis libere in suum usum convertit; in codice stilo continuo exarata, nec ut magna libri primi pars corrigendo turbata sunt.* ²⁵² a. quicumque illius videbantur a Belgica ext. *Ekk.* ²⁵³ c. consilio Gisleberti ducis Belgicæ et Theodorici comitis sacramento sibi astringebat. Otto vero Belgas comperiens a se defecisse et ad Ludovicum confluisse Rheno. *Ekk.* ²⁵⁴ cum *ex conj.* ²⁵⁵ B. cum exercitu ingreditur. *Ekk.* ²⁵⁶ d. Nitebatur enim acsi ex paterna traditione princeps fieri Belgicæ. Id vero contra jus agere calumpniabatur, cum ejus pater propter sclavorum infestationem Saxonie tantum, quæ est pars Germaniæ, dux constitutus sit. *Ekk.* ²⁵⁷ rex 1. ²⁵⁸ d. tunc a. in c. vagiret. *Ekk.* ²⁵⁹ Im, be, m, a *ex conj.* ²⁶⁰ ire festinans, collecto exercitu post hostem accelerat transiensque Rhenum terram illam soletenus. *Ekk.* ²⁶¹ parabant et ecce Otto ex tota Saxonia collectas copias a. i. *Ekk.* ²⁶² Belgæ, itaque cum dace suo indubitanter renitentes. *Ekk.* ²⁶³ flumen signis infestis. *Ekk.* ²⁶⁴ et ex utraque parte multi funduntur. *Ekk.* ²⁶⁵ est — *tratis desunt apud Ekk.* ²⁶⁶ nam cum duæ terciæ eprum fusæ jacerent et Gislebertus suos defecisse adeo adversarios autem illesos arbitraretur, in tanta confusione rerum fuga. *Ekk.* ²⁶⁷ occubuit 1. ²⁶⁸ at Belgæ interitum ducis ignorantes, totis viribus decertabant. tantoque egerunt robore, donec post execrabilem innumerabilemque interitum eorum qui relictis fuerant alii caperentur alii in fluvium demergerentur. L. autem rex *Ekk.* ²⁶⁹ exempti 1. ²⁷⁰ mus, ta, ntra, jura *ex conj.*

NOTÆ.

(89) Id est Nortmannorum Rhodomensium.

18. *Otto Belgicam* ²³⁴ *devastat*. — Otto interea Belgicos comperiens regis partes sustentare, et a se penitus defecisse, Rheno transmissis Belgicam ingressus ²³⁵, ejus loca plurima incendiis ac ingentibus prædis devastat ²³⁶, eo quod ex collatione paterna princeps ²³⁷ fieri Belgicis dedignantibus contenderet, cum ejus pater Saxonie solum propter Sclavorum improbitatem rex creatus sit, eo quod Karolus cui rerum summa debebatur, adhuc in cunis vagiebat ²³⁸. Mullam itaque prædam abducens, Rhenum transmeat.

19. *Impetus* ²³⁹ *Gisleberti* ²³⁹ *in Germaniam* ²³⁹, *ejusque ac* ²³⁹ *suorum fusio*. — At Gislebertus dux dedecoris injuriam ultum ire volens ²⁴⁰, onnem Belgicam lustrat, ac tirones lectissimos in unum cogit, senes tantum emeritos patriæ relinquens. Factoque exercitu, Rhenum transmeat, ac patriam soletenus incendiis ingentibus vastat. Armentorum etiam pecudumque prædam nimiam exercitus congregat abducitque. Jam vero flumen ingredi parabat, cum ²⁴¹ Otto exercitum accelerantibus induxit. Belgici ²⁴² renitentes, cum Gormanis secus fluvium ²⁴³ congressi sunt. atque ²⁴⁴ in parte utraque nimium fusi. Qua die Germanorum victoria ægre sustentata est, et licet innumerabilibus suorum stratis ²⁴⁵ tamen inivit. Nam ²⁴⁶ Gislebertus dux suorum fusione exercitum defecisse advertens, fuga periculum evadere nitiebatur. In fluentum itaque cum equo prosillit. Qui cum fluminis pelagus enatare non posset, vi undarum victus perit ²⁴⁷, atque essorem inmersit. Belgicorum ²⁴⁸ vero alii fluvio enecati, alii ferro cæsi. alii capti, nonnulli vero profugio crepti ²⁴⁹ sunt. Ludovicus rex Gislebertum extinctum comperiens, multam in ejus casu commiserationem habuit. Atque in Belgicam profectus, ejus uxorem Gerbergam Ottonis sororem conjugio duxit, eamque secum reginam in regnum coronavit.

20. (940.) *Wilelmns* ²⁷⁰ *dux piratarum* ²⁷⁰ *regi contra* ²⁷⁰ *omnes fidem jurat* ²⁷⁰. — Dum hæc Lauduni gererentur, Wilelmus piratarum (89) dux, legatos regi dirigit, qui sese satis ei fidelem indicent: quo rex jubeat, sese occursurum, fidemque contra omnes polliciturum. Quorum legationem rex multa be-

nivolentia excipiens in pagum Ambianensem sibi occurrendum constituit, eo quod ibi specialiter utilia quædam per illos determinanda ²⁷¹ forent. Legatis itaque abductis, rex ad locum condictum tempore statuto devenit. Cui etiam dux prædictus obvius venit. Exceptusque a rege decenter, provinciam quam ei pater Karolus rex contulerat, ab eo etiam accepit. Unde et regis factus, tanto ei consensu alligatus est, ut jam jamque aut sese moriturum, aut regi imperii summam restitutum proponeret.

21. *Artoldus archiep. Causostem munitionem expugnat et capit.* — Hujusque rei negotio utiliter peracto, rex in Burgundiam accessit. In cujus absentia Artoldus metropolitanus, ne suæ rei putaretur inopia, absque regis copiis Causostem munitionem appetit, eique obsidionem circumquaque adhibet. Quam continua oppugnatione ²⁷² exagitans, quinto tandem die ingreditur, capitque. Illos quoque qui sibi surriperant comprehendit. Sed utpote vir bonus, nulliusque vitæ æmulus, indempnes abire permisit. Oppidum etiam funditus subruit, sicque ad sua rediit.

22. *Heribertus et Hugo Remos obsident et capiunt præsulemque pellunt.* — Heribertus malorum ²⁷³ occasionem nactus, ac si suorum oppidum dirutum dolens, apud Hugonem ducem qualiter Remos invadat, atque episcopum expungat, vehementissime agit. Cui mox Hugo utpote tyranno tyrannus consentiens, sese auxiliaturum pollicetur. Collecto itaque agmine ambo in urbem feruntur, multa eam circum obsidione vallantes. Urbani Heriberto faventes, eo quod regio jussu ejus filium ante Artoldum delegissent, bello cedunt, præsulemque relinquunt, atque ad suæ pœnæ cumulum desertores ad tyrannos transeunt. Apertis vero portis sexta obsidionis die, tyrannos in urbem excipiunt. Artoldus pulsus, ad cœnobium sancti Remigii proficiscitur, suam ibi Deo conspectori omnium querimoniam fundens. Ubi ²⁷⁴ mox episcoporum aliquibus ac quibusdam magnatibus stipatus, rogabatur ut Avenniacensi abbatia sanctique Basoli rebus contentus, episcopii dignitate sese abdicaret. Atque multis minarum terroribus affectus consentit, juratus etiam ut fertur repudiavit ²⁷⁵; et tandem canibus satisfaciens, ad sanctum Basolum ibi moraturus abscessit.

23. *Hugo ac Heribertus in regis absentia Laudunum impugnant.* — Hugone ergo diacono, tyranni filio, Remis relicto, jam pridem etiam ad episcopatum urbis ipsius evocato, ipse Heribertus atque Hugo, Laudunum cum copiis aggrediuntur, obsidionem undique adhibentes, urbem militibus vacuum rati, eo quod rex in partibus Burgundiæ exterioribus alia curaret. Et qua poterant oppugnantes, ingredi conabantur. At montis eminentia superioribus impares, non semel cedere coacti sunt. Instabant tamen, ac regi ingressum præripere conabantur.

A 24. *Rege ²⁷⁶ adventente ²⁷⁶ obsidio solvitur ²⁷².* — amque ebdomas septem obpugnauerant, cum rex hujus rei accitus nuntio, in Campania Remensi tempestivus affuit. Et licet cum paucis, fluvium tamen Axonam permeat, et sic in hostes fertur. Quo comperto tyranni ²⁷⁷, regis quoque animum simulque et æquitatem perpendentes, ab obsidione discedunt. Rex vero ingressus, victus necessaria suis paravit, ac quæque commoda ordinavit. Sicque alia dispositurus, Burgundiam repetit. In cujus discessu, Wido Suessorum episcopus a desertoribus suusus, eo quod et ipse eorum partes latenter tueretur, Remos veniens, Heriberti filium Hugonem, presbiterum ordinavit, Unde et eum pater sacerdotali dignitate ampliare cupiens, ut Artoldus pontificatus apice legaliter privaretur, instanter quærebat. Cujus rei rationem cum Hugone duce contulit, ac in effectum redigi admodum petiit.

B 25. (941.) *Artoldus ²⁷⁸ a comprovincialibus ²⁷⁸ episcopis ²⁷⁸ repudiatur et ²⁷⁸ pro eo Hugo eligitur.* — Disposita ergo rationum summa, Remensis dioceseos episcopos convocant, qui inter Artoldum et Hugonem, controversiam determinent, objectorumque finem constituent. Collecti ergo apud urbem Suesonicam, in basilica sanctorum martirum Crispini et Crispiniani, civium Remensium querelam excipiunt, dicentium sese diutissime pastore destitutos: cui subdantur et obsequantur, suppliciter expetere. Artoldum jam se nolle, eo quod sacramento episcopium repudiaverit; at Hugonem, quod omnium unione electus, omnibus acceptissimus sit. Quorum quærimoniis episcopi annuentes, sacerdotio dignum Hugonem asserunt, eo quod non solum carnis nobilitas, set et animi mores pudici plurimum eum commendarent. Ratum etiam fore, si tanti honoris culmen, personæ nobilitate adornetur. Hugonem itaque pene omnium eonibentia attollunt, ac Remos deductum, in cœnobio monachorum sancti Remigii metropolitanum sollempniter consecrant, atque in urbe decenter exceptum, multo obsequio ac reverentia honorant. Rex in partibus Burgundiæ viatorum relatu, patratum negotium advertens, mox Laudunum rediit. Arnoldum quoque ac ejus fratrem Landricum proditoris insimulatos, nec tamen penitus convictos cum in hac re promptissimi viderentur, ab urbe expulit.

C 26. *Rex in partibus Burgundiæ exercitum contra tyranno colligit.* — Rex cum rei militaris inopia contra tyrannos nihil moliri valeret, Burgundiam repetiit, ut exercitum inde sumeret, Remisque induceret. Admodum etenim id attemptabat, ut Heribertum ab urbe pervasa pelleret. Dum ergo in colligendis militibus moram faceret, tyranni ²⁷⁹ multo equitatu Laudunum appetunt, atque circumdant, spem proditoris in quibusdam habentes. Hæc dum

VARLÆ LECTIONES.

²⁷¹ determinandæ c. ²⁷² expugnatione 1. ²⁷³ mali 1. ²⁷⁴ qui 1. ²⁷⁵ repudiavit cod. ²⁷⁶ R, ni, s abscisa
²⁷⁷ Heribertus et Hugo 1. ²⁷⁸ A, c, e, et ex conj. ²⁷⁹ Hugo ac Heribertus 1.

aguntur, ad regis aures tempestive feruntur. Qui sumptis quos undecumque colligere²⁸⁰ valuit, in pagum Porcensem devenit. Ubi cum rem militarem ordinaret, ac hostibus bellum inferre pararet, tyranni Lauduni²⁸¹ obsidione relicta, in regem vadunt, ac insperatum invadentes ejus exercitum, nonnullos sternunt, reliquos vero in fugam cogunt. Rex a suis eductus, vix cum duobus comitibus, vim mortis evasit, oppido quod Altus mons dicitur sese recipiens. Tyranni spe prodicionis frustrati, obsidionem solvunt, atque in sua concedunt.

27. (942.) *Tyranni a papa monentur, ne regem suum persequantur.* — Interea a domino Stephano papa (90) vir clarus nomine Damasus legatus in Gallias directus est, apostolicæ sedis litteras afferens, jussionem apostolicam continentes, ut principes provinciarum²⁸² regem suum Ludovicum recipere non differrent, nec gladio ultra hostili eum insectarentur. Et ni cessent, anathematis telo omnes esse figendos. Quo episcopi cognito Remorum diocescos, in unum mox coacti, de anathemate in sese habendo nisi respiscant vehementer²⁸³ pertractant. Mittendum enim ad Heribertum disponunt, et ab eo suppliciter petendum, quatinus ipse ducem adeat, atque apud eum pro regis receptione agat, ostendentes anathematis periculum, et quanta iis debeatur ruina²⁸⁴, qui dominorum contemptores ac persecutores esse non formidant. Quæ suasio nullum effectum habuit²⁸⁵. A prædicto etiam papa mox alia legatio directa est, per Remensis ecclesiæ legatos, qui a papa eodem sacerdotale pallium Hugoni metropolitano detulere, dicentes apostolicæ jussionis hanc esse sententiam, ut Galliarum²⁸⁶ principes, regem suum persequi parcant, et insuper illum magnifice attollant. Quod nisi intra præscriptum diem officiant, horribili anathemate hujus factionis auctores ac co-operatores sive fautores gravissime esse multandos. Si vero apostolicæ jussioni gratanter obædiant, legatos Romam dirigant, qui suam benevolentiam erga regem suum papæ referant. Et nec sic quidem tyrannis quicquam persuasum est. A quibus cum regi incessanter quæreretur ruina, in contrarium res eorum tota relapsa est.

28. *Rex per Rotgerum comitem Wilelmum ducem sibi conciliat.* — Etenim rex bonorum usus consilio, Rotgarium virum clarum Wilelmo piratarum principi pro se locuturum direxit. Qui apud eum pro rege optime functus legatione, ibi rebus humanis excessit. Ante tamen principi usque ad effectum suasit. Nam non multo post suorum legatione regem fideliter accersit, exceptumque Rodomi, ingentibus

donis dignissime²⁸⁶ accumulat. Unde et factum est, ut alii hinc formidantes, ad regem tempestivius sese contulerint. Wilelmus itaque Aquitanorum dux, Brittanorumque Alanus, piratas regiam rem curare comperientes, accessum maturant, regem adeunt, atque fide pacti miliciam jurant. His itaque rex collectis, prædictis tyrannis²⁸⁷ secus fluvium Isara locuturus procedit. Tyranni regium equitatum suspectum habentes, prævenierunt, atque pontes præcipitaverunt, naves circumquaque in aliud litus abducentes. Sicque cum suis in adverso fluminis litore consederunt. Duabus tantum naviculis hinc inde cursitantibus, per internuntios controversia inter illos agitata est. Tandem sub pace sequestra obsidum jure a sese discedunt.

29. *Ludovicus et Otto reges in amicitiam conveniunt, ac per Ottonem Hugo.* — Rex principibus in pace dimissis, cum paucis iter in Belgicam retorquet, Ottoni cujus sororem conjugem sibi addixerat, ad loquendum obveniens. Quorum consilio multa concordia firmato, amicitiam mutuo conditionibus statuunt. Ac sine negotii facto, rex Laudunum rediit. Otto vero Hugonem in regis gratiam reducere satagebat. Quem multis verborum stimulis familiariter ac levi furore redarguens, eo quod regi suo contraret, dominumque insectari non formidaret, ad regem redire effecit. Et tempore oportuno, prudentium legationibus præmissis, regi ducem reducit, sibi que conciliat.

30. *Principum apud regem conventus, ac Wilelmi in eorum contione tumultuatio.* — Duce ergo in pristinam gratiam revocato, cum ipse virtute et copiis antecelleret, alii consequenter reducti sunt. Omnibus itaque ad regem reversis, in fisco regio Atiniaco principibus ab rege post dies triginta colloquium habendum indicitur. Et die constituta rex ibi cum provinciarum principibus affuit, Hugone videlicet cognomento Magno, Arnulfo Morinorum, Wilelmo piratarum ducibus, ac Heriberto tyranno. Nec defuit Saxoniarum rex Otto. Ludovicus rex cum in conclavi sese cum Ottone rege²⁸⁸ ac principibus recepisset, consilio incertum an fortuito, solus Wilelmus dux admissus non est. Dincius ergo afforis exspectans, cum non vocaretur, rem animo irato ferebat. Tandem in iram versus utpote manu et audacia nimius, foribus clausis vim intulit, ac retrorsum vibrabundus²⁸⁹ adegit. Ingressusque lectum conspicatur gestatorium²⁹⁰. In quo etiam a parte cervicalis Otto editiore, rex vero in parte extrema humilior residebat. In quorum prospectu Hugo et Arnulfus duabus residentes sellis, consilii ordinem exspectabant.

VARIE LECTIONES.

²⁸⁰ collige *cod.* ²⁸¹ Remorum *l.* ²⁸² regnorum *l.* ²⁸³ utiliter *l.* ²⁸⁴ q, labe afficiantur *l.* ²⁸⁵ s. cum n. e. haberet *l.* ²⁸⁶ humanissime *l.* ²⁸⁷ Hugoni et Heriberto *glossa.* ²⁸⁸ cum *l.* ²⁸⁹ fervidus *l.* ²⁹⁰ g. pulvinaribus ac ceteris stratum *l.*

NOTE.

(90) Stephano VIII.

Wilelmus regis injuriam non passus : « An inquit his interesse non debui? Desertorisne dedecore aliquando sordui? » Fervidusque propinquans : « Surge inquit paululum rex! » Quo mox surgente, ipse resedit. Dixitque indecens esse regem Inferiorem. alium vero quemlibet superiorem videri. Quapropter oportere Ottonem inde amoliri, regique cedere. Otto pudore affectus surgit, ac regi cedit. Rex itaque superior, at Wilelmus inferior consederunt.

31. *Otto injuriam sub specie fidei habendæ dissimulat, ejusque conquestio.* — Otto penitus injuriam dissimulans, baculo innixus cepto negotio sinem dare stando satagebat. Ac rationibus determinatis, rex cum consultoribus surgens egreditur. Otto injuriam ²⁹¹ Willelmi vehementissime dissimulans, apud eum de fidei constantia inter sese servanda plurimum consultat. Unde et conceptum facinus, variis verborum coloribus obvelat. Quibus peractis, rex cum Wilelmo ad sua remeat, Otto vero cum Hugone et Arnulfo consilium conferens, de injuria irrogata apud illos amplius conquerebatur; ultra æquum et jus sese spreto memorans, ac coram amicis a sedibus amotum. Amicos ergo compati oportere, et amiei injuriam suam debere arbitrari. Ab eis quoque tantam insolentiam summopere repellendam aiebat, cum ea facilius ad eos pervenire valeat. Nam qui sibi regi non indulsit, minus illis indulturum. Quæ oratio, plurimam invidiam paravit, ac amicos in odium Willelmi incitavit, cum et ipsi quamvis latenter ei admodum inviderent. Otto rex ad sua rediit.

32. *Deliberatio Hugonis et Arnulfi de morte Willelmi.* — Hugo et Arnulfus quid facturi Wilelmo essent deliberabant. Si eum gladio occidant ad omnia sese fieri expeditiores aiebant. Regem etiam ad quodcumque volent facilius inflexuros, si is solum pereat, quo rex fretus ad quæque flecti nequeat. Si autem non occidant, discordias atque lites sine dubio proventuras, ac his occasione emersa, multorum stragem futuram. At horum utrumque perniciosum censebant, cum in occisione homicidii rectus redundaret, et in reservatione tyrannis futura apparet. De occisione tandem persuasi, patruros facinus accersiant, vim negotii explicantes, atque in Wilelmum conjurare faciunt. Cujus interfectionis series mox apud conjuratos ita disponitur, ut ab Arnulfo legati mitterentur, qui pro colloquio multa necessitate in proximo habendo apud Wilelmum idonee legatione fungerentur. De tempore quærerent, quando sibi obveniendum foret. Locum vero secus fluvium Summam peterent. Quo ipse a terra sua egredi et collocuturis obvenire dignaretur. Qui postquam adveniret, et ab amicis exceptus esset, de amicitia plurimum, multum etiam de fide proponerent. Et quia tunc suis stipatus pervadi non posset, ictus differrentur, donec navim repeteret, si forte navigo eum

advenisse contingeret. Cumque jam navigaret per pelagus, per conjuratos multo clamore revocaretur, ac si aliquid præcipuum oblivione prætermissum auditurus. Navicula ergo advectus cum paucis, aliis in pelago expectantibus, conjurati gladiis eductis incutum adorirentur. Si vero equester adveniret, post consilii finem Arnulfo digresso, illoque recedente, conjurati identidem eum repeterent, magnum quiddam sese afferre simulantes, quibusdam etiam seriis accitum detinerent, donec cunctis præeuntibus extremus retrorsum incederet. Quem adorsi gladiis non minus transverberarent. Insurgentium vero piratarum vim evaderent, si equis velocibus rapti ad dominum cum copiis præstolantem transfugere tempestivius accelerarent. Piratas etiam tunc nihil aliud quam aut fugam acceleraturos, aut domini exsequias procuraturos. Sicque factum esset, ut Arnulfo ignorante eo quod absens esset, tantum facinus patratum videretur.

33. (943.) *Willelmi ducis interfectio.* — Legati itaque directi, colloquium petunt et obtinent. Tempus post dies 30 datur. Locus quoque in pago Ambianensi secus fluvium Summam, ubi est insula Pinchinæ conceditur. Negotioque peracto, legati redeunt. Tempore ergo constituto, Arnulfus terra, Wilelmus aqua in locum destinatum conveniunt. Ac de amicitia multum, plurimum de fide utrimque servanda colloqui sunt, atque post nonnullos sermones a se soluti. Arnulfus reditum simulans aliquantisper digreditur. Wilelmus vero ad classem rediit. Naviculamque ingressus dum per pelagus navigaret, a conjuratis multo strepitu ²⁹² inclamatus, proram obvertit. Remigansque ad litus, quid vellent sciscitaturus, redit. Illi mox quiddam præcissimum se deferre asserunt, quod a domino suo oblivione suppressum fuit. Dux navicula litori apulsa, illos excipit, a quibus etiam mox gladiis eductis ²⁹³ interimitur. Duobus quoque puberibus qui cum eo inermes aderant, et nauta sauciatis, a navicula facinorosi exiliunt, ac post conscium dominum in fugam feruntur. Qui autem jam per pelagus navigabant, conversi litus relicto repetunt, ac dominum interemptum, duosque puberes et nautam sauciatos inveniunt. Sumptumque domini corpus lamentabili obsequio sepulture deportant.

34. *Rex filio Willelmi Richardo terram patris condedit.* — Nec multo post et ejus filium de Britannia concubina, nomine Richardum, regi deducunt, gesti negotii ordinem pendentes. Rex adolescentis elegantiam advertens, liberaliter excipit, provinciam a patre pridem possessam, ei largiens. Potiores quoque qui cum adolescentulo accesserant, per manus et sacramentum regis fiunt. Multaque regis liberalitate jocundati, recedunt Rodomum ²⁹⁴. Alii vero Nortmannorum Richardum ad regem transisse indignantes, ad Hugonem ducem concedunt.

VARIE LECTIONES.

²⁹¹ benivolentiam f. ²⁹² clamore f. ²⁹³ strictis f. ²⁹⁴ rodomunt c.

35. *Rex a suis Rodomum accersitur, ac cum piratis dimicat.* — Qui autem regis partes tuebantur, per legatos eum accersitum, Rodomi decenter suscipiunt. Ubi cum ei referretur, regem piratarum Setrich cum classe copiosa fluvium Sequanam ingressum, ac ejus ducem Thurmodum consequenter navalibus copiis advenisse, ut absque regis dono omnia pervadant, atque defuncti ducis filium ad idololatriam suadeant, ritumque gentilem inducant, rex copias unde congregiatur colligit. Deumque propitiaturum confisus, alienigenis cum 800 occurrit. Et quia cum paucis erat, ad hostes concludendos acies in diversa disponere nequivit. Suis itaque stipatus, erectis signis ac densato agmine procedit. Gentiles quoque ordine pedestri incedebant. Propinquantesque patrio more in primo tumultu enses jaciunt. Quorum densitate equites territos ac sauciatos rati, cum clipeis et telis prosequuntur. At regius equitatus, ensium nube dilapsa, clipeorum objectione tuti in pedites feruntur. Ac densati acies sternendo atque interimendo indivisi penetrant egrediunturque. Rursusque regressi penetrant, ac dirumpunt. Regem quoque Setrich cum violentia belli in fugam cogeret, in dumeto mox repertus, tribus lanceis a palantibus transfixus est. Thurmodus vero cum adhuc in certamine totis viribus ageretur, ab Ludovico equi impetentis pectore est dejectus. Quem cum rex impetu præteriret, nec eum dinosceret, et ab hostibus impetitus in loco staret, comminusque configeret, Thurmodus suis stipatus, regem a tergo appetit, factusque ei dexter, per lorice manicam pene usque ad sinistri lateris ypodendrium, lancea sauciat. Rex multa cede ab eo impetu paulisper dimotus, sauciantem respicit. Ictuque in dextram obliquato, provocantis caput cum humero sinistro obtruncat. Tanta quoque cæde gentiles fusi sunt, ut eorum novem milia cesa ibi referrentur. Reliqui vero, paucissimi tamen, navali profugio erepti sunt. Rex a Deo victoria potitus est, suorum tamen paucis fuis, nonnullis vero sauciatis. Post quorum curam redire disponens, Rodomum Erluino commisit. Ipse Compendium rediens.

36. *Artoldus archiepiscopus tyrannos dimittit, et ad regem transit.* — Quo eum advenisse dinoscens, Artoldus qui in cænobio sancti Basoli confessoris ab urbe pulsus morabatur, mox quicquid a tyranno sibi relictum erat abiciens, ad regem sese contulit, mallens apud eum parvo contentus morari, quam insociabilis tyranni beneficiis detineri. Rex metropolitanum quo ipse rex consecratus fuit injuste præcipitatum dolens, ne diffidat hortatur, summum sacerdotium sese ei redditurum pollicens.

37. *Interitus Heriberti.* — His ita sese habentibus, cum Heribertus quæque perniosa pertractaret, ac

A. de quorundam calamitate multa disponderet, cum inter²⁹⁷, suos in veste præciosa sederet, atque apud illos extensa manu concionaretur, majore apoplexia ob superfluitatem humorum captus, in ipsa rerum ordinatione constrictis manibus nervisque contractis, ore etiam in aurem distorto, cum multo horrore et horripilatione coram suis inconsultus exspiravit. Susceptusque a suis, apud sanctum Quintinum sepultus est. Quo sepulto, ejus filii mox regem adeuntes, ab eo benigne excepti sunt. Patris injuriarum nihil sibi reducens. Excipitur et Hugo episcopus, ea tamen conditione, ut tempore congruo ratiocinari pro se de episcopatus adeptione non differat. Cum quibus quoque rex Ambianum digressus est. Ubi cum non sine suorum potioribus quæque præcipua disponere vellet, Erluinum Rodomi morantem per legatum accersit.

B
38. *Congressio Arnulfi et Erluini.* — Quod cum malivolorum relatione Arnulfus comperisset, insidias prætendit, obvenientique rege ignorante cohortem inducit. Quod Erluinus mox dinoscens, signis collatis congregitur. Congressus utrimque non modicus. Arnulfus suis fuis, profugiens, vix urgentem evasit. Erluinus victoria potitus, alios enecat, alios capit, alios in fugam cogit. In quo etiam certamine, interfectorem Wilelmi qui cum Arnulfo sibi vim²⁹⁸ intulerat militari insectatione comprehendit. Cujus manus obtruncans, in ultionem amici Rodomum misit. Ac cesorum ereptis manubiis, ad regem concessit.

C
39. Quo tempore Hugo dux in magna gratia regi habitus, ejus filiam ex sacro lavacro suscepit. Unde et eum rex²⁹⁹ omnium Galliarum ducem constituit. Quo duce rex equitatum parans, cum Gerberga regina in Aquitaniam proficiscitur (944). Ac urbem Nivernicam deveniens, Gothorum ducem Ragemundum Aquitanorumque præcipuos illic obvios excipit. Apud quos de provinciarum cura pertractans, ut illorum omnia sui juris viderentur, ab eis provincias recepit. Nec distulit earum administrationem eis credere. Commisit itaque ac suo dono illos principari constituit, regia hilaritate hilares redire permittens; ac cum duce iter ipse in Galliam retorquens, Lauduni sese recepit.

D
40. *Arnulfus et Erluinus regis suasionem³⁰⁰ in amicitiam redeunt.* — Ubi suorum præcipuos præter ducem colligens, apud eos agebat quatinus viri illustres Arnulfus atque Erluinus, factarum injuriarum in memores fierent, ac in benivolentia unirentur; suis rebus prosperiorem eventum deberi ratus, suorum concordia. Convocatis itaque de amicitia suadet; sese inter eos judicem, penitus æquitatem utrique parti facturum pollicens. Concedunt itaque ac jussis regis parent. Datisque vadibus, equitatis jura exsecuntur. Rex cum utrisque faveret, quamlibet

VARIAE LECTIONES.

²⁹⁷ conglobati 1. ²⁹⁸ IV. præposito. V. et in margine eadem manu IX. ²⁹⁹ apud 1. ³⁰⁰ copias 1. ³⁰¹ rex Franciæ ducem 1. ³⁰⁰ asi, de abscisa.

utrique liberalitatem conferre meditabatur. Qui cum Arnulfum de recompensatione rerum ereptarum nutare, ac Erluinum instantius amissa repetere adverteret, Arnulfum quoque majora restitutum, eo quod ipse ampliore rerum dispendio Erluinum affecerit, Erluino Ambianum in recompensatione amissorum pro Arnulfo concessit. Sicque factum est, ut Erluino sua restituerentur, et Arnulfo sua non minuerentur. Regis itaque industria in amicitiam revocati, regia negotia exinde curabant.

41. *Prodigiosa demonstratio* ³⁰¹ *cladis Britannorum* ³⁰¹. — Quo tempore ferebatur Parisii turbo repente exortus, tanta vi discucurrisset, ut parietes multa lapidum mole fundati, in monte Martirum funditus eversi fuerint. Demones quoque equitum specie visos, basilicam quandam non procul sitam, evertisse, ejusque trabes memoratis parietibus tam valide incussisse, ut eos subruerint; evulsisse etiam ejusdem montis vinea, ac sata devastasse. Mox viso prodigio, Britannorum pernicies subsecuta est. Qui Berengarii atque Alani principum dissidentia discordes, a Nortmannis cum quibus pactum egerant, pervasi, multaque cede attriti sunt. Necnon et civitas Namtarum (91) capta est. Cujus episcopus cum supervenientium hostium metu territus, in æcclesiam fugere cogeretur, suorum densitate oppressus ac suffocatus est. Britanni in ipso impetu viribus resumptis, hostes ab urbe vehementi conamine reppulerunt. Illosque adorsi gravi cæde fuderunt. At Britanni prosperiore fortunæ successu confortati, tertia itidem die classem pervadunt, congreganturque. In parte utraque innumeri fusi. Britanni vero adversariorum copias non passi, in fugam feruntur. Nortmanni autem victoria potiti, Britannorum alios gladio occidunt, alios in fluctus cogunt, alios vero a Britannicis sinibus eliminant, præter hos qui servitutis jugo subdi non recusaverunt.

42. *Rex* ³⁰² *terram Nortmannorum* ³⁰² *pervadit capitque* ³⁰². — Quo ad regis aures perlato, Arnulfum ac Erluinum comites, simulque et Burgundie episcopos aliquot, rex accersit. Præsenserat etenim eorum nonnullos a fide defecisse, Hugonique cessisse. Ac cum exercitu in eos fertur. Arnulfus cum suis regem præcedens, Nortmannos, qui custodias observabant, utiliter congressus apud Arcas ³⁰³ fudit ac regi incesum expedivit. Rex Rhodomum veniens, ab iis qui fidei servatores fuere exceptus est. Desertores vero mare petentes, amoliti sunt. Municipia vero copiis munita reliquere. Rex malorum nimias esse copias considerans, ab Hugone duce suppetias congregandi per legatos postulat. Et ut ipse cum sufficientibus copiis veniat, Baiocarum ur-

berem ita, si ³⁰⁴ eam cum reliquis expugnet, accomodat. Dux donum regium excipiens, suppetias parat, regique subvenit. Cum suis itaque ac quibusdam Cisalpinorum potentibus trans Sequanam fluvium iter faciens, Baiocas pervenit. Quam aggressus multa obsidione premit. Inter hæc a regis stipatoribus persuasi Nortmanni, ad regem redeunt. Dux autem Baiocenses urgebat. Rex duci obsidionem ³⁰⁵ solvere per legatos jubet. Ille autem utpote ab rege datum, amplius oppugnat. Rex quoque iterum mandat, quod nisi cito discedat, sese in eum cum copiis iturum. Dux regis jussis contraire non volens, ab obsidione coactus discedit. Rex urbem consequenter ingreditur. Cujus ad se civibus revocatis, Ebrocacis petit ac nullo resistente ingreditur. Nec minus et ab Ebrocensibus acceptis obsidibus, reliqua absque contradictione obtinuit (945).

43. *Dux* ³⁰⁶ *suos in* ³⁰⁶ *regis injuriam* ³⁰⁶ *hortatur*. — Dux apud suos hanc injuriam sepiissime memorans, de regis pernicie pertractabat; fideles et amicos hortans, ut hoc ultum iri accelerent. Quod etiam multis querimoniis amplificans, suos in regem provocat. Bernardus itaque Silletensis (92 atque Teutboldus Turonicus conquerenti satisfaciens, Montiniacum regis oppidum in ipsis Paschæ diebus pervadentes, capiunt diruuntque. Compendium quoque regie sedis aulam repentini penetrant, ac quæque regalia insignia diripientes asportant. Nec multo post et idem Bernardus regis venatores canesque capiens, cum equis ac venabulis adduxit.

44. *Rex urbem* ³⁰⁷ *Remorum obsidione* ³⁰⁷ *premit* ³⁰⁷. — Rex Rhodomi talia comperiens, Nortmannorum exercitum colligit copiosum, ac collecto, redit, pagum Veromandensem ingrediens, penitusque depopulans. Accitis quoque Arnulfo, Erluino, Bernardo alio, Theodorico comitibus, in urbem Remorum fertur. Eamque disposita circumquaque obsidione cingit, eo quod Hugo ejusdem urbis episcopus quia ducis partibus favebat, regi ingressum negabat. Primo ergo impetu, graviter dimicatum est. Nam sagittariis hinc inde dispositis, qui in muro resistebant missilibus sauciantur. Quibus amotis alii intacti succedunt, vices pugnae ingerentes. Sed et extratellis ac lapidibus jactis, nonnulli afficiuntur, ceduntque. Sepe tumultus reparantur, sepe ad portas, sepe ad murum comminus congressi. Animo utrimque feroces, nullo modo cedere parant; numquam sibi usque ad internationem cessuri, nisi intercedentium supplicationibus obsidio soluta discessisset.

45. *Dux regi* ³⁰⁸ *per legatos, suadet* ³⁰⁸ *ut ab* ³⁰⁸ *obsidione* ³⁰⁸ *discedat*. — Dux namque in ipsa obsidione per legatos petiit, ut Ragenaldus comes sum-

VARIE LECTIONES.

³⁰¹ de, ti, ta *abscisa*. ³⁰² R, N, r, c. *abscisa*. ³⁰³ archas *corr.* arcas. ³⁰⁴ ut *corr.* si. ³⁰⁵ ab obsidione 1. ³⁰⁶ D, i, i, *abscisa*. ³⁰⁷ hem, obsi, it *abscisa*. ³⁰⁸ egi, su, ab, ne *abscisa*.

NOTÆ.

(91) *Nantes*. Flodoardus Dolensem episcopum fuisse refert.
(92) *Id est, Silvanectensis*.

ptis a sese obsidibus locuturus sibi occurrat. Quod et fieri ab rege concessum est. Directus itaque sub obsidum jure ad ducem venit, Apud quem dux diu deliberans, tandem agit, ut rex ab episcopo et urbanis obsides accipiens, ab urbis oppugnatione discedat, quatinus quocumque et quando rex velit, idem episcopus rationem redditurus accedat. Ragenaldus ducis animum regi perferens, ac consilium approbans, id fieri suadebat. Obsidibusque sumptis idoneis, rex obsidionem decima quinta die solvit, tempusque audiendæ rationis ³⁰⁹ post dies 40 sub ipsa Kalendarum Juliarum die constituit. Aliis ergo interim curatis, dies habendi colloquii advenit. Et dux de superiore negotio locuturus, obvius regi affuit. Declamatis autem eorum causis, vix sibi consentiebant. Rationibusque non satis utiliter procedentibus, nihil paci commodum est, præter quod sub pace sequestra usque ad medium Augusti rationem distulere.

46. *Obitus Theotilonis* ³¹⁰ *Turonensium* ³¹⁰ *episcopi*. — Quo tempore cum beatæ memoriæ Theotilo Turonicæ urbis præsul de renovanda inter principes pace vehementissime certaret, atque his admodum occupatus studiis, Lauduno discederet, periplecmonia in ipso itinere corripitur. Quæ cum pulmonibus tumorem ac fervorem incuteret, die quarta nati morbi hac vita migravit. Cumque adhuc in noctis tempesta spiritum efflaret, mox luminis globus per aera ut fertur emicans, vigilantibus visus est. Cujus lumine ad noctis depellendas caligines sufficienter usi, qui ejus corpus examine deferebant, per 150 miliaria (93) usque urbem Turonicam hujus lucis solamine, corpus beatissimum detulere, in basilica ^C sancti Juliani martiris, quod idem vir sanctus summa instruxerat religione, multa reverentia deponentes.

47. *Captio regis* ³¹¹ *a Nortmannis* ³¹¹. — Quo sepulto, cum adhuc inter regem ducemque pax nulla composita esset, atque rex dolos simulaturum nondum perpenderet, Erluino suisque aliis sumptis, Rhodonum rediit; nil veritus cum paucis illic immorari, cum idem consueverit. Dolus apud ducem a transfugis paratus, qui ante latuerat, orta oportunitate ex raritate militum, in apertum erupit. Nam dum tempestivus adveniret, ab Hagroldo qui Bajocensibus præerat, per legationem suasoriam accersitus. Bajocas cum paucis ad accersientem, utpote ad fidelem quem in nullo suspectum habuerat ³¹², ^D securus accessit. Barbarus vero militum inopiam intuitus, cum multitudine armatorum regem incautum aggreditur. Cujus satellitum alios saucians, alios interimens, regem in fugam cogit. Et forte cepisset, nisi ab ejus armigero resistente ibi mox interfecto, aliquantisper detentus esset. Qua mora rex equi ve-

locitate per devia raptus, Rhodomum solus pervenit. Urbemque ingressus, a civibus, eo quod cum Bajocensibus conspirassent, captus ac tentus est (*Jul.* 13.)

48. *Rex* ³¹³ *a Nortmannis* ³¹³ *per obsides* ³¹³ *dimittitur, et iterum* ³¹³ *dolo a* ³¹³ *duce capitur*. — Hugo dux regem Rhodomi captum comperiens, Bajocas devenit; pro regis captione gratias redditurus, ac ut sibi captus committatur ³¹⁶ ratiocinaturus. Nortmanni vero ³¹⁵ justis conditionibus id agendum respondent, ut si dux regem excipiat, ipsi regis filios omnes, sub jure obsidum accipiant, nec sub alia lege regem sese dimissuros. Dux captionem dissimulans, ac si regis causa rem ordinaturus, ad reginam Gerbergam, pro filiæ regis legatos mittit. At regina rem necessariam cognoscens, sub sacramento minorem dirigit, majorem mittere evinci non valens. Nam duo tantum erant. Minore ergo obside oblato ³¹⁶, Nortmannis non satis fuit; majorem admodum petentes ³¹⁷. Sed quia iis quibus fidelior mens inerat, visum est regis stirpis nobilitatem posse penitus absumi, si desertoribus omnes filii cum patre teneantur, id sese non facturos responderunt; minorem tantum duros, et pro majore ex seipsis quemcumque petant dimissuros. Widonem ergo Suessorum episcopum, quem inter omnes potissimum videbant, expetunt, ac pro obside cum regis filio recipiunt. Rex itaque dimissus, cum a duce in sua deduci putatur, ab eodem detentus est, ac Teutboldo Turonico custodiendus deputatur. Unde et manifestatum fuit, regis lineæ decus, in assumptione patris et filiorum penitus abolere tyrannum voluisse. Re autem in contrarium ducta, unus tantum ³¹⁸ regis filius a captione superfuit.

49. (946.) *Otto* ³¹⁹, *et Edmundus reges* ³¹⁹, *Germanorum* ³¹⁹ *et Anglorum* ¹⁹, *in ducem pro* ³¹⁹ *rege moventur*. — Cujus rei ordinem ³²⁰ regina mox per legatos oratores Edmundo Anglorum Ottonique Transrhensium regibus indicat, ac super hoc gravissimam querimoniam litteris habitam mittit. Otto regis ac sororis casum dolens, pro restitutione regis, Hugoni mox legationem delegat, plurima postulans, aliqua etiam intentans. Edmundus quoque rex desobrini miseriis adeo conquestus, eidem duci multam animi indignationem suorum legatione demonstrat; plurimum si non reddat contra illum sese facturum intendens, insuper et hostes ei terra marique inducturum, ac terram ejus penitus depopulaturum. Quod si quolibet claudatur municipio, obsidionem vehementi conamine adhibiturum; atque amplius duce, se a Gallis accepturum suppetias. Et nisi regem in proximo reddat, eum terra marique in proximo appetendum.

VARIE LECTIONES.

³⁰⁹ *ati deleta*. ³¹⁰ *he, si abscisa*. ³¹¹ *re, rt abscisa*. ³¹² *habebat 1*. ³¹³ *R, tm, ob, m, it, ad ex conject*. ³¹⁴ *sic*. ³¹⁵ *v. duci non satis creduli, jam deleta*. ³¹⁶ *dato 1*, ³¹⁷ *querentes 1*. ³¹⁸ *ita c* ³¹⁹ *O, g, n, r, pr ex conject*. ³²⁰ *Quæ sequuntur, passim a Trithemio a 946 exscripta sunt*.

NOTÆ.

(93) Flodoardus ducenta fere millia scribit.

50. *Indignatio* ³²¹ *ducis in Edmundum* ³²¹ *regem* ³²¹. **A**ransque amplius conqueri, ab indignantibus inhibitus est. Deinde animum temperans, consilium cum suis confert.

— Dux gravi legatione confectus, Ottoni pro ³²² parte dissentit, pro parte favet. Regis vero Edmundi legatis, id nec in proximo, nec præter rationem agendum respondet. Ob minas Anglorum nil sese facturum. Ipsos si veniant, quid in armis Galli valeant, promptissime experturos. Quod si formidine tacti non veniant, pro arrogantis tamen illatione, Gallorum vires quandoque cognituros, et insuper pœnam luituros. Iratus itaque legatos expulit. Consultumque se conferens, apud suos partibus utitur deliberationis. Et post consultum, Ottonem expetit. Qui cum per legatos colloquendi oportunitatem quereret, infensus ei loqui non optinuit. Nimiumque iratus, in sua discessit, ac suorum usus consilio, regem adit, sicque alloquitur :

51. *Proloquutio* ³²³ *Hugonis ad regem* ³²³. — Parvum te o rex adversariorum insectatio in partes transmarinas olim compulit. Meo vero ingenio et consilio inde ³²⁴ revocatus regnis restitutus es. Post dum meis usus fuisti consiliis, rerum secundarum properis floruisti. Nunquam nisi tui furoris pertinacia a te defeci. Infimorum ac imprudentium hominum dispositione usus, a sapientium consiliis plurimum oberraisti. Unde et rerum calamitas digne consecuta est ³²⁵. Quomodo enim præter me necessaria tibi ac gloriosa provenire arbitrare? Multum inquam tibi in hoc derogatum est. Jam memineris te virum esse. Consideres quoque, quia tuæ rationi commodum sit. Sicque virtus redeat, ut ³²⁶ in benivolentiam nos revocet, te imperantem, et me militantem ³²⁷, per me etiam reliquos militatum tibi reducat. Et quia rex a me creatus, nihil mihi largitus es, Laudunum saltem militaturo liberaliter accomoda. Quod etiam causa erit fidei servandæ. » Rex utpote captus, dictis proloquentis cessit. Unde et dimissus, data Lauduno ³²⁸, Compendii sese recepit. Adest Gerberga regina multa virtute memorabilis; adsunt quoque aliquot ex Belgica coepiscopi; confluent etiam viri illustres nonnulli.

52. *Querimonia regis apud privatos*. ³²⁹ *de Hugonis* ³²⁹ *persecutione* ³²⁹. — Apud quos etiam rex his verbis conquestus est. Et. « Eia tu, inquit, Hugo! Eia tu Hugo! quantis bonis a te privatus, quantis malis affectus, quanto etiam merore nunc detineor! Urbem Remorum pervasisti. Laudunum surripuisti. His tantum duobus recipiebar, his duobus claudebar. **D** Pater meus captus atque in carcerem trusus, has quæ me premunt ærumnas cum anima simul amisit. Ego vero in eadem præcipitatus, ex regno paterno nihil nisi spectaculum præbeo. Jam nec vivere libet, nec emori licet. Quo me itaque conferam? » Pa-

B. Ludovico succurrere accelerabat. Juncti ergo ambo, cum multo equitatu gradiebantur. Quorum accessum Ludovicus dinoscens, ocius occurrit. Tres itaque reges, in unum collecti, primi certaminis laborem Lauduno inferendum decernunt. Et sine mora, illo exercitum ducunt. Cum ergo ex adverso montis eminentiam viderent, et omni parte urbis situm explorarent, cognito incassum sese ibi certaturos, ab ea urbe discedunt, et Remos adoriuntur. Ubi quia planicies commoditatem exercitibus parabat, obsidio circumquaque disposita est. Et primo certamine comminus pugnatum est. In quo tela ac lapides tam dense ferebantur, quam densa grando quandoque dilabitur. Per integram ergo diem, continuis motibus urbs impugnata est. Post vero comminus septies dimicatum, atque hoc fere per dies sex.

55. Nec tamen cives assiduistumultibus victi, ullo modo cedebant, cum eorum præsul Hugo, quosdam principum qui sibi quadam cognatione conveniebant, extra urbem ³³⁰ allocutus est, quarens ab eis rationem, ut scilicet quid agendum, quid vitandum, sibi dicerent. Si aliquorum intercessione id medendum videretur, si opus foret precibus, si etiam pugne instandum esset. Illi mox regum animositatem demonstrantes, fixum in eis, asserunt, nullorum interventibus esse concessuros, at obsidioni usque ad effectum operam duros. Quod si urbem vi capi contingat, ipsi præsuli oculos effossuros, et hoc ita ordinatum fixumque. Unde et accelerandum ut egrediatur, suosque ab regum indignatione eripiat. His præsul territus, suis hoc monstrat. Et consilio habito, die obsidionis sexta, cum suis egreditur. Portæ ³³¹ regibus panduntur.

56. Reges vero Artoldum resumentes, urbem consequenter introducunt. Duorumque metropolitanorum medius, Friderici Maguntini, ac Rotberti Tre-

VARIE LECTIONES.

³²¹ ti, E, r *abscisa*. ³²² pro *abscisum*. ³²³ utio, regem *abscisa*. ³²⁴ regnis l. ³²⁵ est. Quomodo enim stare potest, quem socordia precipiat *deleta*; *desunt etiam apud Trithemium*. ³²⁶ quæ l. *Trith.* ³²⁷ m. componat *delet*. ³²⁸ l., a duce regno *deleta*. ³²⁹ pri, ugonis, ne *abscisa*. ³³⁰ u præter suorum conscientiam a *deleta*. ³³¹ P. quoque *deleta*.

NOTÆ.

(94) Burgundiæ.

verensis, ab eis per manus pristinae sedi restitutus est. Ubi etiam mox Gerbergam reginam cum aliquot illustribus custodiae deputantes, ipsi tres reges in Hugonem ducem cum exercitu feruntur. Sillotum quoque vi irrumpere nitentes, considerato oppidi firmamento, inde amoliuntur, non tamen sine suburbii combustione, et aliquorum nece; sicque ad fluvium Sequanam contendunt.

57. *Quomodo pauci juvenes³³² naves a duce³³² subductas per³³³ astutiam³³³ repetitas³³² exercitui adduxerint³³².* — Dux vero eorum impetum praesentens a litore hostibus contiguo per 20 miliaria omnes naves abduci praeeperat, ne adversariis transcundi commoditas pararetur. At frustrato ejus consilio, multo aliter provenisse notum est. Nam decem numero juvenes quibus constanti mente fixum erat omne periculum subire, habitum militare in peregrinum transformantes, reges prevenerant, obsecrationum vota simulantes³³³. Sportulis itaque ab humero dependentibus, ferratis baculis procedunt. Habitumque mentiti peregrinum, urbem Parisium cum Sequana pontibus pertranseunt. Nullus eis molestus extitit. Ac litora exteriora quibus naves tenebantur petunt. Sicque in hospitium farinarii cujusdam (95) divertentes, sese gratia visendi sanctorum loca ex citeriore littore³³⁴ advenisse referunt. Farinarius juvenes formosos in habitu licet abjecto considerans, hospitium gratanter accommodat, et insuper eos mitius curat. Qui fraudem mediati, nummos dant, vinumque mercati hospitem inebriant. Et sic totam diem convivii jocunditate consumunt. Juvenes hospitem vino faciliorem advertentes, quod ei sit officium percunctantur. Ille farinarium sese memorat. At illi prosecuti, si quid amplius possit, interrogant. Ille etiam piscatorum ducis magistrum se asserit, et ex navium accommodatione questum aliquem sibi adesse. Illi vero: « Quoniam, inquit, humanissimum nobis te invenimus, ampliora etiam optamus. Unde et si quiddam nobis facias, 40 solidos nos allegaturos pollicemur, ut videlicet trans fluvium nos evehas, eo quod ulterius procedere oratum nequeamus, itineris longitudine fatigati. » At hospite respondente ducis edicto naves ad interiora littora raptas, ne Germanis irrumpentibus paleat accessus, illi tempore nocturno absque calumnia id fieri posse prosecuntur. Ille pecuniae cupidus, nulum accipit, ac de patrandi negotio fidem dat. Nox affuit. Juvenes promissum fieri postulant. Ille mox assumpto puero privigno, cum juvenibus in noctis tempesta ad naves properat. Comitantur et juvenes. Qui solitudinem videntes, puerum raptum in fluentum demergunt. Hospitem vero clamare nitentem, gutture invadunt. Atque mortem ni quod volunt efficiat, interminan-

tur, ut videlicet naves solvat. Pervasus ergo ac terribus, naves solvit. Consilioque invito, vinctum navi, conjiciunt, ac naves singuli singulas ad litus deducunt. Ejecto vero hospite vincto, navim unam omnes ingressi, alias repetunt, ac novem iterum deducunt. Octiesque fluvium remensi, naves numero 72 abduxerunt.

58. Dum haec gererentur, regum exercitus in ipsa diei orientis aurora fluvio affuit, navesque paratas cum remis invenit, quas tirones cum armis ingressi, navigant ac exaquantur. Tum circumquaque palantes, nullo prohibente a diversis portibus alias rapiunt, et exercitibus deducunt. Nam qui ruri degebant, irruentium metu omnes aufugerant. Dux vero Aurelianus sese receperat. Unde et qui resisteret aberat. Navibus itaque conexas, ac multo robore compactis, liburnas solidant. Quas ingressus exercitus, fluvium transit. Dein terra recepti, incendiis praedisque vehementibus totam regionem usque Ligerim depopulati sunt. Post haec feruntur in terram pyralarum ac solotenus devastant. Sicque regis injuriam atrociter uli, iter ad sua retorquent. Ludovicus vero rex Remos redit.

59. *Qualiter Deroldus a quodam medico deceptus³³⁵ sit eumque deceperit³³⁶.* — Quo tempore Ambianensium episcopus Deroldus ab hac vita decessit, vir spectabilis ac palatinus, et quondam et regi admodum dilectus, in arte medicinae peritissimus. De quo etiam fertur, quod cum adhuc in palatio regi serviret, a quodam Salernitano medico deceptus sit, eumque deceperit. Etenim cum uterque in arte medicinae optime posset, et iste regi potior, Salernitanus vero reginae³³⁶ peritior videretur, commento regis repertum est, quis eorum rerum naturas magis dinosceret. Jussit etenim coram se illos consedere convivas, causam rei penitus dissimulans, ac sepe eis questiones proponens. Quisque ut poterat proposita solvebat. Deroldus quidem, utpote litterarum artibus eruditus, probabiliter objecta diffinebat. Salernitanus vero licet nulla litterarum scientia praeditus, tamen ex ingenio naturae, multam in rebus experientiam habebat. Regio itaque jussu cotidie consistent, ac mensa regia continue una potiuntur. Et die quadam de dinamidiarum differentiis disputatum est; tractatumque uberius quid efficiat farmacia, quid vero chirurgica, quid etiam butanica. At Salernitanus, peregrina nomina non advertens, ab eorum interpretatione erubescens quievit. Invidet ergo plurimum, ac in ejus mortem venenum parare meditatur; nullam dolose benivolentiam simulans. Parato vero maleficio, cum una in prandio residerent, Salernitanus ungue in pudiei toxicato, liquo-

VARIÆ LECTIONES.

³³² juv, a d, per a, tas, ad *abscisa*. ³³³ s. Quod et fertur Bernardi comitis astutia dispositum *jam deleta* ³³⁴ itore *ex conject.* ³³⁵ ceptus, ceperit *abscisa*. ³³⁶ r. Frederunæ *deletum*.

NOTÆ.

(95) De molendinario, molen dinorum Sequanæ custode, cf. Gesta consulum Andogavensium cap. 3, apud Dachery Spicil. X, 444.

rem piperis quo cibum pariter intinguebant, letaliter inficit. Quo Deroldus incaute sumpto, mox serpente veneno, deficere cœpit. Eductusque a suis, teriaca vim veneni repellit. Et triduo expleto coram rediens, Salernitano consuescebat. Interrogatus vero quid ei accidisset, fleumatis frigore se leviter tactum respondit: quicquam fraudis se perpendisse dissimulans. Unde et hostem incautum efficit. Convivæ itaque redditi, Deroldus toxicum inter auricularem ac salutarem occultatum, ejus cibo sumendo respersit. Quod mox venis serpens, vitæ calorem fugabat, Vexatusque a suis eductus est. Qui veneno expellendo operam dans, nihil curæ agebat. Deroldum itaque magnificans, summumque eum in medicina prædicans, ejus curam vehementissime petebat. Qui regis jussu flexus, antidotis datis a toxico per industriam non ex toto purgavit. Nam sumpta teriaca, vis veneni in pedem sinistrum penitus dilapsa est; in tantum ut apud domesticos eo familiariter agente, venenum ut fertur in modum ciceris a pede per venam surgens, ab antidoto obviantem in pedem repelleretur. Quibus diutissime sic repugnantibus, pes in cutis superficie foratur. Factoque morbo, post a chirurgis miserabiliter absciditur.

60. (947.) Interea dux Neustriam combustam direptamque dolens; exercitum parat, et in Arnulfum, cum in regem non auderet, truculentus effertur. Oppida quoque illius aliquot impugnat. At cum per dies sex nullum comprehendere posset, voto frustratus eam repetit. Quæ dum a duce gererentur, rex obsidione Mosomum premebat, eo quod ducis nepos Hugo a pontificatu abjectus ibidem moraretur. Hunc itaque infestabat in ducis contumeliam. At ducem ab obsidione discessisse comperiens, ipse quoque Remos repetit. Qua etiam tempestate Bovo Catalaunensium episcopus, hac vita decessit. Cui etiam mox successit³³⁷ ab rege, Gipuinus totius electione cleri, adolescens egregius, atque a domno Artoldo Remorum metropolitano consecratur episcopus.

61. Post³³⁸ hæc vero, rex in Belgicam concessit, ibique ei locuturus, Otto rex³³⁹ obviam venit. Ac quæque necessaria ordinantes, ambo reges Aquisgrani pascha celebrant, atque multa reverentia sese mutuo honorant, atque hoc ab Ottone amplius; a quo etiam Ludovicus regis donis liberalissime honoratur.

62. Dux urbem³⁴⁰ Remensem³⁴⁰ impugnat³⁴⁰. — Dum hæc ita sese haberent, dux de regis injuria apud

A suos agitabat, oportunitatem in regis absentia asserens, qua urbem Remorum capiat, cum tunc urbs tam episcopo quam militibus vacua est, rex etiam ipse alias occupatus alia quereretur. Unde et possibile asserebat, facili expugnatione urbem capi. Idque attemptare sese plurimum velle. Quibus milites capti in urbem mittendas cohortes censent. Quæ collectæ, cum duce gradiuntur. Urbem appetunt, et circumquaque obsidione premunt. Diffunduntur quoque passim, atque frumentum ex locis contiguis in usum pugnae convectant. Castra fossis muniunt, cratibusque circumdant. Pugnam ergo in dies aut semel, aut bis inferunt. Nec minus et cives vehementissime resistunt. Jamque id diebus numero novem agitabant, cum regem adeo indignatum regredi ab observatoribus nuntiatur. Et mox obsidione soluta, duodecima die ab urbe discedunt.

63. Nec diu moratus rex urbem succurrendo ingreditur. Apud quem mox principes collecti, de ejus ac communi salute consultant. Et quia rerum utilitas Ottonem consiliis interesse exigebat, diriguntur legati, per quos ei³⁴¹ necessitas demonstratur, ac colloquium exeunte mense Augusto sibi habendum secus fluvium Karam denuntiatur.

64. Cum hæc sic sese haberent, dux nepotem ab præsulatu pulsum dolebat. Suadebat itaque ut officio pontificali amplius insisteret, et ne privatus penitus dignitate videretur aliquas ad gradus promoveret personas. Tetbaldum ergo Suessionicæ ecclesiæ diaconum accersit, presbiterumque ordinat, ac post duce agente ecclesiæ Ambianensium episcopum sacrat. In qua re favere visus est Wido tantum Suesorum episcopus. Quem quia post penituit, sequentia demonstrabunt. Sed tempus colloquendi regibus advenit, ac secus fluvium Karam sibi occurrunt. Nec defuit dux, qui et ipse apud Duodeciacum vicum castra fixit, ut pro nepote causam apud episcopos ageret.

65. Dux³⁴² enititur ut³⁴² causa³⁴³ pro suo nepote³⁴² apud episcopos³⁴³ agatur. — Regibus itaque rerum negotia agentibus, dux causam nepotis episcopis disponebat, penes quos etiam plurimam habebat indignationem injuste et nullis evidentibus culpis nepotem præcipitatum memorans. Quod cum indicatum regibus esset, Ottone agente decretum est, ut ibi ab episcopis causa Artoldi atque Hugonis discuteretur, ita tamen ut et dux tempore congruo regi satisfaceret. Episcopis itaque rationem excipientibus,

VARIE LECTIONES.

³³⁷ s. donatus vox jam deleta. ³³⁸ Regis iter Aquisgranense paulo amplioribus verbis Trithemius exposuit a. 948 et 949... Remorum civitatem revertitur. Quo jussu regio convenerunt ex Celtica fere omnes episcopi, abbates, comites et nobiles, illis duntaxat exceptis qui partes ducis Hugonis sequebantur. Communi omnium decreto statuitur, ut regis dignitatis causa disponderetur apud regem magnum Ottonem, eo quod ipse tunc in Belgica moraretur, et apud alios, quorum prudentiæ res publica videretur commendanda. Et legatis utrinque directis rex Otto indicit colloquium generale in palatio Aquisgrani ad festum dominicæ resurrectionis proxime habendum (a. 949). Anno prænotato rex Otto, et Ludovicus Gallorum juxta condictum ad festum dominicæ resurrectionis in Aquisgrani conveniunt; ad quas e Germania et Gallia nonnulli quoque principes, episcopi, abbates et comites confluxerunt, qui omnes cum summa reverentia et honore sanctum pascha in dicto palatio celebrarunt. Quæ ut sæculi xvi, commentarium, nullius auctoritatis esse patet. ³³⁹ r. belgiæ del. ³⁴⁰ urbem, ense, im, nat abscisa. ³⁴¹ Ottoni corr. ei. Talia omisi. ³⁴² Du, ut, e, nep, episcopo abscisa.

cum inter plurima quæ ibi explicata sunt illud constantissime refutarent, quod Hugo sacerdotio privatus, contra fas Ambianensium episcopum ordinasset, regem sententia in aliam synodum hujusmodi rationem transferendam constituit. Videbatur etenim quod non æquitatem satis commode hæc altercatio determinari valeret, cum nec synodus ad hoc convocata fuisset. Et decreto regio 15 Kalend. Decemb. habenda denuntiatur. Interim vero sedes Remensis Artoldo conceditur, Hugoni vero in castro Mosomensi commorari permittitur. Pax quoque sequestra Ottonis interventu regi ac duci ab alterutro datur, et usque ad tempus habendæ synodi sacramento firmatur.

66. *Synodus*³⁴³ *Virduni*³⁴³ *habita*. — Tempus advenit, synodusque episcoporum Virduni collecta est atque habita præside Rotberto metropolitano Treverico, cum Artoldo Remensi, considentibus quoque Adalberone Mettensi, Gauslino Tullensi, Hildebordo Mimegardvurdensi. Israhele Brittigena, assistentibus etiam Brumone viro reverendo et abbate, cum aliis abbatibus et monachis venerandis Agnoldo et Odilone. Ad hanc synodum Hugo vocatus, missis ad eum deducendum Adalberone et Gauslino episcopis, venire noluit. Unde et episcoporum sententia³⁴⁴ Artoldo tenere concedit episcopium. Sicque nullis rerum determinatis rationibus, synodus soluta est.

67. (948.) *Synodus Mosomi*³⁴⁵ *habita*. — Indicitur vero habenda Idibus Januar. Et evoluta tempore, in basilica sancti Petri³⁴⁶ apud Mosomense castrum secunda synodus habita est, præside quoque prædicto metropolitano Rotberto Treverico, cum fere omnibus suæ dioceseos episcopis, ac aliquibus Remensis; consedente etiam Artoldo, cujus causa discutienda erat. Ne³⁴⁷ abfuit Hugo; at synodum ingredi noluit. Epistolam vero nomine Apapiti papæ signatam per suos³⁴⁷ synodo legendam porrexit. Quæ cum soluta et lecta esset, nihil canonicæ auctoritatis habere videbatur, nihil etiam pro ejus causa significare, nisi ut episcopium ei redderetur. Quæ perlecta, cum episcopi consulta sese contulissent, cassandam censuerunt, eo quod absque ratione rem quæ in lite erat abdicato reddi jubebat. Et quia paulo ante ab ipso papa Agapito delegata erat epistola per Fredericum Magnuntinum episcopum, atque data Rotberto metropolitano Treverico, coram

A jussu est, ut recitaretur caput 19 concilii Carthaginensis, quod constat de accusato et accusatore. Et recitato secundum ipsius capituli sententiam constituere, ut Remensi parochia Artoldo restituta qui nullius synodi rationes audire refugit, Hugo qui ad duas jam synodos accersitus venire contempserat, a Remensis episcopi regimine abstinere, donec in tertiam synodum³⁴⁸ purgandus de objectis adveniret. Capitulum vero supra dictum, litteris certæ mandatum est, et ab episcopis cautum, ac eidem Hugoni directum. In quo, cum episcoporum cautionem subscriptam Hugo vidisset, motus in iram, Rotberto qui synodo præerat contumeliose remisit, episcoporum judicio nihil sese facturum asserens. Et sic causa penitus indiscussa synodus soluta est. Indicitur vero tertia synodus Kal. Aug. habenda.

B 68. His ita gestis, Artoldus epistolam ad sedem Romanam dirigit, commodissime continentem, et suarum injuriarum seriem, et regis incommodorum tenorem. Dominus itaque Agapitus papa, ad multam benivolentiam animum intendens, mox accersit venerabilem Ostiensem episcopum Marinum, magnæ æquitatis et prudentiæ virum, vim epistolæ ei explicans, et ad rerum correctionem illum vehementissime hortans. Mittitur ergo venerabilis Marinus, domni papæ vicarius, ad Ottonem regem, ob evocandam atque congregandam universalem synodum. Diriguntur et epistolæ specialiter aliquot episcopis tam Germaniæ quam Galliæ, ad rerum æquitatem suavioriæ.

C 69. *Item synodus*³⁴⁹ *apud Angleheim*³⁵⁰ *habita*³⁵⁰. *cf. Legg. II. 24.* — Interea statuto tempore, synodus universalis collecta est ex præcepto Agapiti papæ, sub Marino ejus vicario, in palatio Angleheim, quod interpretatur angelorum domus, secus fluvium Rhenum, in basilica beati Remigii Francorum apostoli. Domino itaque Marino præside, episcopi quoque qui ex diversis confluerant, jure ecclesiastico consederunt, Rotbertus videlicet Trevericus metropolitani, Artoldus Remensis metropolitani, Fredericus Maguntinus metropolitani, Wicfridus Coloniensis metropolitani, Adaldachus Hammaburgensis episcopus, Hildebodus Mimegardvurdensis episcopus, Gauslinus Tullensis episcopus, Adalbero Mettensis episcopus, Berengarius Virdunensis episcopus, Fulbertus Cameracensis episcopus, Rodulfus Laudunensis episcopus, Richoo Warmacensis episcopus, Reiboldus Spirensis episcopus, Hoppo Wirzburgensis episcopus, Chounradus Constantiensis episcopus, Odelricus Augustensis episcopus, Thethardus Hildinesheimensis episcopus, Bernardus Alfurestedensis (96) episcopus Dudo Poderbrunnensis episcopus, Lioptacus Ribunensis episcopus Michael

VARIAE LECTIONES.

³⁴³ nod, ni h *abscisa*. ³⁴⁴ sensentia c. ³⁴⁵ Mo *abscisum*. ³⁴⁶ petetri c. ³⁴⁷ ita e. ³⁴⁸ per quendam clericum suum l. ³⁴⁹ a. quæ Kalendis Aug. habenda indicebatur del. ³⁵⁰ odus, gle, bita *abscisa*.

NOTÆ.

(96) *l. e.* Halberstadensis.

Radisponensis episcopus, Farabertus Tungrensis episcopus, Doddo Osnebruggensis episcopus, Eveherus³⁵¹ Mindensis episcopus, Baldricus Trejectensis episcopus, Heiroidus Salzburgenensis episcopus, Adalbertus Pazzoensis episcopus, Starchandus Eistetienensis episcopus, Horath Sleoswicensis episcopus, Wichardus Casiliensis episcopus, Liefdach (97) Ripuensis episcopus.

70. *De dispositione*³⁵³ *gerendorum*³⁵², *et habenda*³⁵¹ *judicii prælatura*³⁵². — Horum omnium cuique cum liceret ex canonibus vel decretis proferre quæcumque negotio commoda viderentur, disponendi³⁵³ tamen facultas et rationum interpretatio, domno Rotberto Treverico commissa est, eo quod divinarum et humanarum rerum scientia et eloquentiæ efficacia insignissimus haberetur. Iudicii vero censura penes domnum Mariam domni papæ vicarium mansit (98). Et consentientibus cunctis, post præmissas secundum ordinem celebrandi concilii preces, postque recitata decretorum sacra capitula, serenissimi reges Ludovicus et Otto, in sacram synodum admissi sunt. Quibus etiam consentientibus, domnus ac venerandus Rotbertus sic orsus cepit :

71. *Prælocutio*³⁵⁴ *Rotberti*³⁵⁴ *Treverici*³⁵⁴ *metropolitani*³⁵⁴ *in synodo. Legg. II. 19-21.* — « Multa, inquiens, sunt, patres reverendi, quibus hic apud serenissimos reges, in unum coacti residemus. Plurima etiam quæ vestra probitate ordinanda videntur³⁵⁵. Totius pene Galliæ rem publicam pravorum temeritate turbatam, magnisque subjacere periculis constat. Unde et leges divinæ atque humanæ indiscrete a malivolis contempnuntur, cum is cui regnorum³⁵⁶ jura debentur, et imperandi potestas transfusione paterna credita est, suorum insectatione captus, ergastuloque immaniter trusus sit, suorum adhuc gladiis infestetur³⁵⁷, Remorum quoque metropolim absque pastore fures atrocissime insectantur, cultus divinus vilescat, religio canonica pro nihilo sit. His ergo, patres vehementissime insistendum arbitror, multa que nobis diligentia enitendum, qui gratia sancti Spiritus hic in unum confluximus³⁵⁸, quatinus res ante dissolutæ sic in fœdus redeant, ut et domno ac serenissimo regi libera regnandi reddatur potestas, et per eum ecclesiæ Remensi debitus suus restituatur honor. »

72. *Responsio*³⁵⁹ *Marini*³⁵⁹ *Romanæ*³⁵⁹ *sedis*³⁵⁹ *legati*³⁵⁹. — Ad hæc domnus Marinus sanctæ Romanæ sedis vicarius : « Optime, inquit, atque utiliter frater ac coepiscopus Rotbertus, rerum seriem tenuit.

A Etenim cum divinas leges, humanis præponendas ipse pernoscat, considerata tamen rerum fortuna, regiæ dominationis imperium ante dixit restaurandum, ut ejus vigore firmato, ejusque potentia utiliter restituta, ejus post liberalitate, ecclesiarum Dei honor consequenter recrescat, ejus patrocinio agente, virtus bonis quibusque redeat. Quod ut Deo annuente fieri queat, in primis audienda atque strenuissime disponenda videtur causa domni ac serenissimi regis, si id quoque vestri iudicii paciatur censura. » Synodus dixit : « Audiatur. »

B 73. *Conquestio*³⁶⁰ *Ludovici*³⁶⁰ *regis*³⁶⁰ *apud Ottonem regem*³⁶⁰ *et synodum regni*³⁶⁰. — Tunc rex Ludovicus ab Ottonis regis latere surgens, stando conqueri modestissime petebat. At rogatus ab synodo, hujusmodi residens effudit querelam : « Quanto, inquiens, Hugonis instinctu, quantoque ejus impulsu conqueri cogor, testis est ille, cujus gratia vos hic congregatos paulo ante relatam est, Pater ejus, ut a principio exordiar, patri meo regnum invidens, dum ei domi militiæque servitium deberet, regno illum immaniter privavit et usque ad vitæ ejus supremam³⁶¹ ergastulo³⁶¹ inclusum³⁶¹ esse rogavit. Me vero parvum in fasciculo farraginis a meis dissimulatum, in partes transmarinas et prope in Rifeos fugere compulit. Patre autem extincto³⁶² et me in exilium deportato, iste cum reminisceretur sui patris ob insolentiam interfecti, regni curam suscipere formidabat. Nobis itaque invidens, Rodulfum³⁶³ promovit. Sed Divinitas res illius sicut et cetera determinans ei quando voluit finem regnandi dedit. Dum item regnum vacaret, consilio bonorum me a partibus peregrinis exulantem revocavit, ac omnium coniventia in regnum promovit, nihil mihi præter Laudunum relinquens. Promotusque cum ea quæ regii juris videbantur, repetere niterer, id invidissime ferebat. Factus ergo latenter adversus, amicos si quos habebam, pecuniis subvertebat, inimicos in odium amplius incitabat. Tandem urgente invidia, apud piratas egit, ut ab eis dolo caperer; regnum in se posse refundi arbitrans, si id fieri contigisset. Nec defuit insidiis effectus. Captus sui, carcerique³⁶⁴ mancipatus. Ille vero me eripere simulans, filios meos jure obsidum dandos petebat. At iis qui mihi fide adjuncti erant omnes dari reclamantibus, dimisso uno, a piratis me recepit. Jam libertatem sperans, quo animus impelleret ire volebam, Verum aliter provenisse manifestum est. Nam captum mox in vincula conjecit, ac annali carceri manci-

VARIE LECTIONES.

³⁵¹ Euberus c. ³⁵² ti, dor, da, tu *abscisa*. ³⁵³ ordinandi *corr.* disponendio ³⁵⁴ Pr, R, ri, li *abscisa*, ³⁵⁵ cognoscimus *superscripto* videntur. ³⁵⁶ galliarum *superscripto* regnorum ³⁵⁷ appetitur i. ³⁵⁸ c. multo intuitu nullo caritatis affectu [considerandum *corr.*] insistendum arbitror ut sic *res*, sic. *deleta*. ³⁵⁹ ponsio, ni, Ro, sedis, ti *abscisa*. ³⁶⁰ estio, ei, regis, gem et, m, i *abscisa*, ³⁶¹ ma, o inclu, ogavit *absc.* ³⁶² capto i. ³⁶³ alium i. ³⁶⁴ per annum *del.*

NOTÆ.

(97) Supra jam occurrit, ut etiam in Flodoardo.
(98) Cf. infra concilium ad S. Basolum ann. 991.

Marinus igitur præsidis, Rotbertus referentis vices susceperunt.

pavit. Unde cum a cognatis et amicis meis indignan-
tibus esse impetendum adverteret, libertatem ³⁶⁵
spondit si Laudunum acciperet. Hoc tantum clau-
debar, hoc solo cum uxore et natis recipiebar. Quid
facerem? Castro vitam præposui: pro castro liber-
tatem merui. Et en omnibus privatus, omnium opem
deposco! His si dux contraire audeat, nobis tantum
singulariter congregiendum sit. »

74. *Oratio* ³⁶⁶ *Rotberti* ³⁶⁶ *pro Ludovico*. — Quibus
palam promulgatis, Rotbertus metropolitanus subin-
fert: « Quoniam, inquit, domni atque serenissimi
regis satis breviter ac dilucide digestam, optime ut
arbitror conquestionem percepimus, consequens vi-
detur, ut ejus causam in quantum fas est determi-
nemus. Dux ergo quia omnia pene regni jura, in sese
transfudit, eique viribus reuerti non valemus, mitius
hoc attemptandum arbitror, ut qui Deum non me-
tuit, et hominem non reueretur, multa ratione mul-
taque rerum consideratione, ad normam Deo iuvante
reducatur. Igitur juxta patrum decreta, et canonum
regulam, in primis ad satisfactionem fraterne monen-
dus est, verbisque suavioribus ad id modestissime
revocandus. Quod si post blandam revocationis am-
monitionem respiscere noluerit ³⁶⁷, omnium anathe-
mate feriat, hoc habentes præsidio, quod jam a
domno papa correctus sit, jussusque a domini sui
insectatione quiescere. »

75. *Responsio* ³⁶⁸ *Marini* ³⁶⁸ *legati pro* ³⁶⁸ *codem* ³⁶⁸. —
Atque his domnus Marinus subjunxit: « Reminiscor,
inquit, domnum papam ante hunc annum anathe-
main reos misisse qui hunc dominum et regem Fran-
corum insectabantur; epistolam quoque suavioriam
ut ab eo non deficiant, bonis quibuslibet delegatam,
atque conquestionem de eadem re litteris expres-
sam, iis quibus sanior mens erat delegatam fuisse.
Unde et opinor justissime dictum, cum ante a papa
vocatus atque correctus sit, nunc quoque caritatis
gratia revocandus est, et diligentissima suasionem ut
a malis quiescat commonendus; et post omnium
anathemate dampnandus. Et non solum ille, verum
omnes qui ei in malis favere faventque. Sed hanc
solum a nobis accipiet opem. Numquid vero ab alio
quicquam opis accipiet? Ejus conquestio in sua
clausula, opem omnium postulat. Sed si a nobis ei
succurritur, a domno Ottone rege quid accipiet? Et
decretalia sancta acclamant, postquam tyrannis
anathema dampnationis ab episcopis injectum est, a
bonis quoque potentibus vim inferendam, ut si æc-
clesiasticis correctionibus ad normam redire nolunt,
saltem potentium vehementi violentia ad bonum re-
dire cogantur, ut vel invitis bona præstentur. »

A 76. *Oratio* ³⁶⁹ *Ottonis* ³⁶⁹ *regis pro eodem*. — Ad
hæc rex Otto: « Multa, inquit, sunt patres beneficia,
quæ a vobis domno ac serenissimo regi Ludovico
utiliter accomodari valebunt. Etenim si ejus insecta-
tores armis divinis adoriimini, consequenter aut
facili tumultu devicti labascent, aut si quid impeten-
dum relinquatur, facilius nostris armis infirmabitur.
Vos ergo jubente domni papæ legato, vestri ordinis
instrumenta exerite, ac tanti regis adversarios, ana-
thematis gladio transverberate. Contra quæ si cer-
vicem postea erigere audeant, et dominicis interdi-
ctis resistere non formidant, nostrum exinde erit,
quibus commissum est in hac mundi parte sanctam
Dei æcclesiam tueri, ut in tales arma sumamus, hu-
jusmodi debellemus. Et si necessitas adurget, stri-
ctis gladiis usque ad immanissimam cædem perdi-
tissimorum hominum deseuiamus, habita in illos
justissimæ indignationis causa, quod illicita aggre-
diantur, et pro illicitis ammoniti, non corrigantur.
Vos itaque tantum vestris insistite; et post mode-
stiam vestram virtus nostra sequetur. »

B 77. *Epistola a synodo* ³⁷⁰ *ad Hugonem delegata* ³⁷⁰.
— Quibus dictis, mox synodi decreto epistola des-
cripta est palamque recitata, hanc verborum se-
riem tenens (99): « Sancta synodus in palatio An-
gleheim sub domnis atque orthodoxis regibus Ludo-
vico et Ottone utiliter habita, Hugoni duci. Quantis
malis, quantaque persecutione vexaveris illam vene-
rabilem Remorum metropolim, quanta quoque cru-
delitate debacchatus sis in dominum tuum regem,
ora omnium locuntur, apud omnes agitur. Quod
quam sceleratum, et quam perniciosum sit, divinæ
atque humanæ leges copiosissime produnt. Unde et
tibi compatientes, ab talibus te quiescere monemus.
Et ad dominum tuum, multa mansuetudinis humili-
tate quantotius reverti hortamur. Quod si contem-
pseris, priusquam in diversa referamur, anathemate
sine dubio te perstringemus, donec aut satisfacias,
aut Romam apud domnum papam ratiocinaturus pe-
tas. Cujus litteris jam his monitus es, et a tanto faci-
nore prohibitus. Unde et nos post illum, tercio jam
te ad correctionem revocamus ³⁷¹. » Quæ totius synodi
auctoritate roborata, duci per legatos mox directa est.

C 78. *Causa Artoldi*. — Post hæc surgens Artoldus
archiepiscopus, rerum ordinem, sed et ipsius litis
initium quæ agitabatur inter sese et Hugonem sibi
subrogatum episcopum, luculentissime disseruit.
Quin et epistolam profert, nuperrime a domno papa
sibi directam, per quam episcopatum sibi retinen-
dum significabat. Post cujus interpretationem, Sige-
boldus quidam prædicti Hugonis clericus, aliam mox

VARIE LECTIONES.

³⁶⁵ reditum 1. ³⁶⁶ Or, berti *abscisa*. ³⁶⁷ n. tertia hujus synodi die *del.* ³⁶⁸ Res, Ma, pro, eo *abscisa*.
³⁶⁹ Or, nis *abscisa*. ³⁷⁰ a si, ad Hugonem *ata abscisa*. ³⁷¹ ammonemus 1.

NOTÆ.

(99) Epistolam vere in hac synodo scriptam esse,
licet a Flodoardo mentio ejus nulla facta sit, acta
hujus synodi testantur; igitur eam a Richero, acta

synodi Laudunensis apud Flodoardum evolverat,
fictam esse, minime credo.

epistolam sinodo porrexit, signo domni papæ munitam, et ab Urbe a sese delatam. Quæ etiam in conspectu episcoporum recitata atque diligentissime discussa est. In cuius textu id solum dicebatur, quod Rodulfus Laudunensis episcopus, Wido etiam Suesonicus, necnon et Hildegarius Belvacensis, ceterique Remensis dioceseos episcopi, ad sedem apostolicam pro restitutione Hugonis, et abdicatione Artoldi, epistolam miserint. Unde et domnum papam ad eorum vota, eorumque petitionem, omnia fieri velle. Post cuius recitationem, prædicti mox consurgentes episcopi, epistolæ sententiam penitus confutarunt ac calumniarum injectorem hominem perditissimum adclamarunt. Quibus cum contraire non posset, quibusdam maledictis eos adortus, publice de perfidia criminabatur ³⁷².

79. *Calumniatoris* ³⁷³ *episcoporum reprobatio* ³⁷³. — Tunc a domno Manino decernitur, ut recitentur capitula de calumniatoribus prolata. Quibus mox lectis, cum calumniator reniti non posset, episcoporum inditio diaconatus quoungebatur officio privatur, et a conspectu sinodi contumeliose reprobatus, exire compellitur. Artoldo vero pontificatus dignitatem secundum canonum instituta, patrumque decreta, sinodus habendam decernit, atque corroborat, eo quod nullius concilii rationibus interesse refugerit. Atque hæc prima consessionis die constituta sunt.

80. Secunda vero die, post recitatas sacræ auctoritatis lectiones, et domni Rotherti allocutionem, a venerabili Marino constituitur, ut quoniam juxta sacræ legis sententiam, pontificalis dignitas Artoldo restituta est, in ipsius pervasorem sinodalis profertur censura. Recitantur itaque decreta canonum, et sanctorum instituta patrum, Innocentii, Alexandri, Simmachi, Sixti, Celestini, Zozimi, Leonis, Bonifacii, aliorumque sanctæ Dei æcclesiæ doctorum illustrium. Quorum decretis, unanimiter anathematizant, atque ab totius æcclesiæ communione sequestrant, Hugonem Remensis æcclesiæ pervasorem, donec resipiscentem peniteat, ac pro facinore offensis satisfaciat.

81. Cf. *Legg.* II. 24. I. 55. — Reliquis autem diebus decretum est de incestis et illicitis presbiterorum conjugiiis, de presbiteris quoque eucharistiam indigne tractantibus, de æcclesiis etiam a laicis indebite usurpatis; aliaque nonnulla ibi prolata ³⁷⁴ fuere, quæ diligentissime investigata, atque utiliter diffinita sunt; sicque sinodus soluta est. Indicitur vero post dies 30 iterum habenda Lauduni in basilica sancti Vincentii martiris, ut ibi exeratur anathema in Hugonem tyrannum.

VARIÆ LECTIONES.

³⁷² *Hucusque atramentum fuscum, reliqua codicis nigriori scripta sunt.* ³⁷³ Cal, tor, repro *abscisa.* ³⁷⁴ prolata *codex.* ³⁷⁵ A, episco, ej *adscisa.* ³⁷⁶ H. pulso vel abdicato *del.* ³⁷⁷ e. apud sinodum *del.*

NOTÆ.

(100) Quæ sequuntur, minime in synodo Laudunensi sed in Trevirensi tractata sunt, ut ex Flodoardo supra pag. 397, 398 patet. Richerus igitur acta sy-

A 82. *Anathema* ³⁷⁸ *episcoporum* ³⁷⁸ *in ducem ejusque* ³⁷⁸ *fautores.* — Quibus diligenter ac canonicè peractis, Ludovicus rex ab Ottone rege militum copias duce Chonrado, contra Hugonem tyrannum accipit. Quæ dum per dies 40 colligerentur, episcopi supradicti tricesima die post peractam sinodum in basilica sancti Vincentii martiris apud Laudunum sub rege Ludovico collecti sunt (100). Et iterum præsidente prædicto Marino, post sacræ Scripturæ paginas, quæ ibi recitatæ et multa consideratione discussæ sunt, Hugonem tyrannum anathemate damnant, et a sancta æcclesia pellunt, nisi resipiscens domino suo satisfaciat, aut Romam pro sui absoluteione apud domnum papam ratiocinaturus petat. In qua etiam sinodo, agitur de episcopis qui cum duce evocati fuere, et distulerunt venire, de iis etiam qui consecrationi Hugonis episcopi jam abdicati illicite interfuerunt, vel qui ab ipso pulso, vel post abdicato, contra fas videbantur promoti. Damnantur itaque duo pseudoepiscopi ab Hugone ³⁷⁸ ordinati, Tetbaldus scilicet et Ivo, quorum prior a pulso sacratus est Ambianensium episcopus, alter vero ab abdicato Siletensium. Damnatus et Adelelmus Laudunensis æcclesiæ diaconus, a Rodulfo suo episcopo ³⁷⁷ insimulatus, eo quod Tetbaldum excommunicatum in æcclesiam temerarius introduxerit. Hi enim in anteriore sinodo cum duce jam evocati, satisfacere contempnebant. Vocatur vero Hildegarius Belvacensium episcopus, domni Marini et episcoporum legatione, ut aut ad eos veniat, aut sedem apostolicam pro suo facinore ratiocinaturus petat, eo quod interfuerit ordinationi supra jam dictorum pseudoepiscoporum. Vocatur et Heribertus, Heriberti tyranni filius, ob mala quæ æcclesiis vel episcopis immaniter inferebat. Wido vero Suesonicus episcopus, cum a plurimis laceraretur, eo quod ipse Hugonem episcopum sacrasset, in sinodo reum sese confitens, et multa penitentia reatum deplorans, intercedentibus apud sinodum Artoldo atque Rotherto archiepiscopis, absolvi ab eis obtinuit. Wicfridus quoque Morinensis episcopus, qui criminabatur interfuisse, immunis a crimine reperitur. Affuit vero Transmari Noviomensis episcopi legatus, Silvester presbiter, episcopum suum tanta vi febrium detentum asserens, ut ad sinodum venire nequiverit, quod etiam in conspectu sinodi testibus approbavit. Post hæc episcopi in sua referuntur. Domnus vero Marinus, ab Ottone rege per legatos rogatus, in partes Germaniæ secedit, ibique æcclesiam Vuldensis monasterii dedicat, et hieme exacta, Romam redit. His expletis, Rodulfus Laudunensis episcopus, ultimo corporis dolore confectus, hac vita decedit.

nodi Laudunensi et initium Trevirensis prætermisit.

Succedit ei vero frater regis ex concubina Rorico, A
omni rerum scientia inclitus.

83. *Rex cohortes Mossomum mittit et capit.* — Interea exercitu ex omni Belgica duce Conrado apud regem collecto, tres cohortes rege iubente Mosomum mittuntur. Compererat etenim Hugonem abdicatum ibidem reclusum, multaque rei militaris inopia eum haberi. Cohortes ergo oppidum in ipso crepusculo aggressæ, repentina oppugnatione circumquaque infestant. Instant quoque magnanimiter capere. Et quia revera milites paucissimos, armaque vix aliqua sciebant, indesinenter vires exerunt, armisque adurgent. At aliis fatigatis, alii intacti succedunt. Sicque sine intermissione paucissimos, numerosi atterunt. Oppidani vero assidua expugnatione attriti, die altera jam sole occiduo omnes cum domino ad deditionem coguntur. In quo tumultu, quo genere fugæ nescitur, Hugo abdicatus evadit. De militibus vero qui potiores videbantur, capiuntur, ac oppido aliis deputatis, regi deducuntur.

84. *Rex montem acutum capit.* — Rex vero castrum quod dicitur Mons-acutus, quod etiam est Lauduno contiguum, cum exercitu oppugnabat. Et quia non satis adhuc murorum firmamento claudabatur, nec multitudo militum sufficiens commode ibi cohabitare poterat, urgenti obsidioni diutius resistere oppidani non patiuntur. Victi ergo cedunt, ac resistere quiescunt. Oppido itaque capto, rex suos deputat, et sic exercitum Lauduno inducit; obsidionem per loca commoda disponit, viresque admodum confert ³⁷⁸. Sæpissime eminus decertatum est. Comminus etiam dimicatum novies. Nullo vero prosperioris C fortunæ successu, regius impetuseo tempore enituit. Imminebat etenim hiemis intemperies, unde et bellicæ machinæ in articulo temporis fabricari non poterant, sine quibus tanti montis eminentia expugnari non potest. Regis itaque jussu exercitus redit, hieme transacta rediturus. Rex vero Remis sese privatum recepit.

85. Hugo autem dux, episcoporum anathema vilipendens, ac regi subdi contempnens, cum multis Nortmannorum copiis regiam urbem Suessionicam aggreditur, multaque obsidione premit. Alios itaque adortus gladio enecat, alios vero nubesagittarum ac balistarum lætaliter sauciat. Injectisque jaculo ignibus, domum matris æcclesiæ succendit. Claustrumque canonicorum ac partem civitatis majorem ignibus solo tenuis combustit. Quam cum capere non posset, in pagum Remensem ubi rex tunc privatus morabatur, iter truculentus reflectit. Cujus adventum ii qui ruri degebant audientes, in æcclesias sanctorum cum suis rebus confugiunt. At tyrannus pauperum turbis immisericors, eorum plus quam 560 intra æcclesias succendisse traditur. Et sic ad sua refertur.

86. Rex vero Ludovicus Gerbergam reginam ad Ottonem fratrem suum dirigit, ut sibi copias accelet ³⁷⁹. Proficiscitur itaque imminente sollempnitate paschali, et Aquisgrani palatio sanctum pascha cum fratre Ottone celebrat. Conveniunt ex Germania principes nonnulli. Adsunt ex Belgica universi. Nec desunt legati Grecorum, Italicorum, Anglorum, atque aliorum plurimæ legationes populorum. Regina ergo cum fratre consilio habito, et accepta ab eo auxilii pollicitatione, secura ad regem Ludovicum redit.

87. Ludovicus vero in tyrannum iratus, nimio animi fervore Ottonis auxilium prævenire meditabatur. Arbitrabatur etenim, quoniam in longa exercitus expectatione, injuria inulta videretur. Confert itaque cum patre meo ³⁸⁰ consilium, eo quod ejus esset miles, consiliis commodus, facundia simul et audaci plurimus. Unde et rex admodum ei consuescebat, et apud eum sæpissime consultabat. Dictabat ergo pater meus ³⁸⁰ apud regem et paucos qui intererant, ordinem capiendi Laudunum ita. Primum sese observaturum oportunitatem aiebat, et an loci habitudo id ferret, an etiam cives in observatione urbis cautissimi haberentur, diligentissime exploraturum sese memorabat. Deinde dicebat efficaciter se adco ordinaturum omnia, et sic ad effectum utiliter reducturum, ut nulli post sese quicquam negotio imperfecto supplendum relinqueretur.

88. Rege ergo per dies aliquot Remis demorante. Rodulfus ³⁸¹ — sic enim pater meus ³⁸¹ dicebatur — commoditatem patranda negotii per suos explorabat. Missisque exploratoribus, comperit agasones civium per dies singulas exire ab urbe tempore vespertino quinquagenos aut sexagenos, et farraginis fasciculos equis in urbem deferre, capitibus ob solis ardorem obvolutis. Idque cotidie, et tempore eodem. Quod cum ab observatoribus patri meo ³⁸² relatum fuisset, simili eos exercitio posse falli advertit. Refert ³⁸³ ergo sese ad regem, et sic apud eum præsentibus paucissimis concepta effundit :

89. « Magnum quidem, inquiens, o rex videretur, si hoc negotium solummodo armis viribusque esset attemptandum. Sed quia per astutiam ejus principum utilitas aggredi suadet, prout mihi videtur, cohortes aliquot secus montem in abditis ponendæ sunt. Expectandum etiam qua tempestate equos educant agasones herbatum potatumque. Qui cum in suo tempore egressi fuerint, et ab observatoribus eorum egressus et numerus nobis refertur, mox ad eorum numerum lectissimi juvenes eodem scemate, eodemque numero capitibus ut ipsi pilleatis ³⁸⁴ farraginem in equis ad portam deferant, unde paulo ante agasones exierant, acti ipsi agasones redeant. Qui cum altitudine fasciculorum aspectum protegere possint, facili ingressu urbem penetrabunt. Et ne quid impossibile a me dictum suspicoris, eorum du-

VARIÆ LECTIONES.

³⁷⁸ conferret *corr.* confert. ³⁷⁹ copias mittat, licet ipse exercituum collectum remiseri et [non usque post hiemem *corr.*] et usque post ver non reversurum constituerit. *deleta.* ³⁸⁰ jam p. m. ³⁸¹ jam ro : l. ³⁸² jam p. m. ³⁸³ Contulit l. ³⁸⁴ obvolutis l.

cem me in hoc certamine offero. Animo tantum sint constanti. Successus vero Deo volente prosperabitur. Si ergo tempestivius cives insidias advertant, bellumque nobis paucioribus inferant, fixum nobis animo sit, aut portæ ingressum tantum tueri, donec tubæ clangore excitatæ cohortes nobis subveniant, aut multa constantia in loco quem quisque possidebit, magnanimiter emori. »

90. Hujusmodi rerum dispositio omnibus apta videtur. Observatores itaque directi, agasonum consuetudinem, eorumque habitum, tempus quoque et numerum promptissime referunt. Ad eorum quoque relatum cohortes in abditiis secus montem dispositæ sunt. Pro numero etiam agasonum milites cum patre meo jurati ad peragendum rei negotium diriguntur. Agasones itaque numero 60 sumptis armis more solito per montis devexa capitibus pilleatis, ad farraginem descendunt. Et circa carices colligendos³⁸⁵ occupati, moram regrediendi aliquantisper faciunt. At pater mens et ii qui jurati cum eo erant, vehementi animo succedunt; factoque agmine pilleatis capitibus more agasonum cum fasciculis farraginis tempestivius reditum accelerant, magnitudine fasciculorum vultus penitus abscondentes. Quibus advenientibus porta patefacta est. Et indivisi urbem penetrant. Fasciculos itaque abiciunt, et gladios educunt. Tubis personant, magnisque clamoribus urbem conturbant. Urbani ergo insidias comperientes, cum armis in hostes feruntur. Instant omnes, et validissime plurimi paucos adurgent. At regii milites, a leva quidem turri, a dextra vero domibus, a tergo autem muro urbis protegebantur, omnem vim belli ante habentes; unde et tutius congregiebantur. Nec ulterius in hostes audebant progredi, ne adversarii a tergo portam pervasam repeterent, et ne sic facti hostium medii, interirent. Instat itaque quisque in loco quem possidet. Et jam nimium omnes sauciali pene deficiebant, cum regiæ cohortes tubis excitatæ, ab abditiis erumpunt, multoque impetu jam prope victis subveniunt, portamque defensam ingrediuntur, atque urbanos immani cæde adoriuntur. Qui mox a cohortibus victi ac comprehensi sunt, præter paucos qui in turris præsidium sese receperunt.

91. Ludovicus ergo rex urbe potitus, cum nulla expugnatione turrim evincere posset, ab urbe eam secludit, obducto intrinsecus muro. Quod factum dux comperiens, cum exercitu accelerat. At nihil virum exerere valens, non sine merore ad sua redit. Illud tantum fecisse fertur, quod arci copias demiserit.

92. Aderat tempus quo rex copias ab Ottone rege præstolabatur. Adest ergo Chonradus dux cum exercitu ex tota Belgica, ab Ottone rege missus. Ludovicus vero rex cum exercitu de Belgica ducis terram ingreditur. Primum vero urbem Sillietum adit. Ibi autem primum certamen habere volens, impe-

dimenta quæque ab urbe amovet. Succendit itaque suburbium, circumquaque, ac quidquid extrinsecus exstare videbatur, in planiciem redigit. Obsidionem deputat, urbemque circumdat. Gravi congressu utrimque dimicatum est. Utrimque quam plurimi sauciantur. Belgæ vero quia ab urbanis nimium arcobalisticis impetebantur, resistere quiescunt. Nihil enim contra nisi tantum scutorum testudine utebantur. Unde et regio jussu, ab ea urbe discedunt, non solum ob arcobalistarum impetum, verum etiam ob turrium plurimarum firmamentum.

93. Aliorsum itaque iter retorquent, et usque ad fluvium Sequanam, quidquid ducis visum est per 40 miliaria immanissime insectati sunt. Sed cum fluvius equitatum regium ulterius prohiberet, rex gratias exercitui reddit, et secum usque quo a se dividerentur reducit. Dux autem e vestigio exercitum collectum in pagum Suessionicum deducit.

94. Ubi cum in regem conaretur, intervenientibus episcopis Widone Autisidorensis et Ansegiso Treca-sino, jurejurando utrimque accepto sub pace sequestra usque in pascha ratio eorum dilata est. Quæ omnia Julio mense³⁸⁶ gesta sunt.

95. Quo etiam tempore, sinodus Romæ habitata est in basilica sancti Petri apostoli, præside domno Agapito papa. In qua etiam ipse domnus papa, concilium anteriore anno apud Angleheim habitum, coram episcopis Italiæ roboravit, et ab eis roborari constituit. Hugonem quoque Galliarum ducem, in supradicta sinodo dampnatum, ipse etiam condempnat, donec regi suo satisfaciatur, aut Romam veniat inde ratiocinaturus. Moxque anathema descriptum et a sinodo roboratum, episcopis Galliarum destinatur.

96. (950.) Episcopi itaque Galliarum anathemate moti, apud ducem colliguntur, et inde gravissime conqueruntur. Ex decretis patrum, sacrisque canonibus duci demonstrantes, neminem stare pertinaciter adversus dominum suum debere, nec temere in eum quicquam moliri. Illud etiam promptissime monstrant, secundum apostolum regem honorificandum, et non solum regem verum omnem potestatem majorem subjectis dominari debere asserunt. Præter hæc quoque perniciosissimum esse, apostolicum anathema pertinaciter vilipendere, cum id sit gladius qui penetrat corpus usque ad animam, et sic mortificatos a regno beatorum spirituum repellat. Sibi etiam periculo esse memorant, si id quod animabus periculum ingerit, neglegentes non innotescant.

97. Talibus dux persuasus, regi humiliter reconciliari deprecatur, eique satisfacturum sese pollicetur. Hujus concordie et pacis ordinatorum fuere, Chonradus dux et Hugo, cognomento Niger, Adalbero quoque atque Fulbertus episcopi. Et die constituta rex et dux conveniunt. Ac secus fluvium Matronam

VARIÆ LECTIONES.

³⁸⁵ loco verborum : Et c. c. colligendos in margine scriptum : Unde etiam. ³⁸⁶ Augusti tempore 1.

contocuti, principibus prædictis internuntiis, in summam concordiam benignissime redierunt. Et quanto vehementius ante in sese grassati fuere, tanto amplius exinde amicitia se coluere. Hugo itaque dux per manus et sacramentum regis efficitur, ac turrim Laudunicam suis evacuatam, regi reddit; multam abinde fidem se servaturum pollicens.

98. (951.) Jussus ergo ab rege, in Aquitaniam exercitum regi parat. Quo in brevi collecto, causis rerum exigentibus ad interiores Burgundiæ partes rex secum exercitum dirigit. Cum ergo in agro Matisconensium castra figeret, occurrit ei Karolus Constantinus, Viennæ civitatis princeps, ejusque efficitur, fidem jurejurando pactus. Hic ex regio quidem genere natus erat, sed concubinali stemmate usque ad tritavum sordebat, vir grandævus, et multis bellorum casibus sæpissime attritus, et qui in superioribus piratarum tumultibus felici congressu insignis multoties enituit. Affluit etiam Stephanus Arvernorum præsul, ac regi sese commisit. Necnon et a Wilermo Aquitanorum principe legati industrii affuere, pro suo principe ex fide habenda sacramenta daturi. Quibus postquam jussa regalia data sunt, rex in urbem Vesontium quæ est metropolis Genaunorum, cui etiam in Alpibus sitæ Aldis Dubis præterfluit, cum duce exercitum deducit. Atque ibi Letoldus ejusdem urbis princeps, ad ejus militiam sacramento transit.

99. Quibus feliciter atque utiliter habitis, cum autumno maturante, elementorum immutatio fieret, rex colerico vexatus, in acutam febrem decidit. Cum ergo ægritudine pressus, militaria curare non posset, dux ab eo jussus exercitum reducit. Letoldus vero princeps, in ipsa regis ægritudine fidelissime atque humanissime regi famulatur. At die critica post febris initium, impariter veniente, firmiter et in recidive convaluit. Transactisque diebus 30⁸⁸⁷ post corporis reparationem, cum Letoldo principe in Franciam redit.

100. Et cum jam Burgundiæ extrema attingeret,

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁸⁷ XX corr. XXX. ⁸⁸⁸ i. cum gerberga deleta. ⁸⁸⁹ u. omnia delutum. ⁸⁹⁰ luctu corr. merore.

A viatorum relatu comperit, quosdam qui latrociniiis et discursionibus provinciam infestabant, Angelbertum scilicet et Gozbertum, munitionem quæ dicebatur Briona extruxisse, quo etiam post flagitiosa exercitia sese recipiebant. Hanc igitur rex aggressus, obsidione circumdat; pugnaque continua ac fame atterit; et tandem capit, solotenusque diruit. Latrunculos vero petente Letoldo sub sacramento abire permittit.

101. Inter hæc cum rex in partibus Burgundiæ adhuc detineretur, Ætghiva mater ejus regina eo ignorante Heriberto comiti nupsit, et relicta urbe Lauduno ab eo deducta est. Quod rex vehementer indignans⁸⁸⁸, redire maturat, et cum Gerberga, regina uxore Laudunum ingreditur. Et a matre auferens prædia et ædes, regias uxori⁸⁸⁹ delegat.

B 102. Interea Gerberga regina, Lauduni geminos enixa est. Quorum alter Karolus, alter Henricus vocatus est. At Henricus mox post sacri baptismatis perceptionem, in albis decedit. Karolus autem cum naturali virium robore educatur.

103. Ludovicus vero rex, Remos rediens, cum fluvio Axonæ propinquaret, per campestria lupum præire conspicit. Quem equo emisso insecutus, per devia exagitat. Ad omnes feræ declinationes equum impatiens obvertebat. Nec quiescere paciebatur, donec equestri certamine fugientem evinceret. Equus ergo per invia coactus, cespite offendit atque prolabitur. Rex vero gravissime attritus casu, et a suis exceptus, cum multo omnium merore⁸⁹⁰, Remos deportatur. Infestis itaque doloribus toto corpore vexabatur. Et post diutinam valetudinem corruptis interioribus visceribus ob humorum superfluitatem, elefanciasi peste, toto miserabiliter corpore perfunditer. Qua diutius confectus, anno regni sui 48 a natu autem 36 diem vitæ clausit extremum, sepultusque est in cœnobio monachorum sancti Remigii, quod distat fere miliario uno ab urbe, cum multis omnium lamentis.

1. Peractis autem exequiis, Gerberga regina, legatos dirigit fratribus suis, Ottomi regi, ac Brunoni ex præsule duci; necnon et Hugoni Galliarum duci, petens per eos, Lotharium filium suum in regnum patri defuncto succedere. Adveniunt itaque ab Ottone fege omnes ex Belgica duce Brunone principes, sed et ex Germania aliqui. Adest etiam Hugo Galliarum dux. Conveniunt quoque Burgundiæ et Aquitaniam simulque et Gothiæ principes. Episcopi etiam e diversis regionum urbibus conveniunt. Atque hi

D omnes in urbem Remorum apud Gerbergam reginam pari voto collecti sunt. Omnium fit consensus; omnibus animo inest, Lotharium patri defuncto succedere.

2. Universorum itaque consensu, a domno Artoldo Remorum metropolitano, favente Brunone ejus evunculo, principibusque diversarum gentium laudantibus, Lotharius duodennis, rex creatur in basilica sancti Remigii, ubi pater suus tumulatus cum aliis regibus sepultis quiescebat. Creatusque

LIBER TERTIUS.

rex, a matre Gerberga simulque et principibus Laudunum³⁹¹, ubi ex antiquo regia esse sedes dinoscitur, magna rerum ambitione inclitus deducitur. Dux continue ei individuus assidet; et ad multam regis benivolentiam animum intendens, postquam principes in suadiscessere, privatis cum rege colloquiis coutebatur. Et ut suæ fidelitatis virtutem penitus demonstraret, regem ejusque matrem suas urbes et oppida in tota Neustria visere petit, obtinetque.

3. Deducitur ergo a duce rex cum matre regina per Neustriam, ac ab eo decentissime excipitur Parisi, Aurelianis, Carnoti, Turonis, Bleso, aliisque quam plurimus Neustriæ urbibus oppidisque. Inde quoque cum exercitu in Aquitaniam feruntur. Et præmissis legatis, cum Wilelmus princeps occurrere nollet, Pictavim adoriuntur, principem ibi esse rati. Cum ergo exercitus vehementissime urbem attereret, et diutissime pugnam urbanis inferret, a quibusdam regis castrum sanctæ Radegundis urbi contiguum, clandestina irreptione captum atque succensum est. Comperito vero principem non adesse, tandem post duorum mensium dies, victus indigentia exercitu fatigato, ab obsidione disceditur.

4. Wilelmus vero Arvernix fines perlustrans quæ est Aquitanix pars, ab oppidis milites educebat, ad pugnam exercitum colligens. Collectoque in regem fertur. Quo rex comperito, duce favente exercitum in hostem reducit. Signisque infectis congregitur. Acerrime dimicatum est, nonnullis utrimque fuis. Sed regio equitatu³⁹² prævalente, Aquitanos fuga exagitat. Regiæ vero acies promptissime insecuntur. In qua fuga nonnulli Aquitanorum interfecti, pluri-
C rimi autem capti fuerunt. Wilelmus vero devia secutus, cum duobus vix per abrupta profugit.

5. Rex ergo prospero belli successu insignis, acies³⁹³ iterum Pictavis inferri jubet³⁹⁴. Arbitrabatur etenim, urbem tunc facillime capi posse, cum exercitus recentis belli animositate adhuc ferveat, et urbani multo detineantur metu, ob principis sui fugam, ejusque militum infelicem eventum. Dux itaque regis magnanimitatem multo favore excipiens, exercitum licet fatigatum, et tamen sua benignitate captum, urbi reducit. Urbani vero belli casu exanimis, vitam deprecant, et pro urbis illesione³⁹⁵ supplicant. Cum autem exercitus urbem vi vellet irumpere, et spolia asportare, dux habita apud eos dissuasionem, intactam rege jubente reliquit. Rex
D autem ab urbanis obsides quot vult capit. Sicque duce interveniente, urbs ab exercitu³⁹⁶ liberata est, et sub pace sequestra obsidio solvitur. Prosperaque rerum fortuna, rex cum duce et exercitu Laudunum

A repetit. Dux vero Parisii receptus, in egritudinem decidit, qua nimium affectus, vitæ finem accepit (956). Sepultusque est in basilica sancti Dionisii martiris.

6. Interea Ottone rege Bulizlao Sarmatarum regi bellum inferente, Ragenus quidam quem Otto rex ob custodiam in Belgica dimiserat, multa quæ illicita erant præsumebat. Inter quæ ædes regias et prædia regalia Gerbergæ reginæ quæ in Belgica erant, tyrannica temeritate³⁹⁷ pervadit. Regina vero apud suos de repetendis prædiis et ædibus regis privatim consultare non distulit.

7. Inter quos cum pater meus hujus rei dispositioni videretur idoneus, ab eo id summopere ordinandum petebatur. Quod etiam ipse disponendum suscipiens: * Sinite, inquit, per dies aliquot me istud explorare. Et si quidem nostris viribus id par fuerit, procul dubio per hoc temporis intervallum contemplantur. Ad alia interim vos ipsos conferte. Illud tantum a vobis³⁹⁸ expediatur, ut si a Deo nobis rei gerendæ oportunitas conferatur, apud vos nulla mora attemptandi opus habeatur. Sic quoque a sese soluti sunt.

8. Pater meus itaque ad oppidum prædicti Rageni quod dicitur Mons³⁹⁹ castratilocum (101), ubi etiam uxor ejus cum duobus filiis parvis morabatur, quosdam suorum quos ipse in militaribus instruxerat dirigit, qui loci habitudinem militumque numerum, rerum etiam fortunam ac famulorum exitum, vigillumque diligentiam, cautissime considerent. Procedunt itaque duo tantum in habitu paupertino, ac usque ad oppidi portam deveniunt. Extruebantur tunc muri per loca potioribus ædificiis. Unde et lapidum cæmentique portitores, sæpe per portam egrediebantur, regrediebanturque præsentem eorum qui operi præsidebat⁴⁰⁰. Adsunt exploratores, et ad comportandum lapides offerunt sese. Deputantur operi. Daturque eis clitellaria sporta. Comportant itaque cæmentum ac lapides, ac nummos⁴⁰¹ singulos, singuli in dies accipiunt. Ante dominam etiam cum latomis et cæmenteriis bis cibati sunt, curiosè omnia contemplantur. Dominæ etiam cubiculum, ejusque natorum diverticulum, sed et famulorum egressum et regressum, actionumque tempestatem, ubi etiam oppidum insidiis magis pateat, multa consideratione pernotant. Et diebus quatuor consumptis, dies imminebat⁴⁰² dominica. Sicque accepta laboris mercede⁴⁰³, ab opere soluti sunt. Redeunt igitur omnibus exploratis, ac patri meo talia referunt.

9. Ille in multa spe omnia ponens, regina con-

VARIE LECTIONES.

³⁹¹ laudum c. ³⁹² exercitu corr. equitatu. ³⁹³ exercitum corr. acies. ³⁹⁴ infert corr. inferri jubet ³⁹⁵ salute corr. illesione. ³⁹⁶ prædonibus corr. ab exercitu. ³⁹⁷ crudelitate corr. temeritate. ³⁹⁸ apud vos corr. a vobis. ³⁹⁹ monsl, errore auctoris qui castrati primo omiserat. ⁴⁰⁰ custode corr. qui operi præsidebat. ⁴⁰¹ primum d scriptum erat (denarios). ⁴⁰² aderat corr. imminebat. ⁴⁰³ operis precio f.

NOTÆ.

(101) Mons Castriloci, Bergen sive Mons, Hannoniæ caput.

scia, cum duabus cohortibus oppidum adit, ac ducentibus iis quos præmiserat, per locum competentem nocturnus ingreditur. Portas et exitus omnes pervadit, ac custodes, ne quis effugiat, deputat. Ipse ad cubiculum dominæ, ferventissimus tendit. Eumque ingressus, matrem cum duobus natis comprehendit. Alii vero ornamentis asportandis insistebant. Comprehendit et milites, oppidumque succendit. Quo combusto, cum domina et natis, militibusque comprehensis, ad reginam Gerbergam reversus est.

10. Quod Ragenerus comperiens, tanta necessitate ductus, Brunonem fratrem reginæ postulat, ut mature colloquium quo jubeat regina constituatur, ubi ipse uxorem et natos recipiat, et regina ædes et prædia resumat. Quod etiam statuto tempore factum est. Nam habitis utrimque rationibus, regina a tyranno prædia recepit, et ipse uxorem et natos, militesque reduxit ⁴⁰⁴.

11. (959.) His ita gestis, Rotbertus Treocarum princeps, Heriberti tyranni filius, Hugonia vero abdicati frater, Lothario regi injuriam hac arte molitus est. Castrum regium quod Divion dicitur, secus Oscaram torrentem conditum, multa cupiditate sitiebat, eo quod per eum si id habere posset, optimam Burgundiæ partem ad suum jus transire posse arbitrabatur. Illum itaque qui castro præesse videbatur, de transfugio ad sese per legatos alloquitur, plurima spondens, et majora sub jurejurando pollicens. Apud regem quoque multam rerum inopiam asserens, apud sese vero sufficientes opes, oppida nonnulla, aliâque desiderabilium insignia vehementissime protestans. Tunc juvenis rerum cupidine captus, pro transfugio mercedem quærit. At illi mercedis nomen edicunt. Ille vero ex promissis jusjurandum postulat, capitque. Et tempore congruo, tyrannum cum multa militum manu, intra oppidum excipit, ac sese ei commitens, fidem pro militia accommodat. Pervaso autem oppido, regii milites contumeliose pelluntur. Deputantur vero ibi milites tyranni.

12. (960.) Perlatâ sunt hæc ad regem. Rex vero Brunoni avunculo legatos dirigit, copias ab eo postulans. Nec moratur Bruno, et cum duobus milibus armatorum ex Belgica, terram tyranni occupat, urbemque Treccasinam obsidione circumdat. Rex vero cum matre, erepto castro exercitum inducit. Cum ergo duplici exercitu tyrannus urgeretur, cædit, et ab rege indulgentiam petit. Coactusque obsides et sacramenta dat; et insuper oppidi proditorem victus tradit. Qui mox prolata ab rege sententia, ante oppidi portam, coram patre decollatur.

13. (961.) Rex vero oppido potitus, cum matre

A Laudunum redit. Huc ex diversis regionibus ad regem principes confluunt. Adsunt quoque ducis defuncti filii duo, Hugo et Otto, qui etiam regi fidem militiam per jusjurandum coram omnibus spondent. Quorum benignitati rex non imparem liberalitatem demonstrans, Hugonem pro patre ducem facit, et insuper terram Pietavorum ejus principatui adjicit; Ottonem vero Burgundia donat.

14. In qua rerum distributione cum dominus ac reverendus Artoldus metropolitanus admodum in die laborasset, et præ solis ⁴⁰⁵ fervore toto corpore sudasset, cum vestem abjiceret, per poros calore apertos, frigus autumnale ⁴⁰⁶ irrepsit. Natoque ex interno frigore epatis morbo, nimis doloribus confectus, pridie Kalend. Octobr. a suo præsulatu annis ⁴⁰⁷ 20 diem vitæ clausit extremum.

B 15. (962.) Cujus peractis exsequiis, Hugo nuperime dux Francorum ab rege factus, regem suppliciter adit, petitque pontificalem dignitatem ei (102) restitui, eo quod ipse ante Artoldum ipsam adeptus fuerit, et non suo facinore sed Rodulfi regis invidia, Artoldum ei superductum memorat. Persistebat itaque ut redderetur. Et statim decreto ⁴⁰⁸ regio, synodus episcoporum post dies 40 habenda indicitur.

16. Colligitur ergo consummatis diebus in pago Meldensi secus fluvium Matronam, in vico qui vocatur..., ex Remensi ac Senonensi provinciis, synodus 13 episcoporum præside Senonense pontifice. Inter quos etiam fautores aliqui pro parte Hugonis videbantur, et maxime illi qui duci consuescebant, utpote Aurelianensis, et Parisiacus, Silletensis, quoque. Atque hi publice consultabant. Renitentibus autem Roricone Laudunensi, et Gubuino ⁴⁰⁹ Catalaunico episcopis, et vehementissime asserentibus, quod a multitudine episcoporum excommunicatus, a minore eorum numero absolvi non posset, relinquatur ratio differenda, usque ad interrogationem papæ Romani.

17. Nec multo post, et legatio dirigitur in Gallias a domno Johanne papa, qui jam succedebat Octoviano ⁴¹⁰, domni Agapiti successor; asserens prædictum Hugonem abdicatum, tam synodo Romana, quam Papæ nuperrime habita, ab episcopis Italiæ anathematizatum, nisi ab iis quæ illicite repetebat quiesceret. Qua legatione omnibus intimata, quærimoniæ ratio pessumdata est. Hugo itaque a fratre suo Rotberto receptus, nimia anxietate intra dies paucissimos Meldi defunctus est.

18. Bruno itaque metropolitanus et dux, cuidam ex collegio canonicorum Mettensium nomine Odelrico apud regem præsulatum quærebat. Quod cum obtinuisset, coram adesse facit. Qui vir memorabilis, cum esset divitiis et nobilitate, litterarumque

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁴ hic, signo indicante, aliqua deesse videntur. ⁴⁰⁵ æstatis corr. solis. ⁴⁰⁶ frigoris corr. frigus autumnale. ⁴⁰⁷ ann. ⁴⁰⁸ jussu corr. decreto. ⁴⁰⁹ sic. ⁴¹⁰ sic.

NOTÆ.

(102) Error auctoris; Hugo Heriberti filius archiepiscopatum Remensem invaserat; et recte infra cap. 17 Rotbertus frater ejus vocatur.

scientia adeo clarus, an rege largiente episcopatum suscipere nudeat sciscitatur. Etenim tunc expelebatur a quodam illustri, cui a duce auxilium ferebatur. At ille utpote vir magnanimus, si rex largiatur, sese contra omnes et suscepturum et defensurum respondit. Quod etiam multam sibi ducis invidiam comparavit.

19. Ordinatur itaque in basilica sancti Remigii ab episcopis Remensis metropolis diocesaneis, Widone scilicet Suessionico, Roricone Laudunensi, Gibuino Catalaunico, Hadulfo Noviomensi ⁴¹¹, atque Wicfrido Virdunensi (963). Factusque præsul, mox tirannos qui suæ ecclesiæ res pervaserant, ut ad satisfaciendum redeant, jure æcclesiastico advocat. Atque inde per tres dierum quadragenas concessit esse consulendum.

20. (964.) Evoluto vero tempore, Tetbaldum Turonicum cum aliis rerum æcclesiasticarum pervasoribus anathemate damnat. Post non multos autem dies penitentia ducti, ad præsulem satisfacturi redeunt, atque res pervasas legaliter reddunt (965). Recipit itaque domnus præsul ab Heriberto quidem Sparnacum vicum populosum ac opulentum, ab Tetbaldo vero castrum Codiciacum, eosque a vinculo anathematis absolvit. Et Tetbaldi quidem filio, qui sese sibi commiserat, militaturum, castrum sub conditione servandæ fidelitatis concedit.

21. Quo etiam tempore Arnulfus Morinorum princeps, hac vita decessit. Cujus terram Lotharius, rex ingressus, filio defuncti liberaliter reddit, eumque cum militibus jure sacramentorum sibi annectit ⁴¹² (103).

22. (969.) Huic quoque regalis nobilitatis (104) vir Adalbero, ex Mettensium similiter collegio, strenue ac feliciter successit. Qui quanto suis profuerit, et quanta ab æmulis plus justo passus sit, opere sequenti declarabitur. Hic in initio post sui promotionem, structuris æcclesiæ suæ plurimum studuit. Fornices enim qui ab æcclesiæ introitu per quartam pene totius basilicæ ⁴¹³ partem, eminenti structura distendebantur ⁴¹⁴, penitus diruit. Unde et ampliore receptaculo, et digniore scemate, tota æcclesia decorata est. Corpus quoque sancti Kalisti papæ et martiris, debito honore in ipso æcclesiæ ingressu, loco scilicet editiore ⁴¹⁵ collocavit; ibique altare dedicans, oratorium fundendis Deo precibus commodissimum aptavit. Altare præcipuum crucibus aureis insigniens, cancellis utrimque radiantibus obvelavit.

23. Preter hæc etiam altare gestatorium non viliori ⁴¹⁶ opere effinxit. Super quod sacerdote apud Deum agente, aderant quatuor evangelistarum ex-

A pressæ auro et argento imagines, singulæ in singulis angulis stantes. Quarum uniuscujusque alæ extensæ, duo latera altaris ad medium obvelabant. Facies vero agno immaculato conversas intendebant. In quo etiam ferculum Salomonis imitari videbatur. Fecit quoque candelabrum septisidum; in quo cum septem ab uno surgerent, illud significare videbatur, quod ab uno Spiritu septem gratiarum dona dividantur. Nec minus et arcam opere eleganti ⁴¹⁷ decoravit; in qua virgam et manna id est sanctorum reliquias operuit. Coronas quoque non minima impensa fabrefactas in ecclesiæ decus suspendit. Quam fenestris diversas continentibus historias dilucidatam, campanis mugientibus acsi tonantem dedit.

B 24. Canonicos etiam qui in propriis hospiciis degentes, tantum sua curabant, jure communicatis vivere instruxit. Unde et claustrum monasterio addidit, in quo die morantes, cohabitarent, necnon et dormitorium, ubi noctu in silentio quiescerent, refectorium quoque, ubi de communi considerentes reficerentur. Legesque ascripsit, ut orationis tempore in ecclesia nihil nisi signo peterent, præter quod necessitatis afferret impulsio. Cibum una taciturni caperent; post prandium, in gratiarum actione laudes Deo decantarent. Completorio vero expleto, silentium usque laudes matutinas nullatenus violarent. Jam horoscopo pulsante excitati, ad laudes persolvendas sese prævenire contenderent. Ante horam diei primam, libertas egrediendi a claustrum, nemini concessa erat, præter hos qui curis eorum insistebant. Et ne quis per ignorantiam quicquam faciendum relinqueret, sancti Augustini instituta, C Patrumque decreta cotidie eis recitanda indixit.

25. Monachorum quoque mores, quanta dilectione et industria correxit, atque a seculi habitu distinxit, sat dicere non est. Non solum enim religionis dignitate eos insignes apparere studuit, verum etiam bonis exterioribus augmentatos nullo modo minui prudens adegit. Quos cum multo coleret amore, præcipua tamen beati Remigii Francorum patroni monachos caritate extollebat; unde et eorum res stabiliri in posterum cupiens, Romam concessit (974?). Et utpote vir nobilis et strenuus, et fama celibis vitæ omnibus clarus, a beatæ memoriæ Johanne papa, cum multa reverentia exceptus est. A quo etiam post mutua colloquia jussus, in die natalitia Domini duodecim præcedentibus episcopis missarum sollempnia celebravit. In tanta ejus gratia habitus, ut ab eo rogaretur petere, si quid optaret.

D 26. Quod metropolitanus ⁴¹⁸ Adalbero de ⁴¹⁹ rebus ⁴²⁰ sancti Remigii a papa ⁴²¹ Johanne privilegium ⁴²².

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹¹ N. aliisque nonnullis deleta. ⁴¹² Hæc inde a paginæ initio vocibus scilicet: Et Tetbaldi quidem filio in loco raso ab auctore scripta sunt, aliis quatuor lineis erasis jamque vacuis. Tum prosequitur. ⁴¹³ oratori corr. basilicæ. ⁴¹⁴ distendebatur c. ⁴¹⁵ eminentiore corr. editiore. ⁴¹⁶ minori corr. viliori. ⁴¹⁷ e. argente auroque deleta. ⁴¹⁸ opolitanus, de rebus, pa, egium abscisa.

NOTÆ.

(103) Hic Flodoardi Annalibus deficientibus, reliqua auctor proprio Marte conscripsit.

(104) Filius Godefridi Arduennensium comitis.

feri petiit ⁴¹⁸ — Tunc vir memorabilis sic exorsus : « Quoniam, inquit, pater sanctissime multa caritate filium complexus ad te amplius attraxisti, quod tibi onerosum sit petendum non arbitror. Novi enim, quod diligens pater, interdum filio gravari gaudeat. Sed illud petere me proposui, quod et tanto patri onerosum non fiat, et petenti salis commodi compareret. Est mihi in Gallis monachorum cœnobium, non longe ab urbe Remorum situm. Ubi etiam beati Remigii Francorum patrum corpus sanctissimum decentissime quiescit, cui etiam honor exhibetur ⁴¹⁹ debitus. Cujus res in posterum stabiliri firmiter quærens, vestræ auctoritatis privilegio confirmari in præsentiarum depono, terras videlicet cultas atque incultas, silvas et pascua, vineas ac pemia ⁴²⁰, torrentes et stagna; castri quoque illorum munitatem, villarumque liberalem intra et extra potestatem, tandem etiam res omnes mobiles atque immobiles vestri apostolatus dignitas solidet atque confirmet. Abbatiam quoque sancti Timothei martiris quæ nostri juris esse videtur, sub vestri præsentia, horumque episcoporum testimonio eis concedo, ut inde pauperibus administretur, et memoria nostri servis Dei in cœnobio habeatur. Hæc igitur superioribus addita in jus prædicti sancti transeat, atque illius propria, vestra similiter auctoritate confirmetur. »

27. Ad hæc dominus papa : « Res, inquit, domni ac patroni nostri ⁴²¹ Remigii, nostri apostolatus sententia stabiliri tutasque in perpetuum fieri, quin etiam de tuo quicquid placet addi, libentissime concedo. Scripto etiam id roborari non solum mea, set et horum qui adsunt episcoporum auctoritate constituto. » Moxque scriptum iri jussit, coramque scriptum legi præcepit.

28. Cujus textus hujusmodi est : *Joannes servus servorum Dei* ⁴²².

29. Quod in auribus omnium qui aderant perlectum, sigilli sui nota insignivit, atque episcopis roborandum porrexit. Quibus gestis, metropolitanus domni papæ atque episcoporum licentia digressus, Gallis sese recepit, directoque itinere sancti prædicti sepulchrum devotus petiit, eique in collegio monachorum privilegium scriptum legavit. Monachi datum excipientes, archivo servandum mandant, gratiasque pro tanta liberalitate decenter impertiunt.

30. Quod Adalbero privilegium ⁴²³ in synodo ⁴²⁴ ab episcopis ⁴²⁵ confirmari ⁴²⁶ fecit. — His ita habitis, post sex mensium tempus ad montem sanctæ Mariæ (105), qui locus est Remorum diocesaneus, ab eodem metropolitano synodus episcoporum habita est.

A Quibus consentientibus, post quædam synodo utilia, atque sanctæ ecclesiæ commoda, metropolitanus coram sic concionatus ait : « Quoniam patres reverendi gratia sancti Spiritus hic collecti sumus, et quæ de statu sanctæ ecclesiæ visa sunt utilia ordinavimus, restat adhuc res mihi adeo placens, et nonnullis nostræ ecclesiæ filiis nunc et in posterum profutura; quam etiam vestræ dignitati indicandam arbitror, atque roborandam. Ante septem mensium dies, ut vobis quoque notissimum est, in Italiam concessi, Romanique deveni, ac domni et apostolici viri Johannis colloquio simulque et benivolentia familiarissime usus, ab eo petere si quid optarem monitus sum. Ratusque potendum ut res ⁴²⁷ domni ac patroni nostri Remigii, suæ auctoritatis privilegio contra quoslibet tyrannos stabiliret, et abbatiam sancti Timothei martiris, a me datam illis uniret, id absque refragatione obtinui. Scripsit ergo, ac coram episcopis numero duodecim recitari jussit, eisque roborandum porrexit. Quod et domni papæ sigilli nota insignitum, vobis quoque roborandum attuli, ut plurimorum auctoritate subnixum, nullorum machinatione quandoque valent dissolvi. Unde et a vobis idem roborari volo. » Synodus dixit : *Roboretur*. Prolatum igitur a metropolitano, in concilio recitatum est eisque porrectum, et ab eorum singulis manu imposita roboratum. Quod etiam a monachis qui ibi aderant exceptum, archivo monasterii relatum est.

B 31. *Conquestio* ⁴²⁸ metropolitani ⁴²⁹ de monachorum ⁴³⁰ religione ⁴³¹, rituumque ⁴³² correctione ⁴³³. — Inter hæc quoque et alia utilia quæ ibi constituta sunt, de monachorum religione a metropolitano motu gravissimo conquestio habita est, eo quod ritus a majoribus constituti, a quibusdam depravati et immutati viderentur. Unde et sub episcoporum præsentia ab eodem decretum est, ut diversorum locorum abbates convenirent, et inde utiliter consulerent. Hujusque habendæ rationis tempus et locus mox constituta sunt, et sic synodus soluta est.

C 32. *Quod Abbas Rodulfus abbatum primas fuerit*. — Interea tempus advenit. Abbates quoque ex diverso in unum collecti sunt. Quorum præcipuus et primas constitutus est, vir divæ memoriæ Rodulfus, ex cœnobio sancti Remigii abbas. Quo præsidente et prælaturæ dignitatem tenente, alii circum dispositi sunt. Metropolitanus vero, ex diverso in clietredo (106) resedit. Qui primatis aliorumque patrum hortatu concionatus, sic prælocutus est :

D 33. *Prælocutio* ⁴³⁴ metropolitani ⁴³⁵ in synodo ⁴³⁶ abbatum ⁴³⁷. — « Magnum est patres sanctissimi

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹⁸ Titi abscisa. ⁴¹⁹ servatur corr. exhibetur. ⁴²⁰ sic. ⁴²¹ sic. ⁴²² membrana, cui charta inscripta erat, jam excidit! apographum extare scribit Guil. Marlot in historia metropolis Remensis II, 2. sed ob annum pontificatus, qui scribitur octavus, suspectum. ⁴²³ ivi, sino, scopis, confir, cit abscisa. ⁴²⁴ ut omnes r. mobiles videlicet atque immobiles deleta. ⁴²⁵ estio, polita, ona, eligi, ritu, etione abscisa. ⁴²⁶ cutio, opolitani, odo, nm abscisa.

NOTÆ.

(105) *Mont Notre-Dame*, in pago Tardanensi (*Tardenois*) ab oriente et meridie Suessionum, prope

vicum *Bazoches*.

106) *Sella plectilis*, *faldistolium* (*fauteuil*.)

bonos quosque convenire, si fructum virtutis quæ-
rere elaborent. Inde enim et bonorum utilitates, et
rerum honestas comparatur. Sicut econtra pernicio-
sum si pravi confluant, ut illicita quærant et ex-
pleant. Unde et vos quos in Dei nomine collectos
arbitror, optima quæreere hortor, atque ex inavol-
entia nihil moliri moneo. Amor secularis et odium,
apud vos locum nullum habeant, quibus enervatur
justitia, æquitas suffocatur. Vestri ordinis antiqua
religio, ab antiquitatis honestate ut fama est supra
modum aberravit. Dissidetis enim inter vos, in ipsa
regularis ordinis consuetudine, cum aliter alter, al-
ter aliter velit ac sentiat. Quapropter et sanctitati
vestræ hactenus multum derogatum est. Unde et
utile duxi, ut vobis hic gratia Dei in unum collec-
tis, suadeam idem velle, idem sentire, idem cooperari,
ut eadem voluntate, eodem sensu, eadem coopera-
tione, et virtus neglecta repelatur, et pravitatis de-
decus vehementissime propulsetur. »

34. *Responsio* ⁴²⁷ *primatis* ⁴²⁷ *et in pravos* ⁴²⁷ *indi-
gnatio* ⁴²⁶. — Ad hæc abbatum primas : « Quod hic,
inquit, a te promulgatum est pater sanctissime, alta
memoria condendum est, eo quod et corporum di-
gnitatem, et animarum salutem affectes. Constat enim
ad habitum virtutis neminem pervenisse, nisi quem
talis animus munivit, quo et appetenda peteret, et
vitanda refelleret. Unde et patet nos aliquid dede-
coris contraxisse, quod ab appetendis aliquanto
aberravimus. Quod etiam multa objurgatione repre-
hendendum est, cum nec ignavia nos præcipitave-
rit, nec inopia ad id impulerit. »

35. *Item* ⁴²⁸ *indignatio* ⁴²⁸ *primatis* ⁴²⁸ *in mona-
chos* ⁴²⁸. — « Quæ enim vis impulit, ut monachus
intra claustra monasterii dominicis servitiis man-
cipandus, compatrem habeat, et compater dicatur?
Et o quantum nostro ordini dissentiat considerate.
Si inquam compater est, ut a verissimi probabile
efferam, cum eo qui pater est ipse est pater. Si
vero pater est, filium vel filiam habere dubium non
est. Unde et scortator potius quam monachus dicen-
dus est. Sed quid de commatre? Quid in hoc no-
mine a secularibus perpenditur, nisi turpitudinis
consentanea? Hoc licet verisimile dicens, seculari-
bus non præjudico, sed nostro ordini illicita repre-
hendo. Quod quia ineptum videtur, vestra intermi-
natione inhibendum est. » His venerandus metropo-
litanus subjungens : « Si, inquit, placet sinodo interdi-
cetur. » Sinodus dixit : « Interdicatur. » Metropolitanus
itaque auctoritate, omnium consensu inhibendum est.

36. *Secunda* ⁴²⁹ *primatis objectio* ⁴²⁹. — Rursusque
primas exorsus : « Abhuc, inquit, nostro ordini ini-
mica proferam. In quo quidam dinoscuntur, quibus

A mos inolevit, ut soli a monasteriis egrediantur ⁴³⁰,
soli foris nullo sui operis teste mancant, et quod
pessimum est, absque fratrum benedictione et
exeant, et sine ea redeant. Unde non dubium est,
eos facilius posse falli, quos fratrum orantium bene-
dictio non munit. Inde est quod turpitudine vitæ, mo-
rum pravitas, proprietatis peculium, nobis a calum-
niantibus intenduntur. Unde etiam necesse est, ut
his calumniis subdamur, cum repulsioni testes ha-
bere non possimus. Hoc quoque vestra censura pro-
hibeat. » Sinodus dixit : « Prohibeatur. » Et memo-
rabilis metropolitanus : « Hoc quoque, inquit, nos-
tra auctoritate prohibemus. »

37. *Tertia* ⁴³¹ *primatis indignatio*. — His quo-
que primas alia adjungens : « Quoniam, inquit, de
vitiis nostri ordinis dicere cœpi, nihil relinquendum
putavi, ut his amotie, religio nostra ac si enubilata
re luceat. Sunt enim inquam nostri ordinis quidam,
quibus curæ est pillea aurita capiti manifeste impo-
nere, pellesque peregrinas pilleo regulari præponere,
pro abjectæ vestis habitu, vestes lautissimas induere ⁴³². Nam tunicas magni emptas, plurimum cu-
piunt, quas sic ab utroque latere stringunt, mani-
cisque et giris disfluentibus disfundunt, ut artatis
clunibus et protensis natibus potius meretriculis
quam monachis a tergo assimilentur. »

38. *De* ⁴³³ *superfluo* ⁴³³ *vestitum* ⁴³³ *colere*. — « Quid
vero de colore vestium? Unde tantum decepti
sunt, ut dignitatis merita coloribus comparent.
Nam nisi tunica nigro colore deceat, ea indui nullo
modo placet. Quod si etiam nigro albus lanificii
opere intermixtus sit, hic quoque talis vestem
abjectam facit. Fulvus quoque abjicitur. Nec minus
niger natus, non sufficit, nisi etiam corticum infi-
ciatur sucis. Atque hæc de vestibus. »

39. *De* ⁴³⁴ *calciamentorum* ⁴³⁴ *superfluitate* ⁴³⁴. —
« De calciamentorum vero superfluitate quid refe-
ram? Tantum enim in his insaniant, ut commodita-
tem sibi plurimam per ea auferant. Ea enim sic
arta induunt, ut cippiati pene impediuntur. In quibus
etiam rostra componunt: aures hinc inde erigunt;
et ne folleant magno opere elaborant. Ut luceant
quoque, famulis consciis indicunt. »

40. *De* ⁴³⁵ *linteis et operibus* ⁴³⁵ *superfluis*. — « An
lintea operosa atque pellicea operimenta sileam?
Cum inquam a majoribus clementiæ gratia prole-
nis indui pellibus mediocribus concessum sit,
vitium superfluitatis irrepsit. Unde et nunc peregrini-
nis operimentis limbos bipalmos circumducunt, at-
que pannis Noricis ea desuper duplicant. Linteis
vero pro stragulis minime uli concessum est: sed a
quibusdam minus religiosis, cæteris superfluis id
additum est. Quorum numerus cum ex locis diversis

VARIE LECTIONES.

⁴²⁷ pons. atis, vos, atio *abcisa*. ⁴²⁸ I, ind prima, monach *abcisa*. ⁴²⁹ secunda, obj *abcisa*. ⁴³⁰ exeant
corr. egrediantur. ⁴³¹ te *abcisum* ⁴³² post induere hæc primitus scripta erant: cum boni quippe capitis
quocumque tegmine contenti sint. Hi ergo a religiosis dissidentes non sunt? cum enim vestium dignitate
delectantur vilium, procul dubio abjectionem unde ex parte religio recognoscitur penitus abhorrent.
⁴³³ De s, vest *abcisa*. ⁴³⁴ De, ea torum. tate *abcisa*. ⁴³⁵ De I, bu *abcisa*.

plurimus esset, a pluritate malorum bonorum paucitati id persuasum est. »

41. De ⁴³⁶ femoralibus ⁴³⁶ iniquis ⁴³⁶. — « Sed quid femoralia iniqua referam? Horum etenim tibiales quater sesquipedem patent' atque ex staminis subtilitate etiam pudenda intuentibus non protegunt; in quorum compositione id uni non sufficit, quo duo contenti ad plenum esse valerent. Hæc coram hic rejata, an prohiberi velis, indicate. Cætera vero nostris conciliis in privato corrigenda sunt. » Sinodus dixit: « Et prohibeantur. »

42. Responsio metropolitani ad primate ⁴³⁷. — Ad hæc quoque metropolitanus subjunxit: « Gravitate quidem vestræ fuit pauca dicendo pluribus parcere; sed quoniam hæc quæ reprehensimus in vestro ordine subjacent, alia nobis, alia vero privatis conciliis corrigenda judicatis, idem sentio, idem laudo. Unde etiam quæ hic inhiberi vestra gravitas petit, nostra auctoritas interdicit. Quæ vobis silendo reservastis, vestris relinquimus immutanda iudiciis. » His quoque dictis, sinodus soluta est. Quo tempore, monachorum religio admodum floruit, cum eorum religionis peritissimus metropolitanus, hujus rei hortator esset et suator. Et ut nobilitati suæ in omnibus responderet, æcclesiæ suæ filios studiis ⁴³⁸ liberalibus instruere utiliter quærebat.

43. Adventus Gerberti in Galliam. ⁴³⁹. — Cui etiam cum apud sese super hoc aliqua deliberaret, ab ipsa Divinitate directus est Gerbertus ⁴⁴⁰, magni ingenii ac miri eloquii vir, quo postmodum tota Gallia acsi lucerna ardente, vibrabunda refulsit. Qui Aquitanus genere, in cænobio (107) sancti confessoris Geroldi a puero alius, et grammatica edoctus est. In quo utpote adolescens cum adhuc intentus moraretur, Borrellum citerioris Hispaniæ ducem orandi gratia ad idem cænobium contigit devenisse. Qui a loci abbate humanissime exceptus, post sermones quotlibet ⁴⁴¹, an in artibus perfecti in Hispaniis habeantur, sciscitatur. Quod cum promptissime assereret, ei mox ab abbate persuasum est, ut suorum aliquem susciperet, secumque in artibus docendum duceret. Dux itaque non abnuens, petenti liberaliter favit, ac fratrum consensu Gerbertum assumptum duxit, atque Hattoni episcopo (108) instruendum commisit. Apud quem etiam in mathesi plurimum et efficaciter studuit. Sed cum Divinitatis Galliam jam caligantem magno lumine relucere voluit, prædictis duci et episcopo mentem dedit, ut Romam oraturi peterent. Paratisque necessariis, iter carpunt, ac adolescentem commissum secum deducunt. Inde Urbem ingressi, post præces ante sanctos apostolos effusas, beate recordationis papam (109)... adeunt, ac

A sese ei indicant, quodque visum est de suo jocundissime impertiunt.

44. Quod Atto ⁴⁴² Romæ moratus ⁴⁴² decessit ⁴⁴². — Nec latuit papam adolescentis industria, simulque et discendi voluntas. Et quia musica et astronomia in Italia tunc penitus ignorabantur, mox papa Ottoni regi Germaniæ et Italiæ per legatum indicavit, illuc hujusmodi advenisse juvenem, qui mathesim optime nosset, suosque strenue docere valeret. Mox etiam ab rege papæ suggestum est, ut juvenem retineret, nullumque regrediendi aditum ei ullo modo præberet. Sed et duci atque episcopo qui ab Hispaniis convenerant, a papa modestissime indicitur, regem velle sibi juvenem ad tempus retinere, ac non multo post eum sese cum honore remissurum; insuper etiam gratias inde recompensaturum. Itaque duci ac episcopo id persuasum est, ut hoc pacto juvenem dimisso, ipsi in Hispanias iter retorquerent. Juvenis igitur apud papam relictus, ab eo regi oblatum est. Qui de arte sua ⁴⁴³ interrogatus, in mathesi se satis posse, logicam vero scientiam se addiscere velle respondit. Ad quam quia pervenire moliebatur, non adeo in docendo ibi moratus est.

45. Quod ab ⁴⁴⁴ Ottone rege logico commissus ⁴⁴⁴ sit. — Quo tempore G. Remensium archidiaconus in logica clarissimus habebatur. Qui etiam a Lothario Francorum rege eadem tempestate Ottoni regi Italiæ legatus directus est. Cujus adventu juvenis exhilaratus, regem adiit, atque ut G...o committeretur optinuit. E G...o per aliquot tempora hæsit, Remosque ab eo deductus est. A quo etiam logicæ scientiam accipiens, in brevi admodum profecit, G...s vero cum mathesi operam daret, artis difficultate victus, a musica rejectus est. Gerbertus interea studiorum nobilitate prædicto metropolitano commendatus, ejus gratiam præ omnibus præmeruit. Unde et ab eo rogatus, discipulorum turmas artibus instruendas ei adhibuit.

46. Quem ordinem ⁴⁴⁵ librorum ⁴⁴⁵ in docendo ⁴⁴⁵ servavit ⁴⁴⁵. — Dialecticam ergo ordine librorum percurrens, dilucidis sententiarum verbis enodavit. In primis enim Porphyrii ysagogas id est introductiones secundum Victorini ræthoris translationem, inde etiam easdem secundum Manlium explanavit. Cathegoriarum, id est prædicamentorum librum Aristotelis ⁴⁴⁶ consequenter enucleans. Periermenias vero, id est de interpretatione librum, cujus laboris sit, aptissime monstravit. Inde etiam topica, id est argumentorum sedes, a Tullio de Greco in Latinum translata, et a Manlio consule sex commentariorum libris dilucidata, suis auditoribus intimavit.

47. Quid provehendis ⁴⁴⁷ ræthoricis ⁴⁴⁷ provide-

VARIE LECTIONES.

⁴³⁶ De, f, in *abscisa*. ⁴³⁷ rim *abscisum*. ⁴³⁸ studuis, *corr.* studiis. ⁴³⁹ Galliam *abscisum*. ⁴⁴⁰ gus *codex* ⁴⁴¹ mutuos *corr.* qlibet. ⁴⁴² tto, mora, s *abscisa*. ⁴⁴³ vox *absc.* ⁴⁴⁴ ab, mis *absc.* ⁴⁴⁵ or, libr, do, ser- *absc.* ⁴⁴⁶ aristelis *cod.* ⁴⁴⁷ ve, icis *absc.*

NOTÆ.

(107) Aurillac, in præfectura Cantal.
(108) Ausonensi.

(109) Johannem XIII qui annis 965 Oct.-972 Sept. 5 sedit.

rit ⁴⁴⁷. — Necnon et quatuor de topicis differentiis libros, de sillogismis cathegoricis duos, de ypotheticis tres, definitionumque librum unum, divisionum æque unum, utiliter legit et expressit. Post quorum laborem, cum ad rheticam suos provehere vellet, id sibi suspectum erat, quod sine locutionum modis, qui in poetis discendi sunt, ad oratoriam artem ante perveniri non queat. Poetas igitur adhibuit, quibus assuescendos arbitrabatur. Legit itaque ac docuit Maronem et Statium Terentiumque poetas, Juvenalem quoque ac Persium Horatiumque satiricos, Lucanum etiam historiographum: Quibus assuefactos, locutionumque modis compositos, ad rheticam transduxit.

48. *Cur eis ⁴⁴⁸ sophistam ⁴⁴⁸ adhibuerit ⁴⁴⁸.* — Qua instructis sophistam adhibuit; apud quem in controversiis exercerentur, ac sic ex arte agerent, ut præter artem agere viderentur, quod oratoris maximum videtur. Sed hæc de logica. In mathesi vero quantus sudor expensus sit, non incongruum dicere videtur. Arithmetica enim quæ est mathescos prima, in primis dispositis accommodavit.

49. *Qui labor ⁴⁴⁹ et in mathematicis ⁴⁴⁹ impensus sit ⁴⁴⁹.* — Inde etiam musicam, multo ante Galliis ignotam, notissimam effecit. Cujus genera in monochordo disponens, eorum consonantias sive simphonias in tonis ac semitonis, ditonis quoque ac diesibus distinguens, tonosque in sonis rationabiliter distribuens, in plenissimam notitiam redegit.

50. *Speræ ⁴⁵⁰ solidæ ⁴⁵⁰ compositio ⁴⁵⁰.* — Ratio vero astronomiæ quando sudore collecta sit, dicere inutile non est, ut et tanti viri sagacitas advertatur, et artis efficacia lector commodissime capiatur. Quæ cum pene intellectibilis sit, tamen non sine admiratione quibusdam instrumentis ad cognitionem adduxit. In primis enim mundi speram ex solido ac rotundo ligno argumentatus, minoris similitudine majorem expressit. Quam cum duobus polis in horizonte obliquaret, signa septentrionalia polo erectiori dedit, australia vero dejectiori adhibuit. Cujus positionem eo circulo rexit, qui a Græcis orizon, a Latinis limitans sive determinans appellantur, eo quod in eo signa quæ videntur ab his quæ non videntur distinguat ac limitet. Qua in horizonte sic collocata, ut et ortum et occasum signorum utiliter ac probabiliter demonstraret, rerum naturas dispositis insinavit, instituitque in signorum comprehensione. Nam tempore nocturno ardentibus stellis operam dabat; agebatque ut eas in mundi regionibus diversis obliquatas, tam in ortu quam in occasu notarent.

51. *Intellectilium ⁴⁵¹ circularum comprehensio ⁴⁵¹.* — Circuli quoque qui a Græcis paralleli, a Latinis æquistantes dicuntur, quos etiam incorporales esse dubium non est, hac ab eo arte comprehensi no-

scuntur. Effecit semicirculum recta diametro divisum. Sed hanc diametrum fistulam constituit, in cuius cacuminibus duos polos boreum et austronotandum notandos esse instituit. Semicirculum vero a polo ad polum 30 partibus divisit. Quarum sex a polo distinctis, fistulam adhibuit, per quam circularis linea arctici signaretur. Post quas etiam quinque diductis, fistulam quoque adjecit, quæ æstivalem circulationem indicaret. Abinde quoque quatuor divisit, fistulam identidem addidit, unde æquinoc-tialis rotunditas commendaretur. Reliquum vero spatium usque ad notium polum, eisdem dimensionibus distinxit. Cujus instrumenti ratio in tantum valuit, ut ad polum sua diametro directa, ac semicirculi productione superius versa, circulos visibus inexpertos, scientiæ daret, atque alta memoria recorderet ⁴⁵³.

52. *Speræ compositio planetis cognoscendis ⁴⁵² aptissima ⁴⁵².* — Errantiumque siderum circuli cum intra mundum ferantur, et contra contendunt, quo tamen artificio viderentur scrutanti non defuit. In primis enim speram circularem effecit; hoc est ex solis circulis constantem. In qua circulos duos qui a Græcis coluri, a Latinis incidentes dicuntur, eo quod in sese incidant complicavit; in quorum extremitatibus polos fixit. Alios vero quinque circulos, qui paralleli ⁴⁵⁴ dicuntur, coluris transposuit, ita ut a polo ad polum 30 partes, speræ medietatem dividerent; idque non vulgo neque confuse. Nam de 30 dimidiæ speræ partibus a polo ad primum circulum, sex constituit; a primo ad secundum quinque; a secundo ad tertium, quatuor; a tertio ad quartum, itidem quatuor; a quarto ad quintum, quinque; a quinto usque ad polum, sex. Per hos quoque circulos eum circulum obliquavit, qui a Græcis loxos, vel zoe, a Latinis obliquus vel vitalis dicitur, eo quod animalium figuras in stellis contineat. Intra hunc obliquum, errantium circulos miro artificio suspendit. Quorum absidas, et altitudines a sese etiam distantias, efficacissime suis demonstravit. Quod quemadmodum fuerit, ob prolixitatem hic ponere commodum non est, ne nimis a proposito discedere videamur.

53. *Aliæ ⁴⁵⁵ speræ compositio ⁴⁵⁵ signis cognoscendis ⁴⁵⁵ idonea.* — Fecit præter hæc speram alteram circularem, intra quam circulos quidem non collocavit, sed desuper ferreis atque æreis filis signorum figuras complicavit. Axisque loco, fistulam trajecit, per quam pqlus cœlestis notaretur, ut eo perspecto, machina cœlo aptaretur. Unde et factum est, ut singulorum signorum stellæ, singulis hujus speræ signis clauderentur. Illud quoque in hac divinum fuit, quod cum aliquis artem ignoraret, si unum ei signum demonstratum foret, absque magistro cetera per

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁴⁷ it absc. ⁴⁴⁸ is, am, erit absc. ⁴⁴⁹ bor, emati, it absc. ⁴⁵⁰ s, so, comp. absc. ⁴⁵¹ In, li, compre abscisa. ⁴⁵² r. Sed hoc ad circulos intellectibiles. Quanto etiam studio errantiumque siderum circulos aperuerit dicere non pigebat. Qui jam deleta. ⁴⁵³ no, tis abscisa. ⁴⁵⁴ qui a græcis paralleli, a latinis æquistantes dicuntur del. ⁴⁵⁵ Alia, comp, cogn, ido abscisa.

esperam cognosceret. Inde etiam suos liberaliter A instravit. Atque hæc actenus de astronomia.

54. *Confectio ⁴⁵⁶ abaci ⁴⁵⁷*. — In geometria vero ⁴⁵⁷ non minor in docendo labor expensus est. Cujus introductioni, abacum id est tabulam dimensionibus aptam opere scutarii effecit. Cujus longitudini, in 27 partibus diductæ, novem numero notas omnem numerum significantes disposuit. Ad quarum etiam similitudinem, mille corneos effecit characteres, qui per 27 abaci partes mutati, cujusque numeri multiplicationem sive divisionem designarent; tanto compendio numerorum multitudinem dividentes vel multiplicantes, ut præ nimia numerositate potius intelligi quam verbis valeret ostendi. Quorum scientiam qui ad plenum scire desiderat, legat ejus librum quem scribit ad C. grammaticum (110); ibi enim hæc satis habundanterque tractata inveniet.

55. (969.) *Fama Gerberti per Gallias et Italiam diffusa*. — Fervebat studiis, numerusque discipulorum in dies crescebat. Nomen etiam tanti doctoris ferebatur non solum per Gallias, sed etiam per Germaniæ populos dilatabatur. Transitque per Alpes, ac diffunditur in Italiam, usque Thirrenum, et Adriaticum. Quo tempore, Otricus in Saxonia insignis habebatur. Hic cum philosophi famam audisset, adverteretque quod in omni disputatione, rata rerum divisione uteretur, agebat apud suos, ut aliquæ rerum divisarum figuræ, ab scolis philosophi sibi deferrentur, et maxime philosophiæ, eo quod in rata ejus divisione, perpendere ipse facilius posset, an recte is saperet, qui philosophari videbatur, utpote in eo quod divinarum et humanarum scientiam profiteretur. Directus itaque est Remos, Saxo quidam, qui ad hæc videbatur idoneus. Is cum scolis interesset, et caute generum divisiones a Gerberto dispositas colligeret, in ea tamen maxime divisione, quæ philosophiam ad plenum dividit, plurimum ordine abusus est.

56. *Figura Gerberti philosophica per malivolos depravata, ab Otrico reprehenditur*. — Etenim cum mathematicæ phisica par atque cœva a Gerberto posita fuisset, ab hoc mathematicæ eadem phisica ut generi species subdita est; incertumque utrum industria an errore id factum sit. Sicque cum multiplici diversarum rerum distributione, Otrico figura delata est. Quam ipse diligentissime revolvens, Gerbertum male divisisse apud suos calumniabatur, eo quod duarum æqualium specierum, alteri alteram substitutam ut generi speciem figura mentiebatur. Ac per hoc nihil eum philosophiæ percepisse audacter astruebat. Illudque eum penitus ignorare dice-

bat, in quo divina et humana consistunt, sine quibus etiam nulli sit philosophandum. Tulit itaque ad palatium figuram eandem, et coram Ottone augusto iis qui sapientiores videbantur eam explicavit. Augustus vero cum et ipse talium studiosissimus haberetur, an Gerbertus erraverit admirabatur. Viderat etenim illum, et non semel disputantem audierat. Unde et ab eo prædictæ figure solutionem fieri nimium optabat. Nec defuit rei occasio.

57. (970.) Nam venerandus Remorum metropolitanus Adalbero, post eundem annum Romam cum Gerberto petebat, ac Ticini (111) augustum cum Otrico repperit. A quo etiam magnifice exceptus est, ductusque per Padum classe Ravennam. Et tempore oportuno, imperatoris jussu, omnes sapientes qui convenerant, intra palatium collecti sunt. Affuit prædictus reverendus metropolitanus; affuit et Adso abbas Dervensis, qui cum ipso metropolitano advenerat; sed et Otricus præsens erat, qui anno superiore Gerberti reprehensorem sese monstraverat. Numerus quoque scolasticorum non parvus confluerat, qui ⁴⁵⁸ imminentem disputationis litem summo-pere præstolabantur. Hærebant etenim, an Otrico ⁴⁵⁹, quispiam resistere auderet. Necnon et augustus hujusmodi certamen habendum callide pertractabat. Nilebatur autem Gerbertum incautum Otrico opponere, ut si incautus appeteretur, majorem controversandi animum in contrarium moveret. Otricum vero, multa proponere, nihilve solvere hortabatur. Atque his omnibus ex ordine ⁴⁶⁰ considentibus, augustus eorum medius, sic e sublimi cepit:

58. *Allocutio augusti Ottonis in conventu sapientium pro emendatione figuræ*. — «Humanam, inquit, ut arbitror scientiam, crebra meditatio vel exercitatio reddit meliorem, quotiens rerum materia competenter ordinata, sermonibus exquisitis, per quoslibet sapientes effertur. Nam cum per otium sepiissime torpemus, si aliquorum pulsemur questionibus, ad utilissimam mox meditationem incitamus. Hinc scientia rerum a doctissimis elicita est. Hinc est quod ab eis prolata, libris tradita sunt, nobisque ad boni exercitii gloriam, derelicta. Afficiamur igitur et nos aliquibus objectis, quibus et animus excellentior ad intelligentiæ certiora ducatur. Et eia inquam, jam nunc revolvamus, figuram illam de philosophiæ partibus, quæ nobis anno superiore monstrata est. Omnes diligentissime eam advertant; dicantque singuli quid in ea, aut contra eam sentiant. Si nullius extrinsecus indiget, vestra omnium roboretur approbatione. Si vero corrigenda videbitur, sapientium sententiis, aut improbetur,

VARIE LECTIONES.

⁴⁵⁶ confes, ci *abscisa*. ⁴⁵⁷ vero cui nihil ante Galliæ scriptum habebant, quantus labor expensus sit, sermo impar dicere non sufficit *deleta*. ⁴⁵⁸ qui id negotium perpenderant. et ob hoc *deleta*. ⁴⁵⁹ eorum doctissimo *corr.* Otrico ⁴⁶⁰ jussi *corr.* ex ordine.

NOTE.

(110) Ad Constantinum, de divisione numerorum.

(111) Otto an. 970 inde a mense Januarii Ticini

moratus, Martio inde Ravennam movit, atque d. 22 Ferrariæ, d. 30, ejusdem mensis Ravennæ diplomata edidit.

aut ad normam redigatur. Coramque deferatur jam nunc videnda.» Tunc Otricus eam in aperto profrens, a Gerberto sic ordinatam, et a suis auditoribus exceptam scriptamque respondit; et sic domno augusto legendam porrexit. Quæ perlecta, ad Gerbertum delata est. Qui diligenter eam percurrens, in parte approbat, et in parte vituperat, simulque non sic eam sese ordinasse asseruit.

59. *Divisio theoreticæ⁴⁶¹ philosophiæ in species.* — Rogatus autem ab augusto corrigere, ait: « Quoniam, o magne cæsar auguste, te his omnibus potiorum video, tuis ut par est jussis parebo. Nec movebit me malivolorum livor, quorum instinctu id factum est, ut rectissima philosophiæ divisio probabiliter dilucideque a me nuper ordinata, unius speciei suppositione vitiata sit⁴⁶². Dico itaque mathematicam, physicam, et theologiam, æquævas eidem generi subesse. Earum autem genus, eis æqualiter participare. Nec fieri posse, unam eandemque speciem, una eademque ratione, eidem speciei et parem esse, et ut inferiorem alicui generi speciem subjacere. Et ego quidem de his ita sentio. Cæterum si quis contra hæc contendat, rationem inde affectet, faciatque nos intelligere, quod fortassis naturæ ipsius ratio, nemini adhuc contulisse videtur. »

60. *Philosophiæ divisio.* — Ad hæc Otricus, innuente augusto, sic ait: « Quoniam philosophiæ partes aliquot breviter attigisti, ad plenum oportet ut et divides, et divisionem enodes. Sicque fieri poterit, ut et probabili divisione, vitiosæ figuræ suspicio a te removeatur. » Tunc quoque Gerbertus: « Cum hoc inquit magni constet, ut pote divinarum et humanarum rerum comprehensio veritatis, tamen ut nec nos ignaviæ arguamur, et auditorum aliqui proficere possint, secundum Vitruvii atque Boetii divisionem dicere non pigebit. Est enim philosophia genus; cujus species sunt, practice, et theoreticæ; practices vero species dico, dispensativam, distributivam, civilem. Sub theoreticæ vero non incongrue intelliguntur physica naturalis, mathematica intelligibilis, ac theologia intellectibilis. Rursusque mathematicam sub physica non præter rationem collocamus. »

61. *Reprehensio divisionis ab Otrico inutilis, ac Gerberti responsio.* — Nisusque quod reliquum erat D prosequi, Otricus subintulit: « Miror inquit vehementissime, quod physicæ mathematicam sic de propinquo subdidisti, cum inter utramque subalternum genus intelligi possit physiologia. Vitiosum etenim valde videtur, si nimis longe petita pars, ad generis conferatur divisionem. » Ad hæc Gerbertus: « Inde, inquit, vehementius mirandum videtur, quod mathematicam physicæ, suæ videlicet cœvæ, ut speciem subdiderim. Cum enim cœvæ sub eodem ge-

A nere habeantur, majore inquam admiratione dignum videtur, si alteri altera subdatur. Sed dico physiologiam physicæ genus non esse quemadmodum proponis, nullamque earum differentiam aliam assero, nisi eam quam inter philosophiam et philologiam cognosco. Alioquin philologia philosophiæ genus conceditur. » Ad hæc scolasticorum multitudo philosophiæ divisionem interruptam indignabatur, eamque repeti apud augustum petebat. Otricus vero post paululum idem repetendum dicebat, prius tamen habita ratione de causa ipsius philosophiæ; intendensque in Gerbertum, quæ esset causa philosophiæ sciscitabatur.

62. *Quæ sit causa conditi mundi.* — Qui cum a Gerberto, ut apertius quid vellet ediceret, rogaretur, utrum videlicet causam qua inventa est, an causam cui inventa debetur, ille mox: « Ipsam, inquit, causam dico, propter quam inventa videtur. » Tunc vero Gerbertus: « Quoniam, inquit, nunc patet quid proponas, ideo inquam inventa est, ut ex ea cognoscamus divinam et humanam. Et Otricus: Cur inquit unius rei causam, tot dictionibus nominasti? cum ex una fortassis nominari potuit, et philosophorum sit brevitati studere? »

63. *Quod non omnia nomina causarum singulis dictionibus efferuntur.* — Gerbertus quoque: « Non omnes, inquit, causæ, uno valent nomine proferri. Etenim cum a Platone causa creati mundi non una sed tribus dictionibus, bona Dei voluntas declarata sit, constat hanc creati mundi causam, non aliter potuisse proferri. Nam si dixisset voluntatem causam esse mundi, non id esset consequens; quælibet enim voluntas, id esse videretur, quod non procedit. » Atque hic Otricus: « Si, inquit, Dei voluntatem causam conditi mundi dixisset, brevius quidem et sufficienter dictum foret, cum numquam nisi bona fuerit Dei voluntas. Non enim est qui abnuat bonam esse Dei voluntatem. » Et Gerbertus: « In hoc, inquit, penitus non contradico. Sed vide; quia constat Deum substantia solummodo bonum, quamlibet vero creaturam participatione bonam, ad ejus naturæ qualitatem exprimendam, bona additum est, quod id ejus proprium sit, non etiam cujuslibet creaturæ. Tandem quidquid illud sit, id sine dubio constat, non omnia causarum nomina una dictione proferri posse. Quæ enim tibi umbræ causa videtur? an hæc una dictione indicari valet? »

64. *Quæ⁴⁶³ sit⁴⁶³ causa⁴⁶³ umbræ⁴⁶³.* — « Sed dico umbræ causam esse corpus luci objectum. Atque hæc brevius nullo modo dici valet. Si enim corpus umbræ causam dixeris, nimis commune protulisti. Quod si corpus objectum volueris, id quoque tantum non procedit, quantum ab hac parte relinquitur. Sunt enim corpora nonnulla, atque etiam diversis objecta, quæ umbræ causa esse non possunt. Nec abnuo multarum rerum causas, singulis dictioni-

VARIE LECTIONES.

⁴⁶¹ æ abscisa ⁴⁶² sit. Non enim ignoro quemcumque bonum calumniis malivolorum assidue insectari deleta. ⁴⁶³ us, sit, a, umbræ abscisa.

bus efferri, veluti sunt genera quæ specierum causas nemo ignorat, velut est substantia, quantitas, qualitas. Alia vero non simpliciter proferuntur, ut rationale, ad mortale. »

65. *Quid continentius⁴⁶⁴ sit rationale an⁴⁶⁵ mortale⁴⁶⁶.* — Tunc vehementius Otricus admirans ait : « An mortale rationali supponis ? Quis nesciat quod rationale Deum et angelum hominemque concludat, mortale vero utpote majus et continentius omnia mortalia et per hoc infinita colligat ? » Ad hæc Gerbertus : « Si, inquit, secundum Porphyrium atque Boetium, substantiæ divisionem, usque ad individua idonea partitione perpenderes, rationale continentius quam mortale sine dubio haberes, idque congruis rationibus enucleari, in promptu est. Etenim cum constet substantiam genus generalissimum, per subalterna posse dividi, usque ad individua, videndum est an omnia subalterna singulis dictionibus proferantur. Sed liquido patet alia de singulis, alia de pluribus nomen factum habere. De singulis, ut corpus, de pluribus ut animatum sensibile. Eadem quoque ratione subalternum, quod est animal rationale, prædicatur de subjecto, quod est animal rationale mortale. Nec dico, quod rationale simplex, prædicetur de simplici mortali : id enim non procedit ; sed rationale inquam animali conjunctum, prædicatur de mortali, conjuncti animali rationali. » Cumque verbis et sententiis nimium flueret, et adhuc alia⁴⁶⁸ dicere pararet⁴⁶⁹, augusti nutu disputationi finis injectus est, eo quod et diem pene in his totum consumserant, et audientes prolixa atque continua disputatio jam fatigabat. Ab augusto itaque Gerbertus egregie donatus, cum suo metropolitano in Gallias clarus remeavit.

66. *Sinodus apud sanctam Magram habita.* — Eodem tempore Emma⁴⁶⁷ regina et Adalbero Laudunensis episcopus infames stupri criminabantur ; id tamen latenter intendebatur, nullius manifesto intentionis teste. Sed quia suppressæ dictum, ad omnium aures devenerat, episcopis visum est id esse discutiendum, ne frater et coepiscopus eorum infamiæ tantæ suberetur. A supradicto ergo metropolitano collecta est episcoporum sinodus apud sanctam Magram locum Remorum diocesaneum. Considerantesque et quæque utilia pertractantes, postquam metropolitanus⁴⁶⁸.

67. *Ottonis promotio in regem⁴⁶⁹ per⁴⁶⁹ Germanos⁴⁶⁹ et Belgas⁴⁶⁹.* — Post obitum domni Ottonis Germanorum regis, ejus filius Otto, a Germanis Belgisque rex creatus⁴⁷⁰, rem publicam strenue

atque utiliter administravit ; vir magni ingenii, totiusque virtutis, liberalium litterarum scientia clarus, adeo ut in disputando ex arte et proponeret, et probabiliter concluderet. Penes quem regnum Germaniæ cum Galliarum aliqua parte, usque ad diem vitæ ejus supremum, mansit, sed aliquando dubio statu. Nam inter ipsum et Lotharium Gallorum, regem, quandoque⁴⁷¹ et odium immane, et anceps victoria fuit. Etenim cum ab Ottone Belgica teneretur, et a Lothario impeteretur, contra se dolos aut vires moliebantur, eo quod uterque et suum patrem ea tenuisse contenderet, et exercituum multitudine, uterque eam se defensurum non diffideret, Nam (112) et Ludovici patris Lotharii fuit, et ejus post dono, hujus Ottonis pater, Otto obtinuit. Horum ergo discordiæ incentivum principium Belgica fuit.

68. *Indignatio⁴⁷² Lotharii in Ottonem.* — Igitur in Aquensi palatio Ottone commorante cum conjuge Theuphanu gravis, Lotharius illum propius accessisse acerrime motus indignabatur. Ergo Francorum ducem Hugonem, reliquosque regni primates consilium petiturus Laudani collegit. Dux itaque processit. Reliqui etiam quibus quoque consulendum erat, ante regem consequenter admissi sunt. Quibus residentibus rex duplicem injuriam sibi illatam esse commemorat, cum regni sui pars ab hoste usurpata fuerit, et ipse hostis ad fines suos temerarius accesserit. Nec majore injuriæ esse quod tenuerit, quam quia tenens ad fines suos accedere non formidaverit. Se etiam id multa aviditate ulcisci velle, si consilio suo velint cedere. Nec posse se ab hoc animo temperari, si ad id agendum copia militum non defecerit. Gratias etiam sese quandoque redditurum, si id quod cupit æquo animo adorientur.

69. *Impetus Gallorum spontaneus⁴⁷³ in Ottonem⁴⁷³.* — Mox dux et alii primates sine deliberandi consultatione sententiam regiam attollunt. Sese sponte ituros cum rege, et Ottonem aut comprehensuros, aut interfecturos, aut fugaturos pollicentur. Hujus consilium negotii⁴⁷⁴ dissimulatum ad paucorum tunc notitiam pervenire potuit, adeo ut euntes, quorsum nescirent. Tandem collectus exercitus sic densus incedebat, ut erecta hastilia lucum potius quam arma portenderent. Ibat ergo per cuneos simbolo (113) distinctos. Cum vero vada Mosæ transmisissent, centuriones constituti et dispositi per centurias Ottonem non sufficientem habere exercitum diligenter contemplati sunt⁴⁷⁵. Itaque accedebant

VARIE LECTIONES.

⁴⁶⁴ conti, tius, atio an, tale *absc.* ⁴⁶⁵ nova *corr.* alia. ⁴⁶⁶ omnes expectarent *corr.* dicere pararet. ⁴⁶⁷ E. R. et Ad. L. *codex.* ⁴⁶⁸ hic pene una et aliæ plures fortasse lineæ excisæ sunt. ⁴⁶⁹ in regem, per, os, as *absc.* ⁴⁷⁰ elevatus *corr.* creatus. ⁴⁷¹ plerumque *corr.* quandoque ⁴⁷² io, n *absc.* ⁴⁷³ ontaneus, Ortonem *abscisa.* ⁴⁷⁴ n. tractant atque ordinant galli celtæ. Quod *deleta.* ⁴⁷⁵ s. Centuriati i. *deleta.*

NOTÆ.

(112) Nugatur Richerus.

(113) Id est vexillo.

multamque inopiam rei militaris apud hostem prædicabant.

70. Quæ dum ad aures Ottonis referuntur, ille utpote erat audaci animo, Lotharium nunquam hæc aggressum respondit. Nec vero in suas partes adventare potuisse, cum nec ei copia militum sufficeret, nec de suis satis spei haberet. At cum alii atque alii Lotharium jam adesse dicerent, et in eo perseverarent, Otto dixisse fertur, se ad his credendum nullo modo posse allici, nisi ipse quoque videndo per sese addisceret. Equis ergo in clamatis et adductis, Otto ad videndum ⁴⁷⁶ processit. Lotharium cum viginti milibus ⁴⁷⁷ instare advertit. Cogitabat itaque nunc reniti, nunc quoque ad tempus recedere, et post cum exercitu copioso reverti meditabatur. Tandem quia Lotharius urgebat, stare non potuit. Abscessit ergo non sine lacrimis cum uxore Teuphanu regni que principibus, relicto palatio atque regio apparatu.

71. Lotharius cum exercitu affuit, Ottonem se capturum ratus. Et certe cœpisset, si in itinere sese exercitus angariis non impedisset. Nam si ante ejus discessum pridie advenisset, eum aut capere aut neci dare potuisset. Palatium igitur ab hostibus occupatur. Regiæ mensæ evertuntur. Ciborum apparatus per calones diripitur. Regia quoque insignia a penetralibus erepta, asportantur. Aeream aquilam quæ in vertice palatii a Karolo magno ascii volans fixa erat, in vulturum converterant. Nam Germani eam in favonium ⁴⁷⁸ converterant, subtiliter significantes Gallos suo equitatu quandoque posse devinci. Lotharius frustra impetu facto, sine obside vel pace sequestra exercitum reduxit, postea se rediturum confidens.

72. Otto cui totum calamitatis pondus illatum fuerat, donis multiplicibus multisque favoribus suos sibi asciscebat. Et utpote vincendi cupidus, si quos leserat, revocabat aut reddito quod sustulerat, aut dato quod sponderat. Pacatis autem omnibus atque sibi revocatis si qui forte ⁴⁷⁹ abscesserant, regnorum principibus in unum collectis, coram sic locutus est :

73. *Oratio* ⁴⁸⁰ *Ottonis ad* ⁴⁸⁰ *suos.* — « Non ab re, viri clari, hæc vos convenisse volui. Virtus vestra suggessit a vobis consilium expetere, quos et ingenium decorat, et animi virtus informat. Nec dubitavi me suscepturum a vobis optimi consilii rationem, cum ab animo non excesserit, quanto animo, quanta virtute in fides hactenus perstitistis. Ante hac, viri clarissimi, ingenti virtute pro egregiæ laudis honore ei gloria satagistis, cum et concilio clari, et bello invicti enituistis. Nunc quoque eadem virtute

nitendum est, ne legati egregiæ turpis infamia succedat. Enitimini ergo pro viribus, etsi quid dedecoris contraxistis, a tanta claritudine amoveatis. Non vos latet, fugæ ignominiam a Lothario nuper nos pertulisse. Quam non solum bello, sed etiam morte repellere, et vestram claritudinem decet, et tempus exposcit, facultas etiam persuadet. Si igitur magis imperare quam servire parati estis, dum ætas viget, animusque valet, hoc facinus ne parvipendatis. Ingenti virtute efficite ut sitis formidini, quibus ignobles et vulgus fuistis. » Hac sententia, id fieri omnibus persuasum est,

74. *Equitatus* ⁴⁸¹ *in Galliam.* — Interea Otto cum triginta milibus ⁴⁸² equitum in Gallias ire parabat. Nec moratus præmissis centurionibus ibat. Galliam Celticam exercitu implevit. Quam partim combussit, partim depopulatus est. Sic etiam versa vice Lotharium adurgens, eo quod militum copiam non haberet, fluvium Sequanam transire compulit, et gemebundum ad ducem ire coegit. Turbati ergo repentino hostium adventu, rex Stampas (114) adiit, dux vero ad colligendum exercitum Parisii resedit. Dum hæc aguntur, Otto cum exercitu properat, fis. cumque regium Atiniacum diripit atque comburit; et per fines urbis Remorum transiens, sancto Remigio multum honorem exhibuit. Urbem quoque Suessorum prætergressus, et sanctum Medardum venerans, palatium Compendiense pene diripuit. Nec minus centuriones prævii eo ignorante sanctæ Baltildis monasterium, apud Chelas penitus subruerunt atque combusserunt. Quod non mediocriter dolens multa in ejus restaurationem delegavit. Tandem ad fluvium Sequanam accessit, ibique exercitus tentoria fixit, Parisium in prospectu habens, totamque pene regionem per triduum depopulatus est.

75. Ibant ergo equites cum laxis palantibus ad victum deferendum, stadiis 160 circumquaque. Et quia Sequana interfluebat, neuter exercitus ad se accedebat. Dux enim in altera fluvii parte milites colligebat; at hoc triduum non sufficiebat ad colligendorum sufficientiam militum, nec fieri potuit copia unde congregeretur ⁴⁸³.

76. *Monomachia duorum.* — Cum ergo uterque exercitus dubio esset statu, et de victoria altrinsecus tota mente quæreretur, Germanus quidam animo simul et viribus fidens, singularis ad dimicandum cum armis processit, seseque ad pontem ubi portæ erant repagulis et clavis ferreis munitæ, congressurum solum cum solo obtulit. Hostem ut veniret singularis sæpenumero in clamavit. Et cum jam in Gallorum contemptum quædam maledicta effunderet, nec aliquis ei responderet, per custodes ducialisque

VARLE LECTIONES.

⁴⁷⁶ v. cum principibus *deleta*. ⁴⁷⁷ XX *cod.* ⁴⁷⁸ in gallos *deleta*. ⁴⁷⁹ t. animo *deleta*. ⁴⁸⁰ O, ad *abscessa*. ⁴⁸¹ E *abscessa*. ⁴⁸² XXX. ⁴⁸³ c. Nec prætermittendus videtur congressus duorum, quorum alter Germanus, alter vero Gallus fuit. Cum uterque *deleta*.

NOTÆ.

(114) *Etampes*.

principibus qui jam pauci advenerant, relatum est, ad portas pontis hujusmodi esse hominem, qui sese ad dimicandum singulariter solum cum solo proponeret, illumque probris et contumeliis verborum principes lacescere, nec illum inde recessurum esse, nisi aut singulariter congregiatur, aut portis incisis totus exercitus intromittatur. Dux cum principibus hanc contumeliam non ferens, tirones⁴⁸⁴ hortatur ut furentem⁴⁸⁵ repellant, et a tanta ignominia purgati⁴⁸⁶ nominis gloriam sibi affectent. Mox quam plures animo ardentibus, ad resistendum sese obtulerunt. Ergo de pluribus unus electus, Ivo⁴⁸⁷, congressurus procedit. Premium viri fortis propositum est; et, ablatis repagulis, portæ patefactæ sunt. Procedit sibi obviam hostis uterque. Qui objectis clipeis, telisque obnitentes, mente furiosa pauca admodum probra sibi objecerunt. Germanus tandem telum jaculatus, Galli clipeum gravi ictu pertudit. Gladioque educto cum urgere instaret, a Gallo mox telo obliquo confixus, atque vita⁴⁸⁸ privatus est. Galus victoria potitus, ab hoste rapta arma asportavit, atque duci obtulit. Vir fortis præmium petiit et accepit.

77. *Otonis a Gallia⁴⁸⁹ digressio⁴⁸⁹ suorumque⁴⁸⁹ fuga⁴⁸⁹.* — Otto Gallorum exercitum sensim colligi non ignorans, suum etiam tam longo itinere quam hostium incursu posse minui sciens, redire disponit; et datis signis castra amoverunt. Angarias quoque accelerare moliti sunt; amotisque omnibus, ibant non segriter, nec sine metu. Axonæ fluvii vada festinantes alii transmiserant, alii vero ingrediebantur, cum exercitus a rege missus a tergo festinantibus affuit. Qui reperti fuere, mox gladiis hostium fusi sunt, plures, quidem, at nullo nomine clari (115). Otto interea cum exercitu digressus, Belgicam petiit, ibique procinctum solvit; tanto favore et benivolentia apud suos usus, ut sicut imminente periculo, ita quoque et omnibus capita sese objecturos pollicerentur.

78. (990.) Lotharius considerans Otonem neque

A dolis falli, neque viribus posse devinci, sepe et multum apud se quærebat, utrum potius foret stare contra hostem an reconciliari hosti. Si staret contra, cogitabat possibile esse, ducem opibus corrumpi, et in amicitiam Ottonis relabi. Si reconciliaretur hosti, id esse accelerandum, ne dux præsentiret, et ne ipse quoque vellet reconciliari. Talibus in dies afficiebatur. Et exinde his duobus ducem suspectum habuit. A consultantibus tamen decretum⁴⁹⁰ est, Otonem in amicitiam regis revocandum, eo quod ipse vir virtutis esset, et per illum non solum dux mansuesci posset, sed et aliarum gentium tyranni subjugari utiliter valerent. Legati igitur a Lothario directi, ab Ottone liberalissime suscepti, de habenda utriusque amicitia duce ignorante elaborant:

B 79. *Oratio⁴⁹¹ Gallorum ad⁴⁹¹ Otonem.* — « Hactenus, inquit, discordiæ, invidiæ, cædis amatores floruerunt, cum internobilissimos reges tantum locum habuerunt, quibus pro deliciis erat discordia, quia apud reges discordes se multa acquirere posse arbitrabantur. Enimvero de communi labe cogitabant ut majoris gloriæ et honoris locum, apud conturbatos vindicarent. Sed proderit plurimum rei publicæ, si malignitas pravorum jam dudum reprimatur, et virtus bonorum luce purius enitescat. Redeat ergo virtus et floreat inter gloriosissimos reges, ut et vestra virtute tantorum malorum auctores abinde conquiescant, et res publica vestra virtute potius gubernetur, quam cupidorum invidia dilabatur. Securius enim ambo regnabitis, cum in amicitia conjuncti duos exercitus pro uno habebitis. Quod si ex vobis alter in ultimas suorum regnorum gentes ire disposuerit, alterum acsi fratrem, fidemque suarum rerum tutorem habeat. Placeat ergo serenissimis regibus pax et amicitia, quos conjunxit etiam sanguinis affinitas. Vinciantur amicitia, quorum dissidentia rei publicæ labem infert, et concordia utilitatem accomodat viresque ministrat. »

C 80. *Responsio⁴⁹² Ottonis ad Gallos⁴⁹².* — Ad hæc Otto: « Novi, inquit, quantum labem rei publicæ discor-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸⁴ milites et supra vel tirones cod. ⁴⁸⁵ ut canem latrantem corr. furentem. ⁴⁸⁶ i. non solum sese, sed et totam gentem suam emundent, ac per infinita tempora deleta. ⁴⁸⁷ vox littera majuscula scripta, linea subducta deleri videtur. ⁴⁸⁸ armis corr. vita. ⁴⁸⁹ Illa, o, su, ga abscisa ⁴⁹⁰ deliberatum vel decretum cod. ⁴⁹¹ o, d abscisa. ⁴⁹² nsio, os absc.

NOTÆ.

(115) Hic referre placet veterem inscriptionem in codice regio Parisiensi n. 3839 A. in fol. membr. sæc. XII, pag. 143, 144, servatam: « Hoc scriptum fecit Fulco comes Jerosolimitanus in ecclesia sepulcri de Lochis cum magna sepultus honorificentia de donis factis suis antecessoribus a rege Francie.

* Cum Deus voluit sublimare Robertum filium ducis in regem, Goffridus Grisagonella cum tribus milibus armatorum serviebat domino suo regi Robertus. Otho siquidem rex Alemannorum cum universis copiis suis Saxonum et Danorum, montem Mortiaci (a) obsederat, et urbi Parisius multos assultus ignominiose faciebat. In hac necessitate prelii rex Robertus et pater suus ducatum prime cohortis co-

(a) Montmartre.

D miti Goffrido Grisagonella tradidit, et ad persequendum exercitum Alemannorum ducem et consiliarium constituit. Persecutus est itaque rex Robertus regem Alemannicum præeunte Goffrido Grisagonella usque ad flumen Esne (b). Comes vero Goffridus gnarus pugnandi et assueus, tantam stragem hostium super fluvium dederat ante regis Roberti adventum, quod stannum putares non fluvium. Alemannis itaque fugatis, rex Robertus congregato generali concilio, consilio patris sui et episcoporum comitum baronum, dedit Gaufrido comiti, quicquid rex Lotharius in episcopatibus suis, Andegavensi scilicet et Cenomannensi, habuerat. »

(b) Aisne.

dia se penumero intulit, cum regnorum principes contra se aliquando moliti sunt. Nec illud etiam ignoro, quanta salus per amicitiae virtutem rei publicae comparata sit. Fateor hactenus me plurimum coluisse pacem et concordiam, invidias atque discordias malignantium odio semper habuisse. Componantur ergo per vos animi dissidentium, nam huic rei vos video aptissimos, qui ante hac mutua lesione rei publicae plurimum derogavimus. Consilii vestri rationem approbo. Dictis tandem facta consentiant. Legati persuasione habita redeunt, ambosque reges alterutrius benivolentiam ad alterutrum referentes, in amicitia componunt. Constituitur tempus colloquendi. Locus utriusque commodus deputatur. Et quia circa fluvium Mosam regna amborum conlimitabant, in locum qui Margolius dicitur, eis sibi occurrere placuit.

81. *Lotharii et Ottonis regum conciliatio*. — Convenerunt ergo. Datisque dextris, osculum sibi sine aliqua disceptatione benignissime dederunt; amicitiam altrinsecus sacramento stabilierunt. Belgicae pars quae in lite fuerat, in jus Ottonis transiit. Otto, regni sui pace facta, Italiam petiit, Romanque devenit, suos revisurus atque de regni statu quaesiturus; compressurus etiam si qui forte essent tumultus, et tumultuantes in pacem revocaturus si qui principum forte dissiderent. Lotharius vero Laudunum veniens apud suos quaeque congrua sibi pertractabat. Nec jam quicquam spei ex duce habebat, cum propter pacem dolo quaesitam, non mediocriter eum suspectum haberet. (981.) Cum jam haec omnia vulgo praedicarentur, nonnulli quoque inde indignati pro duce fremerent, dux constanti animo tristitiam dissimulans omnia ferebat, et sicut moris eierat consulto omnia deliberare, primatibus advocatis declamaturus resedit.

82. *Oratio ducis apud suos*. — Quibus coram sic orsus cepit: « Non praeter fructum utilis et honesti consilium a doctis expetitur. Quibus solis et decenter acceditur, et ab eis fluctuanti rei, consilii ratio aperitur. Vos in consulendo arbitror idoneos, cum ab animo non discedat, quanta virtute et ingenio vestri, saepenumero adversariis praenituerim. Cumque vos mihi manibus et sacramento addictos, fidem quoque inviolabilem servaturos non dubitem, indubitanter a fidelibus consilium peto. Quod si mihi conceditur, vos etiam participabitis. Si non suggeritur, forte non aberit dispendium cui indecores succumbatis. Ergo qui pro vita agitur, consilium utile liberaliter expromite, Non enim vos latet quanta subtilitate doli, Lotharius rex incautum me fefellerit, cum absque me Ottoni reconciliari voluerit feceritque. Cui a mente penitus excessit, quam liberali animo quantum periculum aggressus sim, cum per me hostem nuper fugaverit, Belgicam quoque insi-

gnibus sublati hostilibus subarraverit, Quid ergo spei ulterius expectem, cum dolo fidem abruperit? »

83. *Declamatio qua usi sunt apud duces sui*. — Ad haec primates: « Non solum novimus, inquit, quantis periculis nobiscum pro Lothario rege caput objeceris, verum quoque quanto discrimine claritudo tua adhuc patens sit, si ut fama est duo reges contra te conspiraverint. Nam si contra alterum exercitum pro defensione moliaris, ambos contra te mox stare invenies. Si contra ambos nisus fueris, plurima incommoda incurrere necesse est, equitatum intolerabilem, insidias multiplices, incendia, atque rapinas, et quod pessimum est nefarios insidi vulgi rumores, qui non contra adversarios nos exercere defensionem loquetur, at in rebellione contra regem temerarios atque perjuros stare calumniabitur. Sic etiam ad quoscumque accedere posse menciatur, ut sine delicto, sine perjurii sacrilegio a dominis recedant, et contra illos arroganter cervices attollant. Hujus periculi extremum et utile consilium nobis videtur, ut cum duo contra nos conjuncti sint, alteri alterum subtrahamus. Quod si alteri alter subtrahi nequit, saltem in amicitiam nobis eorum alterum devinciamus, ut alter nobis addictus alteri vires non praebet animumque ministret. Hoc quoque fieri possibile est, si Romae nunc positum Ottonem legatis praenissis cautus et circumspectus adieris. Non enim sic parvi est ingenii Otto, ut te potioem Lothario armis et opibus ignoret, cum sepe, et id audierit et per sese expertus sit. Unde et facilius ejus amicitiam adipisceris; proderit etiam sanguinis vestri, propinquitas, cum aequae ut Lotharius ei in hoc conjugaris. »

84. Quae sententia prolata favoraliter duci habita est. Legatis igitur directis dux animum hujusmodi Ottoni Rome indicavit. Otto mira benivolentia legatos excepit; de amicitia quoque inter illos habenda se paratissimum non negavit. Quod si ipse dux ad se veniret, ut amplius uterque amicitiae vim experiretur, eum cum suis se decenter et cum honore excepturum. Legati reversi, duci mandata retulerunt. Dux igitur quosdam magnae prudentiae et astutiae assumens, Arnulfum videlicet Aurelianensium episcopum, atque Burchardum necnon..... reliquos quoque admodum necessarios viros, Romam progreditur. Sanctos apostolos honorat, atque sic regem petit.

85. *Ottonis cum Hugone sessio*. — Otto gloriam sibi parare cupiens, ex industria egit, ut omnibus a cubiculo regio emissis, ejus gladius super sellam plectilem deponeretur, dux etiam solus cum solo episcopo introduceretur, ut rege latiariter loquente episcopus latinitatis interpes, duci quicquid diceretur judicaret. Introgressi igitur, a rege ingenti

VARIAE LECTIONES.

⁴⁹⁸ et, ia absce. ⁴⁹⁹ O. d absce. ⁵⁰⁰ i. quos et ingenium cogitandi et ratio dicendi reddidit clariores. Quos non dubito de pernitie honorum dolere, quibus ingenti virtute propositum sit improbis displicere. Et deleta. ⁵⁰¹ De, qu, d absce. ⁵⁰² ita c. ⁵⁰³ locus vacat in c. ⁵⁰⁴ i cum, essio absce.

favore excepti sunt. Rex injuriarum querelam deponit; et osculum dans, gratiam sui favoraliter amico impertit. Post multa colloquia de amicicia habenda, cum rex exiret, gladiumque respiciens peteret, dux paululum a se discedens se inclinavit ut gladium tolleret, ac post regem ferret; hac enim causa super sellam relictus fuit, ut dum dux cunctis⁵⁰⁰ videntibus⁵⁰⁰ gladium⁵⁰⁰ ferret, in posterum⁵⁰⁰ etiam portaturum⁵⁰⁰ indicaret⁵⁰⁰. Episcopus vero duci consulens, gladium ab ejus manu rapuit, et ipse deferens post regem incessit. Cujus prudentiam simul et astutiam rex admiratus, apud suos postea non sine laude sepius frequentavit. Ducem quoque in plurima amicicia susceptum, cum honore et pace pene usque ad Alpes deduci fecit.

86. *Epistola Lotharii ad Chonradum.* — Lotharius rex, necnon et Emma regina insidias ubique parabant; et ut in itinere redeuntem caperent, dolos prætendebant. Igitur Conrado Alemanorum regi epistolam legavit hunc modum habentem: « Lotharius Francorum gratia Dei rex, Conrado⁵⁰¹ Alemannorum regi quicquid sibi. Amiciciam inter nos a multo tempore constitutam inviolabiliter conservare semper mihi gratum fuit. Cujus fructus eum a me multiplex exire valeat, utile duxi quiddam vobis indicare, et ad votum mihi fieri id petere. Hugonem ducem sciatis me hæcenus pro amico habuisse. Comperto vero quod latenter hostis mihi esset, ab ejus familiaritate me remotiorem feci. Unde nunc Romam iens, Ottonem adiit, in mei contumeliam, regnique labem ei plurimum persuasurus. Quapropter summa ope, summo ingenio nitimini ne evadat. Vale⁵⁰². » Exploratores itaque circumquaque dispositi, per prærupta montium et scopulorum, per viarum exitus, ejus adventum opperiebantur.

87. *Item epistola Emmæ⁵⁰³ reginæ ad matrem⁵⁰³.* — Nec minus Emma regina matri suæ in hunc modum epistolam direxit: « Adelaidi matri imperatrici semper augustæ, Emma Francorum regina salutem. Licet multo terrarum interstitio semota, tamen a matre auxilii rationem filia peto. Hugo dux insidiis non solum regni nostri principes a nostra fidelitate amovit, sed et fratrem meum Ottonem a nobis conatur avertere; unde et Romam illum adiit. Ne ergo penitus sui voti compos gloriatur, peto supplex filia matrem, ut in revertendo tantus hostis impediatur. Et si fieri potest, aut captus teneatur, aut impunis non redeat. Sed ne vos suis dolis tergiversator evadat, totius formæ illius inseparabilia accidentia vobis indicari curavi. » Tunc prosecuta oculorum, aurium, labiorum, dentium quoque et nasi, necnon et reliquarum corporis partium accidentia, verborum quoque tenorem, sic ignotum declaravit, ut his signis detegeret atque ignorantibus indicaret.

88. *Hugo inmutato⁵⁰⁴ habitu⁵⁰⁴ insidias evadit.* — Dux horum non nescius, reditum accelerat. Dolisque præmetuens, vestem mutat, seseque unum de clientibus simulat. Equos onerat ferentes, ipse regi atque exagitat. Onera imponit et deponit, omnibus se servituum accommodat. Tantaque industria in abjecta veste et inculto habitu se ducem dissimulavit, ut et per insidiarum loca transiret quæ nec vitare poterat, et insidiantes efficaciter falleret. Unó tantum⁵⁰⁵ hospitio pene deprehensus fuit. Nam dum eundem esset cubitum, ei lectus cum diligenti apparatu compositus est; eique circumfusi se omnes ad serviendum obtulerunt. Alii enim genu flexo⁵⁰⁶ caligas extrahebant, extractasque alii excipiebant; alii vero nudatos pedes sedentis, subsidendo confricabant, et giris vestium emundabant. Hæc hospes per ostii rimas contemplatus est. Deprehensusque explorasse, mox ne rem detegeret vocatus est et intromissus. Strictisque mucronibus postquam ei necem minari sunt si vocem emitteret, comprehensum ligatis manibus et pedibus in ergastulum detruserunt. Qui voce suppressa, ibi usque crepusculum convexus⁵⁰⁷ jacuit. Post nocte abscedente, in ipso crepusculo surrexerunt. Hospitem assumptum et equo invectum, tandiu asportaverunt, donec loca suspecta transmitterent. Quibus transmissis, depositum dimiserunt, reliquumque itineris celeres confecerunt. Nec minus Conradi regis dolos sepe simulando et dissimulando evasit, cum in dolis componendis insidiatores studio et hic niterentur. Tandem tantorum malorum securus, Gallia receptus est.

89. Cognitis autem utrorumque dolis ab utroque, tanta crudelitate in se non armis sed insidiis latentibus debacchati sunt, ut aliquot annis res publica principibus dissidentibus multum lederetur. Tunc etiam multarum rerum usurpationes, miserorum quoque oppressiones, et circa minus potentes, calamitates nefariæ a quibusdam pravis exercitæ sunt. Cum utriusque sapientiores in unum consulturi convenientes, principes dissidere plurima commiseratione conquesti sunt.

90. *Lotharii et Hugonis reconciliatio.* — Statueruntque ut alterius fautores, ad alterum suasuri de reconciliatione transirent, ut alteruter benivolentia alterutrius captus, facilius condescenderet, eumque pro lesa amicicia utilius peniteret. Quod⁵⁰⁸ consultum, non multo post effectum habuit. Nam et eis efficacissime persuasum est, ac plurima dilectione sibi annexi sunt. Sic etiam in utriusque vis amiciciæ firmata visa est.

91. *Promotio Ludovici in regnum Francorum.* — Etenim cum rex filium suum Ludovicum in regno sibi succedere vellet, ipsuni quoque a duce ordinandum quæreret, dux hanc ordinationem mox liberali animo se administraturum respondit. Et legatis di-

VARIE LECTIONES.

⁵⁰⁰ cunc, bus, gla, in post, e por, icaret ex conject. ⁵⁰¹ conrado codex. ⁵⁰² VAL. ⁵⁰³ mmæ, trem abscisa. ⁵⁰⁴ mu, u absc. ⁵⁰⁵ sic c. ⁵⁰⁶ flexu corr. flexo. ⁵⁰⁷ conconvexus c. ⁵⁰⁸ Q. senatus delet.

rectis, regnorum principes Compendii collegit; ibique a duce reliquisque principibus Ludovicus rex adclamatus per metropolitanum episcopum Remorum, dignæ videlicet memoriæ Adalberonem, sancta die Pentecostes in regnum Francorum promotus est (116). Duobus ergo regnantibus dux multa affabilitate ac famulatu multiplici, per dies plures sese commendabat; adeo regiam dignitatem per omnia extollens, et sese ⁵⁰⁹ eis supplicem ⁵¹⁰ monstrans; se etiam facturum pollicens, ut ambo gentibus jam domitis potenter imperarent, indomitas quoque efficaciter ⁵¹¹ mansuescerent. Id etiam meditabatur, ut in diversis regnis positi, regiam dominationem exercerent, ne unius regni angustia, duorum regum majestati nimium derogaret.

92. *Item promotio Ludovici in regnum Aquitanix ejusque uxoratio.* — Dum hæc multo conatu dispo-
neret, alii quidam nimis callidi hoc comperto, cum hujusmodi gloriam in sese transfundere vellent, Emmam reginam adeuntes, super maxima re se consulturos dixerunt. Qui suscepti a regina, id sibi videri optimum dixerunt, Ludovico regi asciscendam conjugem Adelaidem, Ragemundi nuper defuncti ducis Gothorum olim uxorem. Et non magis potentiam regnandi ex hoc posse augeri, quam sibi nonnulla commoda adquiri. Enimvero possibile fieri, totam Aquitaniam simulque et Gothiam quo imperio asstringi posse, postquam ex jure ductæ uxoris oppida munitissima ad suum jus retorqueret. Magnum etiam quiddam in hac re, et utile comparari, si patre hinc posito, et illinc filio, dux ceterique hostes in medio conclusi, perpetuo urgeantur.

93. Hujus rationis consilium postquam regi suggestum est, apud Gozfredum comitem qui aderat ordinatum valuit. Hæc duce ignorante parabantur. Quæ cum post animadvertisset, ne regibus fieri videretur injurius, contumeliam dissimulans, nihil penitus refragratum est. Interea collectis regni principibus, equitatus regius disponitur, insignia regia invehuntur; cibi multiplices apparatus, vehiculis imponuntur. Quibus actis, reges utrique cum multo equitatu in Aquitaniam profecti sunt, castrumque Briddam quod vetus dicitur, devenerunt.

94. *Adelaidis ⁵¹² a Ludovico ⁵¹³ reginæ in ⁵¹⁴ Aquitania promotio ⁵¹⁵ eorumque divortium ⁵¹⁶.* — Quo a præfata Adelaide multo apparatu excepti sunt. Et die constituta rationibus decentissime habitis, et ex jure datis dotalibus, Ludovicus rex eam sibi uxorem copulavit, atque secum coronatam per episcopos in regnum promovit. Non tamen regium nomen sic in eis valuit, ut ullatenus regnandi do-

minationem in principibus exercere valerent. Amor quoque conjugalis eis pene nullus fuit. Nam cum ille adhuc pubesceret, illa vero anus foret, contrariis moribus dissentiebant. Cubiculum commune sibi non patiebantur. Requieturi quoque diversis hospitibus potiebantur. Si quando colloquendum erat, locum sub divo habebant. Pro sermonibus producendis, paucissima dicere sat erat. Et hoc apud eos fere erat per biennium. Quorum mores usque adeo discordes fuere, ut non multo sequeretur post et divortium.

95. Ludovicus vero quia morum informatorem non habebat, utpote adolescens levium rerum vanitatibus insistebat. Habitum ⁵¹⁷ patriæ gentis pro peregrinis penitus deposuerat. Itaque in miserandam fortunam res penitus dilapsa est, ut et moribus degener, et regnandi impotentia inglorius esset; et qui paulo ante rex genere, fama, atque copiis potens, nunc erumnosus et inops, rei familiaris simul et militaris calamitate squaleret. His Lotharius rex per multos cognitis, filium inde revocare cogitabat; non ignorans in pejus eum lapsurum, cum illic nullum dignitatis regis haberet honorem. Equitatum itaque parat filium repetiturus. Aquitaniam ingressus Briddam petiit. Filium repetit et reducit. Regina sese viduatam dolens, et veritatis majoris incommodi injuriam, Wilhelmu Arelatensem adiit, eique nupsit. Et sic ex divortio, adulterium publicum operatum est.

96. *Obitus Ottonis.* — Hac tempestate Otto cum barbaris congressus, miserabili fortunæ succubuit. Nam et exercitum fusum amisit, et ipse captus ab hostibus, divina vero gratia reversus fuit. Post cum ex indigestione Romæ laboraret, et intestini squibulas ex melancholico humore pateretur, aloen ad pondus dragmarum quatuor sanitatis avidus sumpsit. Conturbatisque visceribus, diarria jugis prosecuta est. Cujus continuus fluxus, emorroides tumentes procreavit. Quæ etiam sanguinem immoderatum effundentes, mortem post dies non plures operata sunt (983, Dec. 7).

97. Cui defuncto filius quinquennis Otto superstes erat. Quem patri succedere in regnum, cum aliquot primates voluissent, id ab aliquibus contradictum est (983, Dec. 25). Ingenti tamen virtute variaque fortuna ei regnum postea paraverunt (984). Nam Hezilo regis paulo ante defuncti patruelis, qui adhuc in carcere vincus ab eo tenebatur, eo quod adversus eum regnum appeteret, pravorum dolis in perniciem rei publicæ elapsus, et quorundam munitio- nibus receptus est. Vir æque ut Otto nobilis, corpore

VARIE LECTIONES.

⁵⁰⁹ s. 'per omnia deleta. ⁵¹⁰ supplicem cod. ⁵¹¹ efficaciter cod. ⁵¹² Ad, do, in, ti, vo abscisa. ⁵¹³ Vestes corr. habitum cod.

NOTÆ.

(116) Quæ cum jam an. 979 accidissent, ordo rerum nostro inversus esse videtur; nisi anno 981 Hugone assentiente fortasse rex confirmatus sit. Singulare quidem, in chartis Lotharii duabus d.

Julii 9 anni 984, iisque solis, formulam legi: Datum — filio vero ejus domino Ludovico adolescente egregio regnante anno tercio.

eleganti ac valido honoris cupidus ac factiosus; animo vasto, sed fallaci. Hic regnandi avidus, omnes sacrilegos, aut iuditiis convictos, sive etiam profectis iudicium timentes, postremo omne flagitiosos quos conscius animus exagitabat, sibi proximos ac familiares fecit (SALLUSTII *Catil.* c. 14). Talium dolis, regis defuncti superstitem filium Ottonem parvum rapuit, ejus loco sese regnaturum ratus. Regnum ergo sic in suum jus refundi arbitrans, sceptrum et coronam sibi paravit. Quod dum a Lothario expetendum cogitaret, eumque concessa Belgica sibi socium et amicum facere moliretur, legatos præmisit, apud quos, sacramento commune negotium firmaretur. Quo etiam sacramento, utriusque reges sibi pollicerentur sese super Rhenum loco constituto sibi occursuros.

98. Quibus per legatos juratis, Lotharius tempore statuto cum exercitu per Belgicam transiens, ne temeretur sacramenti obnoxius, ad locum Rheni conductum devenit. Hezilo sese metuens in suspitionem principum venire si Lothario occurreret, ac si eum in regnum recipere vellet, perjurii reus, occurrere distulit. Lotharius se illum advertens rediit, non tamen sine difficilis laboris incommodo. Nam Belgæ per quorum medium cum equitatu transierat, indignati transisse, vias transpositis arboribus impediunt, aut fossis immersis revertentes prohibent, non ut aperto campo comminus dimicent, sed ut his impedimentis cunctantes a tergo urgeant, aut montium jugis securi, per inferiora transeuntes missilibus figant. Et quia aperta fronte stare animo non fuit, sagittarii cum arcibus et balistis per montana dispositi sunt. Dum ergo exercitus subiret, illi a superioribus alios sagittis figebant, alios diversis missilibus sauciabant. At tirones sicubi ascensui pervium locum videbant, in hujusmodi hostes vertebantur: armisque afferati, quosdam vulnerabant, quosdam vero morte afficiabant. Tantum in eis ter debacchati, ut caesarum cadaveribus aggerata moles, collibus assimilaretur. Alii vero descendentes aut vibratis gladiis frondium oppositarum densitatem metebant aut tradibus adactis transpositam arborum molem amovebant, sibi que iter aperiebant. Tandem multo conatu, de medio hostium educti sunt.

99. Hæc tempestate Germania nullo regis imperio tenebatur, quippe cum et Ottonem infantem ætatis infirmitas regnare prohiberet, et Heziloni, regnandi cupido, a potioribus regnum contradiceretur. Unde Lotharius occasionem nactus, de Belgicæ pervasione iterum cogitabat, ut videlicet ad suæ dominationis jus eam retorqueret, cum Otto non esset, principes dissiderent, regni que dignitas nullo regis administraretur imperio.

100. Itaque Odonem atque Herbertum viros illustres et potentia claros advocans, eis sui voti secre-

tum aperit. Et quia paulo ante eorum patrii absque liberis defuncti terra optima cum oppidis munitissimis illos liberaliter donaverat, ipsi mox domi, militiæque esse paratissimos responderunt. Quibus faventibus cum rex sibi in animo esse diceret, ut Belgicam repeteret, eamque militaribus copiis expugnaret, ipsi hujus rei initium Virduni faciendum dicunt, eo quod ipsa propinquior civitas esset, et sese multa obsidione eam aggressuros, nec unquam ab ea nisi capta recessuros. Qua capta, et sacramento atque obside regi annexa, ulterius processuros. Tandem etiam moraturos in Belgica, donec aut armis expugnetur, aut victi Belgæ in deditio-nem omnes transeant. Quorum spontione suscepta, rex cum ipsis exercitum mox Virdunum admovit.

101. *Virduni expugnatio.* ⁶¹⁷.—Quæ civitas eo situ posita est, ut a fronte, planitie pervia neantibus accessum præbeat; a tergo ⁶¹⁸ inaccessibilis sit. Ibi enim a summo in posteriora, profundo hiatus circumquaque distenditur. Ab inferioribus vero ad summum, rupibus præruptis artatur. Quæ non solum scatens fontibus, puteisque, incolis accommoda, sed et fluxio Mosa eam a prærupta parte ablucens, nemorosa. Ubi ergo a fronte planitiem præfert, pugnaturi machinas bellicas generis diversi aptavere. Nec minus qui in urbe erant, ad resistendum sese expediebant. Pugnatum est tandem octo ferme continuis diebus. At cives cum viderent nulla a suis extrinsecus suffragia mitti, nec jugis præliis pondus se tolerare posse ⁶¹⁹, consilio inuito indempnes et intacti hostibus cessere. Urbem aperuerunt, et sese Lothario victi obtulerunt.

102. Quibus peractis, rex ad urbem tuendam, reginam Emmam in ea reliquit. Ipse cum exercitu, Laudunum rediit, suos etiam ad sua redire permisit. Tantæ benivolentiæ favore apud eos usus, ut repetito itinere se ulterius ituros si juberet pollicerentur; et neglectis pro tempore domibus et natis, cum hoste comminus dimicaturos. Lotharius interea apud suos deliberabat, utram potius foret sese ulterius ire, armique et viribus totam Belgicam sibi subjugare, an residendo Virduni, per legatos habitis suasionibus, mores hostium ad suum animum informare. Si enim eos ferro vinceret, cum id sine multo sanguine fieri non posset, cogitabat in posterum minus eis credendum, eo quod amicorum labem eis intulerit. Si vero per benivolentiam reversuros expectaret, cavendum putabat, ne in tanto otio, hostes insolentiores redderentur.

103. *Virduni invasio a Belgis.* ⁶²⁰—Dum hæc multa consultatione ventilaret, Belgicæ dux Teodericus, necnon et vir nobilis ac strenuus Godefridus, Sigefridus quoque vir illustris, Bardo etiam et Gozilo fratres clarissimi et nominatissimi, alique principes nonnulli, latenter pertemptant Virdunum

VARIÆ LECTIONES.

⁶¹⁴ et venienti exercitui *corr.* sibi que. ⁶¹⁵ Belgica atque G. *deleta.* ⁶¹⁶ O. hostis *delet.* ⁶¹⁷ V, e *absorta.* ⁶¹⁸ t. et latere utroque *deleta.* ⁶¹⁹ p. paucosque multitudini *cedere deleta.* ⁶²⁰ V, in *absorta.*

irrumperere, eamque a Galliis ⁵²¹ evacuare. Factisque A insidiis, negotiatorum claustrum, muro instar oppidi exstructum, ab urbe quidem Mosam interfluente sejunctum, sed pontibus duobus interstratis ei annexum, cum electis militum copiis ingressi sunt. Annonam omnem circumquaque milites palantes advehere fecerunt. Negotiatorum quoque victus in usum bellum acceperunt. Lignorum trabes ex Argonna (117) aggregari jusserunt, ut si ab hostibus extra machinæ muris applicarentur, ipsi quoque interius obliuentibus machinis obstare molirentur. Crates quoque viminibus et arborum frondibus validas intexerunt, machinis erectis, si res exposceret, supersternendos ⁵²². Sudes ferro acuminatos, et igne subustos, ad hostes transfodiendos quamplures aptaverunt. Missilia varii generis per fabros expedire. B Funium millena volumina ad usus diversos convexerunt. Clipeos quoque habendæ testudini ordinandos, instituerant. Preterea centena mortis tormenta non defuere.

104. *Repetito Viriduno a Lothario.* — Nuntiantur hæc Lothario. Qui tantum facinus accidisse acerrime indignatus, exercitum dimissum revocavit; et sic cum decem milibus pugnatorum Viridunum petiit, atque adversarios repentinus aggressus est. Primo impetu, sagittarii ⁵²³ contra hostes ordinati sunt. Missæque sagittæ et arcobalistæ cum aliis missilibus tam densæ in aere discurrebant, ut a nubibus dilabi, terraque exurgere viderentur. Horum contra impetum, testudinem ante se et super capita hostes muro aptavere; in quam relisa missilia, ictu frustrato decidebant. Hoc impetu facto Galii circumquaque C obsidionem disposuere; fossisque præruptis, obfirmaverunt castra, ne si ad incautos adversarii prosilirent, accessum facilem invenirent.

105. *Compositio ⁵²⁴ cujusdam machinæ ⁵²⁵ bellicæ.* — Quercus proceras radicitus succisas, ad machinam bellicam extruendam advexerunt. Ex quibus quatuor trabes tricenorum pedum straverunt solo, ita ut duæ in longum projectæ, et decem pedum intervallo distinctæ, duabus aliis per transversum eodem intervallo superjacentibus coherent. Longitudinis et latitudinis spatium, quod intra commissuras earum tenebatur, decem pedum erat. Quicquid etiam a commissuris extra projectum erat, simili modo decem pedibus distendebatur. In harum trabium commissuris, quatuor sublicas quadragenorum D pedum, quadrato quidem scemate, sed procero, æquæ spatio a se distantes, adhibitis trocleis erexerunt. Transposueruntque bis per quatuor latera festucas decem pedum, in medio scilicet, et in summo, quæ traductæ, sublicas sibi fortiter annecterent. A capitibus vero trabium, quibus sublicæ nite-

bantur, quatuor trabes eductæ, et pene usque ad festucas superiores obliquatæ, sublicas jungebantur, ut sic ex eis machina extinsecus firmata non titubaret. Super festucas quoque quæ in medio et in summo machinam conectebant, tigna straverunt. Quæ etiam cratibus contexerunt, super quas dimicaturi stantes, et eminentiores facti, adversarios deorsum jaculis et lapidibus obruerent. Hanc molem exstructam, ad stationem hostium deducere cogitabant. Sed quia sagittarios suspectos habebant, rationem querebant, qua hostibus sine suorum leione appropinquaret. Tandem ratione subtilius perscrutante, repertum est eam ad hostes optima arte detrudi posse.

106. *Deductio ad ⁵²⁶ hostes superioris ⁵²⁶ machinæ ⁵²⁶.* — Dictabant enim quatuor stipites multæ grossitudinis terræ solidæ mandandos; decem pedibus in terra defossis, octo vero a terra ejectis. Qui etiam transpositis per quatuor latera repagulis vehementissimis solidarentur. Repagulis quoque transmissis, funes inserendos. Sed funium capita ab hostibus abducta, superiora quidem machinæ, interiora vero bobus annecterentur. At interiora, longius superioribus protenderentur. Superiora vero, breviori ductu machinam impliciram haberent, ita ut inter hostes et boves machina staret. Unde et fieret ut quanto boves ab hostibus trahendo discederent, tanto machina hostibus attracta propinquaret. Quo commento, cilindris suppositis, quibus facilius motum acciperet, machina hostibus nullo læso appulsa est.

107. *Victoria ⁵²⁶ Lotharii ⁵²⁶.* — Adversarii quoque similem quidem machinam extruunt, sed altitudine et robore inferiorem. Utraque ergo exstructa ⁵²⁷, a parte utraque ascensum est. Conflictumque ab utrisque promptissime, nec tamen ullo modo cedunt. Rex cum propior muris adesset, fundæ jaculo in labro superiore sauciatus est. Cujus injuria, sui accensi, vehementius bello incubuere. Et quia hostes machina et armis fortes, nullatenus cedebant, rex uncinos ferreos adhiberi præcepit. Qui funibus alligati cum hostium machinæ injecti essent, lignisque transversis admorsis, funes alii demittebant, alii demissos excipiebant; quibus adversariorum machina, inclinata atque pene demersa est. Unde alii delabentes per lignorum commissuras descendebant; alii vero saltu sese ad terram demittebant; nonnulli quoque turpi formidine tacti, latibulis vitam defendebant. Hostes mortis periculum urgere videntes, adversariis cedunt, vitamque supplices petunt. Jussi quoque, arma deponunt, et reddunt. Statimque a rege decretum exivit hostes sine aliqua ultionis injuria comprehendendos, ac illesos sibi adducendos.

VARIE LECTIONES.

⁵²¹ ab hostibus *corr.* a gallis. ⁵²² supersternendas *l.* ⁵²³ sagittarii *l.* ⁵²⁴ Com, m, *abscisa.* ⁵²⁵ ad, ioris *æ abscisa.* ⁵²⁶ ria, rii *abscisa,* ⁵²⁷ educta *superscripto* exstructa.

NOTÆ.

(117) Silva ab occidente Viriduni.

Comprehensi itaque, inermes ac indempnes præter ictus quos in militari tumultu acceperant, ante regem admissi sunt. Qui regis pedibus advoluti, vitam petebant. Nam regis majestatis rei atque convicti, de vita diffidebant.

108. Rex victoria potitus, Belgicæ principes captos, suis custodiendos, sed et congruo tempore reddendos mandavit. Reliquam manum redire permisit. Ipse Laudunum cum exercitu rediit, ibique procinctum solvit. Urbem Viridunum usque in diem vitæ ejus suprenum, absque ulla refragatione obtinuit. Disponebat præterea quomodo ulterius procedendo, regnum suum dilataret, cum res suæ successum optimum haberent, regni que fortuna per captos primates id persuaderet. Sed Divinitas res mundanas determinans, et Belgis requiem, et huic regnandi finem dedit.

109. (936.) *Obitus Lotharii.* — Nam cum vernalis clementia eodem anno rebus bruma afflictis rediret, pro rerum natura immutato aere, Lauduni egrotare cepit. Unde vexatus ea passione quæ colica a phisicis dicitur, in lectum decidit. Cui dolor intolerabilis in parte dextra super verenda erat; ab umbilico quoque usque ad splenem, et inde usque ad inguen sinistrum, et sic ad anum, infestis doloribus pulsabatur. Ilium quoque ac renium injuria nonnulla erat; thenasmus assiduus; egestio sanguinea; vox aliquoties intercludebatur. Interdum frigore febrium rigebat. Rugitus intestinorum⁵²⁸. Fastidium jüge.

VARIÆ LECTIONES.

⁵²⁸ intestinorum c. ⁵²⁹ concrepitat. *superposito* personat c. ⁵³⁰ purpurea corr. bissina.

NOTÆ.

(118) 13.
(119) 33°.

(120) An. 941 natus erat; Richerus errat, a nato Ludovico IV numerans; cf. II, 4, III, 2.

LIBER QUARTUS.

1. Sepulto Lothario, Ludovicus filius a duce aliisque principibus in regnum subrogatur. Circumvallatur ergo ambitu universorum. Promittunt benivolentiam; spondent fidem; stipatores etiam vario cultu⁵³¹ faciendâ dictabant⁵³¹. Alii enim in palatiis⁵³² ei residendum censebant, ut principes ad se confluentes ejus imperio deservirent, ne regia dignitas vilesceret, si alias utpote inops, alieni suffragii peteret opes. In omni etiam dignitate id esse cavendum, ne in primordio suscepti honoris, segnitie et ignavia virtutem habendam superent. Nam si id sit⁵³³, totam etiam rem in contemptum et vilitatem perniciosissime deventuram. Alii quoque cum duce ei commorandum asserebant, eo quod adolescens tanti principis prudentia simul et virtute informari indigeret. Sibi quoque utilissimum fieri, si potentis dispositioni

A Rectus conationes sine effectu, ventris extensio, stomachi ardor, non deerant. Ingenti itaque luctu, tota personat⁵²⁹ domus. Fit sonitus diversus, clamor varius. Nemini enim eorum qui aderant, inlacrimabilis erat ea calamitas. Decem (118) igitur annis Ottoni superstes, tricesimo et septimo (119) anno, ex quo patre defuncto regno potitus est, quadragesimo vero et octavo quo a patre regnante coronam et sceptrum regnaturus accepit, a natu autem sexagesimo octavo (120), deficiens naturæ concessit (*Mart. II*).

B 110. Interea magnifice funus regium multo divitiarum regalium ambitu accuratur. Fit ei lectus regalibus insignibus adornatus, corpus bissina⁵³⁰ veste induitur, ac desuper palla purpurea gemmis ornata auroque intexta operitur. Lectum regnorum primates deferabant. Preibant episcopi et clerus, cum evangelis et crucibus; penes quos etiam, qui ejus coronam ferebat multo auro gemmisque pretiosis nitentem, cum aliis multis insignibus, ejulando incedebat. Funebre melos, lacrimis impediens vix proferebatur. Milites etiam mesto vultu, suo ordine prosequabantur. Reliqua quoque manus, cum lamentis succedebat. Sepultus est Remis in cœnobio monachorum sancti Remigii, cum patre et matre, sicut ante jusserat suis; quod etiam abest 240 stadiis ab eo loco, in quo finem vitæ accepit; multo obsequio universorum parique affectu per tantum spatii deductus.

VARIÆ LECTIONES.

⁵³¹ cul, die *ex conject.* ⁵³² p. suarum urbium *deleta.* ⁵³³ ita c. ⁵³⁴ Or, vi, cet, in, m *ex conj.*
⁵³⁵ cognatorum corr. amicorum.

C ad tempus cederet, cum sine eo nec regnandi potentiam habere ex integro posset, et per eum strenue atque utiliter omnia administrari valeret. Rex, partibus auditis, sententiam distulit. Collato vero cum duce consilio, ei abinde tota mente addictus favit.

2. *Oratio*⁵³⁴ Ludovici⁵³⁴ apud duces, ceterosque primates, in⁵³⁴ Adalberonem metropolitanum.⁵³⁴ — Apud quem aliosque quam paucos, præteritorum non immemor sic conquestus est: « Pater meus in egritudine qua et periit decidens, mihi præcepit, ut vestro consilio, vestra dispositione, regni procuracionem haberem; vos etiam loco affinium, loco amicorum⁵³⁵ ducerem, nihilque præcipui præter vestram scientiam adorirer. Si vestra fide potiror, sine dubio divitias, exercitus, munimenta regni, assere-

bat me habiturum. Quæ mens in me maxime valet ⁵³⁵. Placeat itaque consilium profuturum dare, cum a vobis proposui me non discessurum ⁵³⁶. In vobis enim meum consilium, animum, fortunas, sitos esse volui. Adalbero Remorum metropolitanus episcopus, homo omnium quos terra sustinet sceleratissimus, contempto patria mei imperio, Ottoni Francorum hosti in omnibus favit. Eo cooperante, Otto exercitum nobis induxit. Ejus subtilitate Gallias depopulatus est. Eo itineris duces præstante, indemnis cum exercitu rediit. Qui ut pœnas pro tanto commisso solvat, æquum et utile videtur ⁵³⁷, quatinus pestilente compresso, metus adoriendi talia, quibusque pravis inferatur. »

3. Cujus oratio vim suadendi non habnit, eo quod suggestionibus malorum in summum pontificem efferatus, præter justum aliqua indigna dixisse videretur. Pro parte tamen ei factum est, pro parte vero suppressum; ita tamen, ut regi injuria non fieret, et operi nefario dux non consentiens pareret. Rex tanto animo præceps, in metropolitanum assumpto duce cum exercitu fertur. Ipsam urbem appetit, atque irrumpere contendit. Primatum tamen consilio usus, legatos præmisit, per quos quæreret an episcopus resisteret regi, an ex objectis purgari statuto tempore paratus esset. Si contra staret, sese mox obsidionem urbi adhibiturum dicerent, captamque urbem cum ipso hoste compressurum. Si vero objectis respondere non dubitaret, obsides ab eo sese accepturum ducturumque.

4. Ad hæc metropolitanus: « Cum constet, inquit, bonos quosque pravorum calumniis assidue dilacerari, non miror huic injuriæ locum accidisse. Multo amplius vero miror egregios principes tam facile posse illici, ut certissime esse credant quod nec sub judice sit discussum, et si in discutiendo conferatur, nullis rationibus probabile fiat. Quod si credita discutere placuit, cur armis et exercitu id exigitur? Nonne ergo alia pro aliis nos cogitare faciunt? Si de præteritis agitur, regum salutem hactenus optavi. Eorum genus colui. Principum quoque commoda, pro ratione amavi. Si de præsentibus, regi jussa exequi non moror; obsides quos vult, trado; rationem contra objecta intendere non differo. » Factis ergo utrimque rationibus, obsides dedit, Ragenerum virum militarem, nobilitate et divitiis clarum, pluresque alios dum regi sufficeret.

5. *Obitus Ludovici.* — Rex itaque exercitum amovit, Silvanectimque devenit. Ubi dum æstivam venerationem exerceret, pedestri lapsu decidens, multo epatis dolore vexatus est. Nam quia in epate sanguinis sedem phisici perhibent, ea sede concussa, sanguis in emathoicam redundavit (987, Mai 22). Cui sanguis copiosus per nares et gulam diffluebat. Mamilæ doloribus assiduis pulsabantur. Fervor totius cor-

A poris intolerabilis non deerat. Unde uno tantum anno patri superstes, 41 Kal. Junii destitens, naturæ debitum solvit. Cujus discessus eo tempore accidit quo et metropolitani purgatio de objectis habenda erat. Aderat igitur purgandus, et regię majestati satisfacturus. Sed regii funeris calamitate, hac lite suppressa, nec controversia partes habuit, nec ex ea judicium promulgatum fuit. Plurima vero commiseratione ipse episcopus de morte regis conquestus est. Postquam autem regium funus curassent, principum decreto, Compendii tumulatus est, cum ipse vivens secus patrem tumulari petierit. Id autem consulto factum est, ne dum itineris longitudinem eorum quamplures vitarent, et a se divisi discederent, rei publicæ utilimum differretur consultum. Placuit itaque ante discessum convenire, et ex regni commodis consulere.

B 6. *Purgatio Adalberonis de objectis a Ludovico.* — Quibus dispositis, dux sic orsus cœpit: « Huc ex locis diversis regio jussu vocati, ad discutiendum ea quæ summo pontifici Adalberoni objecta sunt, multa fide ut puto convenistis. Sed divæ memoriæ ⁵³⁸ rex qui intendebat, quoniam hac vita privatus est, controversiæ statum nobis discutiendum reliquit. Si ergo præter eum est qui intendere audeat, eoque animo valet, ut exsequendæ litis partem arripiat, adsit coram, quid sentiat edicat, nihil metuens criminato intendat. Si vera proferat, ejus verborum approbatores nos sine dubio habebit. Quod si calumniator falsa confinxit, vocem suppressat, ne tanti facinoris argutus, pœnas solvat. » Ter acclamatum est, ut delator procederet; ter ab omnibus negatum est.

C 7. Dux itaque iterum locutus ait: « Si lis jam decidit, quia qui intendat non est, metropolitano utpote viro nobili et multa sapientia inclito cedendum est. Ab hac ergo suspitione penitus discedite, summumque præsulem multo honore excolite. Reverentini hunc talem virum, et quantæ virtutis, sapientiæ, nobilitatis sit, hactenus prædicate. Quid enim prodest suspitionem habere, cui in judicio non fuere vires quicquam dicere? » Ergo ⁵³⁹ summo pontifici, dux reliquorum primatum consensu, exsequendæ rationis honorem de utilitate regni attribuit, eo quod ipse divinarum et humanarum rerum scientia excelleret atque facundiæ efficacitate plurimum valeret.

D 8. Factus itaque cum duce omnium medius, ait: « Rege nostro piissimo inter intellectibilia translato, magni ducis ceterorumque principum benivolentia ab objectis purgatus, rei publicæ consulturus consedi. Nec sedet animo, ut quicquam nisi ad profectum rei publicæ edicam. Commune consilium quæro, quia omnibus prodesse cupio. Cum videam non omnes principes adesse, quorum quoque prudentia et diligentia res regni administrari valeant, ratio querendi regis ut mihi videtur ad tempus diffe-

VARIE LECTIONES.

⁵³⁵ v. semperque dum in vita fuero potissimum vigebit *deleta*. ⁵³⁷ d. fore *deletum*. ⁵³⁸ v. *Æquum namque ut pravus justo supplitio dampnetur, utile vero ut deleta*. ⁵³⁹ D. M. *codex*. ⁵⁴⁰ purgato e. *deletum*.

renda est, ut statuto tempore et omnes in unum confluant, et uniuscujusque ratio eliminata et in medium prolata, suam utilitatem accommodet. Unde et vobis qui hic consulturi adestis placeat, vos mecum magno duci sacramento alligari, et coram spondere de principe statuendo vos nihil quesituros, nihil molituros, donec in unum redeamus, et sic de habendo principe agitemus. Plurimum enim valet, deliberationi dari spatium temporis; in quo quamcumque rem quisque discutiat, et discussam multa diligentia poliat. » Hæc sententia ab omnibus suscepta laudatur. Sacramento itaque duci alligantur. Tempus redeundi et conveniendi constituitur. Sic quoque a se soluti sunt.

9. *Conquestio Karoli apud metropolitanum de regno.* — Interea Karolus qui fuerat Lotharii frater, Ludovici patruus, Remis metropolitanum adiit, atque sic de regno eum convenit: « Omnibus notum est, pater venerande, jure hereditario debere fratri et nepoti me succedere. Licet enim a fratre de regno pulsus sim, tamen natura nihil humanitatis mihi derogavit; cum omnibus membris natus sum, sine quibus quivis ad dignitatem quamlibet promoveri non potuit. His etiam non careo, quæ in regnatura quibuslibet, plurimum queri solent, genere, et ut audeam virtute. Cur ergo a finibus ejectus sum, quos a majoribus meis possessos nemo dubitat, cum frater non sit, neposque obierit, prolemque nullam reliquerint? Pater nos duos fratres superstites reliquit. Frater regnorum dominium totum possedit, nihilque mihi concessit. Ego fratri subditus, fideliter non minus aliis militavi. A quo tempore fateor, nihil mihi carius fuisse salute fratris. Abiectus ergo et infelix quo me potius vertam, cum etiam omnia generis mei præsidia extincta sint? Quos præter vos omnium honestarum rerum egens appellem? Per quos nisi per vos paternis honoribus restituar? Utinam mihi fortunisque meis honestus exitus accidisset. Quid enim abiectus spectantibus nisi spectaculum esse potero? Tangat vos aliqua humanitatis miseratio. Compatimini tantis injuriis fatigato. »

10. Postquam Karolus finem querimoniam fecit, metropolitanus animo immobili²⁴¹ persistens, pauca admodum ei respondit: « Cum, inquiens, perjuris et sacrilegis, aliisque nefariis hominibus ipse semper deditus fueris, nec ab eis adhuc discedere velis, quomodo per tales et cum talibus ad principatum venire moliris? » Ad hæc Karolo respondente, non oportere sese suos deserere, sed potius alios acquirere, episcopus intra se recogitabat: « Cum, inquiens, omnium dignitatum nunc egens, pravis quibusque annexus est quorum societate nullo modo carere vult, in quantam perniciem honorum esset, si electus procederet in facies. » Tandem sine principum consensu se super hoc nihil facturum respondens, ab eo dimotus est.

11. *Oratio²⁴² metropolitana²⁴³ pro duce.* — Karolus spe regni decidens, animo turbato, in Belgicam iter demovit. Preterea tempore constituto, Galliarum principes jurati, Silvanecti collecti sunt. Quibus in curia residentibus, duce annuente metropolitanus sic locutus est: « Divæ memoriæ²⁴⁴ Ludovico sine liberis orbi²⁴⁵ subtracto, querendum multa deliberatione fuit, qui ejus vices in regno suppleret, ne res publica absque gubernatore neglecta labefacteretur. Unde et hujusmodi negotium nuper differri utile duximus, ut unusquisque quod singularis a Deo datum haberet, hic coram consulens post effunderet; ut collectis singulorum sententiis, summa totius consilii ex multitudinis massa deformaretur. Reductis ergo jam nunc nobis in unum, multa prudentia, multa fide, videndum est, ne aut odium rationem dissipet, aut amor veritatem enervet. Non ignoramus Karolum fautores suos habere, qui eum dignum regno ex parentum collatione contendant. Sed si de hoc agitur, nec regnum jure hereditario adquiritur, nec in regnum promovendus est, nisi quem non solum corporis nobilitas, sed et animi sapientia illustrat, fides munit, magnanimitas firmat. Legimus in annalibus clarissimi generis imperatoribus ignavia ab dignitate præcipitatis, alios modo pares, modo impares successisse. Sed quid dignum Karolo conferri potest, quem fides non regit, torpor enervat, postremo qui tanta capitis immunitione hebuit, ut externo regi servire non horruerit, et uxorem de militari ordine sibi imparem duxerit? Quomodo ergo magnus dux patietur de suis militibus feminam sumptam reginam fieri, sibi que dominari? Quomodo capiti suo præponet, cujus pares et etiam majores sibi genua flectunt, pedibusque manus supponunt? Considerate rem diligenter, et Karolum sua magis culpa præcipitatum quam aliena videte. Rei publicæ beatitudinem magis quam calamitatem optate. Si eam infelicem fieri vultis, Karolum promovete. Si fortunatam, egregium ducem Hugonem in regnum coronate. Ne ergo Karoli amor quemque illicitat, nec odium ducis ab utilitate communi quemlibet amoveat. Nam si bonum vituperietis, quomodo malum laudabitis? Si malum laudetis, quomodo bonum contempnetis? Sed talibus quid interminatur ipsa Divinitas? *Væ, inquit, qui dicitis malum bonum, bonum malum ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem (Isai. v, 20).* Promovete igitur vobis ducem, actu, nobilitate, copiis clarissimum, quem non solum rei publicæ, sed et privatarum rerum tutorem invenietis. Ipsa ejus benivolentia favente, eum pro patre habebitis. Quis enim ad eum confugit, et patrocinium non invenit? Quis suorum auxiliis destitutus, per eum suis non restitutus fuit? »

12. (987, Jun. 1.) *Promotio Hugonis in regnum.* — Hac sententia promulgata et ab omnibus laudata, dux omnium consensu in regnum promovetur, et per metropolitanum aliosque episcopos Noviomini co-

VARIE LECTIONES.

²⁴¹ obstinato supra posito vel immobili codex. ²⁴² Or, po abscisa. ²⁴³ D. M. ²⁴⁴ ab hac vita corr. orbi.

ronatus, Gallis, Britannis, Dahiis (121), Aquitanis, A Gothis, Hispanis, Wasconibus, rex ⁵⁴⁵ Kalendis Jun. prærogatur. Stipatus itaque regnorum principibus, more regio decreta fecit, legesque condidit. Felici successu omnia ordinans, atque distribuens. Et ut heatitudini suæ responderet, multo successu rerum secundarum levatus, ad multam pietatem intendit. Utque post sui discessum a vita, heredem certum in regno relinqueret, sese consultum cum principibus contulit. Et collato cum eis consilio, Remorum metropolitanum Aurelianus de promotione filii sui Roberti in regnum prius per legatos, post per sese convenit. Cui cum metropolitanus non recte posse creari ⁵⁴⁶ duos reges in eodem anno responderet, ille mox epistolam a duce ceterioris Hispaniæ Borrello missam protulit, quæ ducem petentem suffragia contra barbaros indicabat. Jam etiam Hispaniæ partem hostibus pene expugnatam asserebat, et nisi intra menses decem copias a Gallis accipiat, barbaris totam in deditioem transiturem. Petebat itaque alterum regem creari, ut si bellico tumultu ⁵⁴⁷ duorum alter decideret, de principe non diffideret exercitus. Fieri quoque asserebat posse, rege interempto, et patria desolata, primatum discordiam, pravorum contra bonos tyrannidem, et inde totius gentis captivitatem.

13. (988.) *Promotio Roberti in regnum.* — Metropolitanus sic posse fieri intelligens, dictis regiis cessit. Et quia tunc in nativitate Domini regnorum principes convenerant ad celebrandum regni coronationis honorem, in basilica sanctæ Crucis ejus filium Robertum Francis laudantibus accepta purpura sollempniter coronavit, et a Mosa fluvio usque Oceanum occidentalibus regem præfecit et ordinavit. Tanta industria atque sollertis clarum, ut et in rebus militaribus præcelleret, et divinis ac canonicis institutis clarissimus haberetur; liberalibus studiis incomberet ⁵⁴⁸, episcoporum etiam sinodis interesset, et cum eis causas æcclesiasticas discuteret ac determinaret.

14. *Conquestio Karoli apud amicos de regno.* — Interea Karolus apud amicos et cognatos motu gravissimo movebat querelam, atque in sui suffragium querimoniis excitabat. Qui lacrimis suffusus: « Video, inquit, ætatem meam procedere, et me ipsum in dies, patrimonii rebus exui. Unde nec sine lacrimis parvulos meos aspicere valeo, infelicis germina patris. Quibus potius auctor sum futuri doloris, quam honoris. Satis infelix pater fui, qui natis adesse vix aliquando potui. Sed saltem, vos amici, consulite dolenti patri, subvenite destituto parenti. Adestote natis in a tate tenerrima erumnas jam scientibus. Providete abjectis in casus, an irrevocabilis nescio, exi-

turis. Suadet vobis saltem sanguinis communis affinitas ⁵⁴⁹. Suadeat et nobilitas non negligenda. Suadeat et recompensatio, quæ sit non sine multiplici fructu reditura. »

15. Mox omnes commoti ⁵⁵⁰, auxilium spondent, et sese ad auxiliandum promptissime parant. Quorum consilio usus, exploratores Karolus mittere cepit, qui sagaciter perpenderent, si qua oportunitas pateret, qua Laudunum ingredi valeret. Directi investigaverunt deprehenderuntque nullum aditum patere. Cum quibusdam tamen civibus secretum contulere, qui ⁵⁵¹ effectum negotio quererent. Quo tempore Adalbero ejusdem urbis episcopus, suis civibus plus justo injurias de lege agraria irrogabat. Unde quidem ab eo latenter animo discedentes, benivolentiamque simulantes, exploratoribus Karolum sese in urbem recepturos promittunt.

16. *Qualiter Karolus Laudunum ingressus sit.* — Mox etiam urbis proditioem ei Karolus veniat pollicentur, et si eis ⁵⁵² sua dimittat, et insuper augeat. Exploratores pacto sacramentis firmato, hæc Karolo reportant. Ille mox suis quos superiore conquestione excitaverat, hoc mandatum aperuit. Qui unanimes oportuno tempore collecti, ei sese obtulere. Ille, copiis assumptis, Laudunum dum sol occideret tempestivus advenit, misitque exploratores ad transfugas, ut quid esset agendum referrent. Latebant itaque inter vinearum dumeta et sepes; parati urbem ingredi si fortuna admitteret, et armis obniti, si eventus id afferret. Qui missi fuerant ad insidias, per loca constituta et nota, proditoribus occurrunt, et Karolum cum multo equitatu advenisse nuntiant. Prodiores gavisii, exploratores remittunt, et Karolo cito adesse mandant. Quibus cognitis, Karolus cum suis per montis devexa urbis portam aggressus est. Sed vigiles cum ex fremitu equorum, et aliqua collisione armorum aliquos adesse persentirent, et quoniam essent a muro inclamarent, lapidibusque jactis urgerent, proditores mox aliquos esse de civibus responderunt. Quo commento corruptis vigilibus introrsum portam aperuerunt, atque exercitum ipso crepusculo exceperunt. Mox exercitus urbem implevit. Portæ etiam ne quis aufugeret, custodibus adhibitis pervasæ sunt. Alii itaque personabant bucinis, alii vocibus fremebant, alii armorum sonitu tumultuabantur. Unde cives territi, utpote qui ignorabant quid esset, et de domibus ebullientes, profugio se eripere conabantur. Quorum alii æcclesiarum secretis se occultabant, alii diversis latibulis se claudabant; alii vero saltu se de muris præcipitabant. Quorum unus episcopus, cum per declivia montis jam elapsus, et in vineis ab observatoribus repertus

VARIE LECTIONES.

⁵⁴⁵ r. ab omnibus delet. ⁵⁴⁶ ordinari corr. creari. ⁵⁴⁷ si in bello hispanico deleta. ⁵⁴⁸ sic. ⁵⁴⁹ a. aliquam misericordiam ostendere deleta. ⁵⁵⁰ Qua o. c. conquestione deleta. ⁵⁵¹ q. et celare possent et deleta. ⁵⁵² e. bona s. deletum.

NOTE.

(121) Danis? i. e. Nortmannis.

esset, Karolo deductus est, et ab eo carcere detrusus. Emmam quoque reginam, cujus instinctu sese repulsum a fratre arbitrabatur, ibi comprehendit, eique custodes adhibuit. Reliquam etiam urbis nobilitatem pene totam pervasit.

17. Postquam sedatis tumultibus civitas tranquilla reddita est, Karolus de urbis munitione, et militum victu, deliberare atque ordinare cepit. Deputavit ergo vigiles quingentos, qui noctibus singulis armati exoubias per urbem et mœnia exercerent. Annonam etiam ex toto pago Veromandensi advehi jussit. Et sic urbem ad resistendum munivit. Nam turrim quæ adhuc muris humilibus perstabat, pinnis eminentibus extruxit, fossique patentibus circumquaque vallavit. Machinas etiam hostibus effecit. Nec non et ligna ⁵⁵³ advectantur, machinis educendis idonea. Valli quoque exacuuntur, cratesque contexuntur. Nec minus fabri accersiuntur, qui missilia fabricent, ac quæque necessaria ferro instaurent. Nec defuere qui tanta subtilitatis arte balistas emittant, ut apothecam in recta diametro duplici foramine patentem, certo jactu trajiciant, aves quoque in aere volantes, indubitato ictu impeterent, transfixasque de sublimi præcipitent.

18. *Impetus ⁵⁵⁴ Hugonis in ⁵⁵⁴ Karolum.* — Quæ dum aguntur regum auribus delata sunt. Qui vehementissime moti, non tamen præcipiti impetu, sed ut in omnibus solebant, super hoc diligentissime consultaverunt; utcumque etiam cordis dolorem dissimulabant. Legatos quaquaversum dirigunt. Gallos quos hinc Matrona, inde abluit Garunna, contra tyrannum invitant. Quibus in unum coactis cum exercitum collegissent, deliberabant an urbem aggressi expugnarent antequam ab hostibus amplioribus copiis muniretur, et expugnata tyrannum confoderent, eo quod si is solummodo captus aut occisus foret, mox sese regnum quiete habituros, an cum benivolentia susciperent supplicem, si forte is se supplicem conferret, et dono regum se posse tenere res pervasas exposceret. At qui acrioris animi et constantioris fuere, censebant fore obsidioni incompendum; hostes urgendos; regionem etiam quam pervaserant, igne penitus consumendam. Collectis itaque sex milibus equitum, in hostem vadunt. Tempore statuto urbem appetunt; obsidionem disponunt; castrisque loca metati, fossis et aggeribus vallant.

19. Ubi cum diebus multis resederint, nihil virium, nihil damnationis in hostes exerere valuerunt; tanta eminentia et laterum objectione urbs inexpugnabilis erat. Dies etiam autumnales brevioro circulo ducti, his exercitiis non sufficiebant. Noctes quoque prolixæ, multo sui tempore vigiles afficiebant. Unde cum primatibus consilio habito, redeunt, post vernali tempore redituri. Quibus abductis, Karolus urbem circumquaque perambulat. Sicubi etiam hostibus facilis locus patet, explorat. Obstruit itaque portas, hostium ingressui faciles. Obturat postica post

domos latentia. Restaurat muros vetustate lapsos. Turrim quoque potioribus edificiis intra et extra dilatat ac firmat.

20. *Profugium episcopi.* — In quam episcopus detrusus, cum in conclavi teneretur, funibus per fenestram demissus, tempore nocturno equo vectus aufugit. Et ut se Karolo non favisse monstraret, ad reges sese contulit, et a tanta suspitione purgavit. Arbitrabatur enim quasdam conjecturas posse a calumniatoribus confingi, ac si ipse capiendi oportunitatem parasset. Qui susceptus a rege, utpote fidelitatis exsecutor, non minore gratia habitus est.

21. (939.) Interea rigore hiemali elapso, cum aere mitiori ver rebus arrideret, et prata atque campos virescere faceret, reges exercitu collecto urbem prædictam cum octo milibus aggressi sunt. Castra in primis aggere et fossa muniunt. Inde extrahunt aries, muris frangendis obniscuros.

22. *Composito arietis.* — Cujus machinam ex quatuor miræ grossitudinis et longitudinis trabibus longilatero scemate erexerunt, in cacumine, et basi, per quatuor latera repagulis transverse annexis; in medio vero solummodo levum latus et dextrum ligna transmissa habuere. At super trabium erectarum superiores commissuras, longurios duos straverunt, immotosque effecerunt, partem tertiam superioris spatii trabium in medio obtinentes. A quibus longurios funes implicitos deposuerunt. Funibus quoque trabem cum ferrato capite multæ grossitudinis suspenderunt. Cui etiam trabi in medio et extremo funes alligatos adhibuerunt; qui a multitudine tracti et remissi, ferratæ moli motum darent. Unde et hujusmodi machina quia more arietis retro tracta, ante cum impetu ruit, aries appellatur; cujuscumque soliditatis muris frangendis aptissimus. Quam etiam machinam super tres rotas triangulo scemate positam aptaverunt, quo facilius obliquata, quocumque oporteret verti valeret. At quia urbis situs accedere prohibuit, eo quod ipsa urbs in eminenti montis cacumine eminet, aries fabricatus cessit.

23. *Digressio Hugonis cum exercitu a Lauluno.* — Post hæc cum per dies plurimos in obsidione urbis vigiliis et curis, pugnisque frequentibus laboravissent, die quadam custodibus castrorum vino somnoque aggravatis, urbani vino exhilarati cum armis ad castra pedestres venerunt (*Aug.*). Equites vero consequenter armati subsequuti sunt, rei eventum præstantes, ut si pugnae locus adesset, prosperaque fortuna felicem annueret ⁵⁵⁵ eventum, cum hoste comminus confligerent. Cum ergo pedites jam castris propinquassent, custodesque consopitos intellexissent, faces castris immisere. Quorum incendii fumo aer densatus, non solum intuentium visibus tetra nigredine obstabat, at gravi vapore narium et faucium meatus intercludebat. Pedites mox vociferari, clangere milites cepere. Rex et qui cum eo erant elementorum confusione multoquo virorum clamore

VARIE LECTIONES.

⁵⁵³ millenæ corr. ligna. ⁵⁵⁴ I, in *absisa*. ⁵⁵⁵ sponderet supra posito annueret cod.

et tubarum clangore turbati, ab urbe sedes mutaverunt. Nam castra cum cibis et rebus omnibus assumpta videbat. Unde exercitum ad tempus reducere disposuit, ut reditum amplioribus copiis post appareret. Quae omnia Augusti tempore patrata sunt.

24. *Obitus Adalberonis* ⁵⁵⁶ *metropolitani* ⁵⁵⁶. — His ita gestis non multo post metropolitanus in egritudinem decidens, quae a Graecis causon a Latinis incendium dicitur, per legatos regi tunc Parisii commoranti indicavit, sese in gravem valitudinem decidisse; unde et ei maturandum, ne Karolus qui cetera Remos etiam pervaderet. Rex, accitis qui aderant, mox ire disposuit. Quo in itinere aliquantisper tardante, cum metropolitanus in somnitate simulque et mentis alienatione nimium vexaretur, nullaque crisi omnes dies creticos huic egritudini commodos praeteriret, dissolutis elementis debitum humanitatis x Kal Febr. exsolvit (990, Jan. 23). Qua die rex tempestivus adventans, urbe receptus est. In exsequiis etiam pontificis, plurima commiseratione condoluit. Nec vero sine lacrimis aliquot de eo querimonias habuit; corpus quoque multo honore sepulturae dedit. Cives domino destitutos, mira benivolentia solatus est. Qui de fidelitate regi servanda et urbe tuenda interrogati, fidem jurant, urbis tuitionem pollicentur. Quibus sacramento astrictis, eisque libertate eligendi domini quem vellent ab rege concessa, rex ab eis dimotus Parisium devenit.

25. *Quomodo Arnulfus* ⁵⁵⁷ *archiepiscopatum* ⁵⁵⁸ *petiit*. — Ubi cum de liberalitate et fide civium Remensium laetus moraretur, Arnulfus Lotharii filius per quosdam ⁵⁵⁹ regis stipatores ab rege episcopatum expetebat, Karolum quoque patrum sese deserturum mandat, fidem spondet; regisque injuriam ulturum; contra hostes etiam regis plurima nisurum: urbem Laudunum ab hostibus pervasam, in brevi redditurum. Regii stipatores laetati, episcopatum petenti quam cito dari suadent, regi nil perditurum asserentes, si sibi militaturo et fidem servaturo quod petit largiatur. Multo etiam sibi profuturum, si id faciat, quod cum factum sit, omnium salutem affectet. Rex eorum suasionibus adquiescens, Remos devenit, civibus hanc petitionem ostensurus, ne malefide sponsionis teneretur obnoxius.

26. *Oratio regis* ⁵⁵⁹ *ad cives Remenses*. — Et omnibus accersitis, sic locutus ait: « Quoniam fidei executores vos probavi, nec me a fide alienum experiemini. Cum enim sit fides, cum quod dicitur fit, quia vos id fecisse perspicio, et me penitus observasse idem fateor. Arnulfus divae memoriae ⁵⁶⁰ Lotharii ex concubina filius, hujus sedis dignitatem per aliquos qui mihi assistunt expetiit; quicquid nobis nuper derogatum est se restitutum pollicitus; necnon et contra hostes multa moliturum. Cujus promissiones et fidem, ad vestrum contuli

A examinanda iudicium, ut aut vestro approbetur examine, aut improbetur. Ille petitionibus instat. Potestatis vestrae sit, utrum quod petit accipiat. Nec vero in quoquam ei a me factum est. Nihil etiam deliberatum. Quicquid id foret, utile duxi ad vestram deferri debere censuram, ut si honestam fiat, vobis utilitatem et mihi gloriam comparet. Si autem perniciosum, ego quidem nullius perfidiae, nullius doli, nullius fallaciae penitus arguar. Vos vero aut suspecti doli falsam opinionem cum doloso subibitis, aut si non, in desertorem manus assidue exeretis. »

27. *Responsio* ⁵⁶¹ *civium ad regem* ⁵⁶¹. — Ad haec cives: « Cum, inquit, vestrae majestatis dono, eligendi domini optio nobis data sit, multa fide, multo ingenio enitendum est ⁵⁶², ut et regiae dignitatis derogatio nulla fiat, et nos falsae criminationis notam, causamque futuri incommodi vitemus. Arnulfus quem paulo ante memoratum audivimus, a nobis nuper idem expoposcit; plurima fide si hoc fiat regis commoda sese executorum pollicens; erga cives non modicam benivolentiam habiturum. Sed quia ejus utpote adolescentis mores affectusque incertos habemus, nostras solummodo rationes non sufficere ad haec arbitramur. Adsint ergo qui vobis id suadent. Conferamus utrimque rationes. Dicat quid quisque potius cogitet; quid potissimum, ne abscondat; ut et ex honesto gloria sit communis, et ex pernitiae incommodum aequo patiamur. »

28. *Promotio Arnulfi* ⁵⁶³. — Rex civium sententiam adprobat, ut coram deliberent jubet. Rationes coram dispositae sunt. Arnulfum itaque si quod spondet faciat, dignum summo sacerdotio asserunt. Itaque vocatus, et ante regem admissus est. Qui de fide habenda erga regem sciscitatus, ad omnium vota modestissime respondit. Ad cenobium ergo monachorum sancti Remigii quod ab urbe uno miliario situm est, ubi ordinatio episcoporum ex antiquo habenda est, a rege et primatibus deductus est. Ubi rex cum suorum medius resideret, post consilia apud suos secessim habita, liberali eloquio sic affatus est: « Divae memoriae ⁵⁶⁴ Ludovico Lotharii filio orbi subtracto, si proles superfuisset, eam sibi successisse dignum foret. Quia vero regiae generationi successio nulla est, idque omnibus ita fore patet, vestri caeterorumque principum, eorum etiam qui in militari ordine potiores erant optione assumptus, praemineo. Nunc vero quoniam ex linea regali hic unde sermo est solus superfuit, ne tanti patris nomen adhuc oblivione fuscetur, hunc superstitem alicujus dignitatis honore expoposcistis donari. Si ergo fidei servandae jus polliceatur, urbis tuitionem spondeat, hostibus etiam in nullo sese communicaturum, immo illos impetiturum promittat, vestri iudicii censura concedere ei episcopatum non pigebit: ita tamen ut secundum pru-

VARIAE LECTIONES.

⁵⁵⁴ albe, ope *abscisa*. ⁵⁵⁷ Arnulfus, archi, m *abscisa*. ⁵⁵⁸ per burch *deletum*. ⁵⁵⁹ regis *abscisum*. ⁵⁶⁰ D. M. ⁵⁶¹ io, em *abscisa*. ⁵⁶² videtur *supra pos. est*, ⁵⁶³ Ar *abscis*. ⁵⁶⁴ D. M.

dentium ordinationem, sacramenti auctoritate mihi conexus sit. »

29. *Cirographi* ⁵⁶⁸ scriptum. — « Et ut penitus mentis conceptum aperiatur, post jurationis sacramentum, cirographum ab eo scribendum puto. In quo maledictionis anathema habeatur hujusmodi, quod ei impræcetur pro felicibus contumeliosa, pro salutaribus perniosa, pro honestis turpia, pro diuturnitate punctum, pro honore contemptum, et, ut totum concludatur, pro omnibus bonis omnia mala. Quod etiam bipertitum fieri placet. Alterum mihi sibi alterum concedatur. Quandoque etiam hoc illi calumnias ingeret, si turpiter a fide declinet. » Hac promulgata sententia, id ita faciendum ab omnibus laudatum est. Procedit itaque Arnulfus coram. Si id inventum laudet, consulitur. An sic suscipiat quod petit, sciscitatur. Ille honoris cupidus, inventum laudat. Sese sic posse suscipere asseverat. Jussus itaque cirographum bipertitum nolavit. Regi alterum, alterum sibi servavit.

30. *Eukaristia* ⁵⁶⁸ causa perditionis data. — Quod cum regi penitus sufficeret, episcopis tamen, ut fertur, non satis id visum est, nisi illud etiam adderetur, ut in missarum celebratione eukaristiam a sacerdote sumeret, eamque perditionis causam sibi imprecando coram optaret, si fidem violando unquam desertor fieret. Quod et factum fuit. Nam sacerdos inter celebrandum, eukaristiam optulit, et ille consequenter sumpsit, atque ad iudicium sibi fieri optavit, si illo modo fidei violator existeret. Quod tandem regi et primatibus fidem fecit.

31. *Reprehensio* ⁵⁶⁷ de eodem. — Nonnullis tamen quorum mens purgator erat nefarium et contra fidei jus id creditum est. Hujus modi enim naturæ hominem esse aiebant, ut facile per sese corrumpatur in se, amplius vero impulsionibus ad flagitum extrinsecus posse pertrahi. Asserebant quoque ex decretis patrum, et ⁵⁶⁸ canonum scriptis, neque invitum ad eucaristiam impellendum, neque eucaristiam perditionis causa cuiquam offerendam, cum redemptionis gratia et petentibus offerendam, et invitis negandam credendum sit. Indignum etiam videri panem angelorum et hominum temere indignis dari, cum ipsa Divinitas et immundos abhorreat, et puros mira parcitate foveat, juxta quod scriptum est: *Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et corripitur a superveniente iniquitate* (Sap. 1, 5). Ab episcopis ergo Remorum dioceseos ordinatus Arnulfus et sacerdotalibus infulis decenter insignitus est. Nec multo post, a papa Romano missum apostolicæ auctoritatis pallium sumpsit.

32. *Quod amplius justo Karolum Arnulfus dilexerit.* — Qui cum ex tanta dignitate procederet insi-

gnis, illud tamen infortunii genus arbitrabatur, quod ipse superstes de patrio genere nullum præter Karolum habebat. Miserrimum quoque sibi videri, si in honore frustraretur, in quo solo spes restituendi genus paternum sita foret. Patruo itaque miserescebat; illum cogitabat, illum colebat, illum pro parentibus carissimum habebat. Apud quem collato consilio, querebat quonam modo in culmen honoris illum provehere posset, sic tamen ut ipse regis desertor non appareret.

33. *Remorum captio.* — Cujus rei rationem sic fieri arbitrabatur, ut statueretur ⁵⁶⁹ tempus, quo primates quot posset, in urbe acsi aliquid magnum ordinaturus ipse colligeret. Tunc etiam Karolus per noctis silentia cum exercitu ad portas urbis adveniret. Nec tunc deesset qui exercitui irruenti portas panderet, juratus secreti fidem ⁵⁷⁰. Exercitus intromissus urbem invaderet, atque sese cum primatibus collectis comprehenderet, vim inferret, ac ergastulo ⁵⁷¹ detruderet. Itaque factum foret, ut et regia potestas infirmaretur, et patruo virtus dominandi augesceret, nec ipse desertor videretur. Quod et effectum habuit.

34. G. et V. comites, atque alios viros consulares ⁵⁷² invitat. Quiddam magnam sese ordinaturum mandat: unde et multum eis maturandum. Illi sine dilatione advenerunt, in obsequio domini paratissimos se demonstrantes. Arnulfus alia pro aliis dans, quod vere molitur penitus dissimulat. Ad quid potius intendat, omnes ignorant. Uni tantum de cujus taciturnitate et fide non diffidebat, ibi totum credulus commisit. Qua nocte Karolus ⁵⁷³ intromittendus ⁵⁷⁴ esset aperuit; et ut tunc portarum claves a suo cervicali tolleret, urbemque armatis aperiret, jussit. Nec multo post, nox cui hoc debebatur flagitium, affuit. Karolus cum exercitu tempore deputato ad portas urbis nocturnus affuit. Algerus presbyter — sic enim vocabatur — introrsum cum clavibus se præsentem habuit. A quo mox portæ patefactæ sunt, exercitusque intromissus. Urbs quoque a prædonibus direpta et spoliata.

32. *Arnulfi* ⁵⁷⁵ suorumque captio ⁵⁷⁶. — Unde cum clamor per urbem fieret, tumultusque discurrentium cives incautos excitaret, Arnulfus æque turbatum clamore sese simulat. Et fingens metum, turrim petiit atque conscendit. Quem comites ⁵⁷⁷ secuti, post se ostia obseravere. Karolus Arnulfum perquirens nec reperiens, ubinam lateret scrutabatur. Cui cum proderetur in turris cacumine latere, ostio mox custodes adhibuit. Et quoniam nec cibum nec arma ante congesserant, Karolo cedunt, atque a turri egressi sunt.

36. Comprehensique et Laudunum ducti, custodibus deputati sunt. Karolo redeunte et fidem ab eis

VARIE LECTIONES.

⁵⁶⁸ Cir abscis. ⁵⁶⁶ E abscis. ⁵⁶⁷ R abscis. ⁵⁶⁸ et et cod. ⁵⁶⁹ statuertur codex. ⁵⁷⁰ secretum hoc nunquam proditurum delata. ⁵⁷¹ custodie supra posito R. codex. ⁵⁷² ita cod. ⁵⁷³ i, p abscisa. ⁵⁷⁴ commites cod.

quereute, unanimiter refragantur. Odium ergo utrimque simulant; piū affectum nullo modo produunt. Ab utroque querimonia nonnulla simulabatur, eo quod alter desertor, alter inuasor alterius ab utroque enuntiaretur⁵⁷⁷. Tandem Arnulfus⁵⁷⁸ sacramento fidem faciens, libertate potitus est et ad sua reversus. Karolo exinde in omnibus favit. Jus quoque fidei, regi servandum, penitus abruptit. G. et V. per dies aliquot carcere detrusi, non multo post sacramento astricti, redire permissi sunt. Karolus ergo, felici successu insignis, Remorum metropolim cum Lauduno, ac Suesionis, earumque oppidis optinuit.

37. *Impetus*⁵⁷⁹ *Hugonis*⁵⁷⁹. — Nec defuit qui id ad regis⁵⁸⁰ aures perferrent. Qua rex contumelia perstrictus quid inde agendum foret sciscitabatur. Comperitque non precibus, non donis, sed viribus et armis invocata Divinitate hoc esse labefactandum. Sex milia itaque militum collegit in tyrannum ire disponens; obsidionem ei abhibere cupiens, si copiae sibi sufficiant; et si ei felix adsit fortuna, tandem id committere volens, donec aut armis aut inedia hostem præcipitet. Proficiscitur ergo magnanimis. Et per terram unde annonam hostes asportabant, exercitum duxit. Quam etiam penitus depopulatus combussit; sic efferatus, ut nec tugurium saltem deliranti anui relinqueret. Post animo præcipiti exercitum in hostem retorquens, obsidionem adhibere nitēbatur. Karolus cum ante sibi copias parasset, venienti resistere viriliter conabatur. Quatuor milia etenim pugnatorum Lauduni collegerat animoque firmaverat, ut si non impeteretur, C

quiesceret; et resisteret, si urgeretur.

38. *Exercitus*⁵⁸¹ *tripertio*⁵⁸¹ *ordinatur*⁵⁸¹. — Rex interea exercitum inducens, Karoli legionem ordinatam pugnatam videt. Exercitum ergo tripertito dividit, ne multus exercitus, mole sui gravatus, propriis viribus frustraretur. Tres itaque acies constituit, primam belli primos impetus⁵⁸² inituram; secundam quæ labenti succurreret, viresque referret; tertiam verospoliis eripiendis ordinavit. Quibus sic divisis et ordinatis, prima acies signis erectis congressura cum rege incedebat; reliquæ duæ locis constitutis paratæ succurrere opperiebantur.

39. Karolus cum quatuor milibus obvius procedit, summam Divinitatem invocans ut ab innumeris paucos protegat; multitudini non fidendum, et paucitati non diffidendum demonstraret. Quem incedentem Arnulfus comitabatur suos adhortans, ut animo forti starent. Ordinati et indivisi procederent. De victoria a Deo nullo modo diffiderent. Si viriliter invocato Deo starent, cum multa gloria et fama victoriam in

A brevi adepturos. Processit exercitus uterque, donec alter alterum in prospectu haberet; et sic uterque fixus herēbat. Utrimque non mediocriter dubitatum est, cum Karolus rei militaris inopiam haberet, regem vero animus sui facinoris conscius contra jus agere⁵⁸³ argueret, cum Karolum paterno honore spoliaverit, atque regni jura in sese transfuderit. His uterque herens persistebat. Tandem ratione congrua a primatibus regi suggestum est aliquantisper cum exercitu standum. Si hostis adventaret, comminus congregiendum; si nullus lacessiret, cum exercitu redeundum. Nec minus a Karolo idem deliberatum fuit. Unde quia uterque constitit, uterque sibi cessit. Rex exercitum reduxit; Karolus vero Lauduni sese recepit.

B 40. (991) O. interea Drocarum (122) cupidus, de Lauduni captione sese plurimum diffidere apud regem simulate querebatur, cum arces cesserit, militesque viribus diffiderent, immo etiam urbs ipsa inaccessibili situ obnitentes contempnat. Rex merore contectus, ab O. subsidia petit; sese vicem recompensaturum, si copias suppeditet, et ad integrum urbem expugnet. Quod si impræsentiarum aliquid quod largiendum sit petat, sine dubio sese liberaliter exhibiturum. O. Lauduni impugnationem simulque et captiōnem in proximo pollicetur, si tantum a rege Drocas accipiat. Rex vincendi gloriam cupiens, petenti castrum commodat. Palam omnibus cedit, promissionum de Lauduno credulus. O. quoque urbem amissam in brevi sese redditurum palam omnibus spondet. Castrum ergo a rege concessum absque mora petit, castrenses sibi sacramenti jura annectens, eisque aliquot quorum fidei vigorem sciebat assotians. Regia negotia exinde utiliter satagens. Cujus tamen voluntatis effectus nullus fuit, eo quod tempestitiva⁵⁸⁴ urbis proditio vetaret, et casus repentini aliter fieri arguerent.

41. *Subtilis*⁵⁸⁵ *machinatio*⁵⁸⁵ *in Karolum et Arnulfum*. — Ab hoc tempore Adalbero Laudunensium episcopus, qui ante a Karolo captus aufugerat, omni ingenio oportunitatem quærebat, qua versa vice et Laudunum caperet, et Karolum comprehenderet. Legatos itaque hujusmodi negotii officiosissimos, Arnulfo dirigens, amicitiam, fidem, suppeticarum subsidia mandat. Ei quoque utpote suo metropolitano sese velle reconciliari. Sibi etiam injuriæ esse quod transfuga et desertor diceretur, eo quod Karolo post fidem factam non obsecutus sit. Et si vacuum sibi esset, a se id dedecoris velle abjicere. Ad ejus celsitudinem redire velle, et Karoli amicitiam utpote domini sese optare. Unde et sibi quocumque libitum foret occurrendum mandaret, Arnulfus simulatam

VARIAE LECTIONES.

⁵⁷⁷ prædicaretur supra posito, enuntiaretur cod, ⁵⁷⁸ episcopus supra posito Ar. cod. ⁵⁷⁹ tus, nis abscisa. ⁵⁸⁰ regum supra posito is codex. ⁵⁸¹ tus, o, tur abscisa. ⁵⁸² tumultus corr. impetus. ⁵⁸³ fecisse supra posito agere codex. ⁵⁸⁴ intenpestitiva corr. tempestitiva. ⁵⁸⁵ Sub, ma abscisa.

NOTÆ.

(122) Dreux.

fidem nesciens, legatos fallentes excipit; et utpote boni alicujus nuntios humanissime honorat. Per hos itaque locum quo occursuri et sibi collocaturi forent, letabundus designat. Illi se decepisse letati, hæc domino referunt. Qui salutis seminarium utiliter positum considerans, alioris machinamenti dolos prodire posse advertit. Post hæc in locum statutum sibi occurrunt; amplexibus pluribus atque osculis sibi congratulantes; tantos ibi demonstrantes affectus animi, ut nulla simulatio, nullus dolus videretur.

42. *Adalberonis dolosa machinatio*. — At postquam satis amplexationum, osculorum satisfactum est, Adalbero penes quem simulationiscolo, et doli onus erat, incautum sic prior alloquitur: « Idem casus, eademque fortuna, ambos nos male perstringit; unde et idem consilium eademque ratio nobis captanda videtur. Nuper enim ambo lapsi, vos ab gratia regis, ego a Karoli amicitia decidi. Unde et nunc vos Karolo, ego regi faveo. Ille vobis, iste mihi promptissime credit. Si itaque per vos Karoli amor mihi restituatur, regis gratia vobis non aberit. Quod et facto difficile non erit. Karolum igitur convenite, et pro me si forte concesserit orate. De fide erga eum habenda, multa dicere non inutile erit. De quibus si quid ei dubium visum fuerit, post dicite probandum sacramentis. Si his episcopatus reddiderit sedem adsint sanctorum reliquæ, paratus sum fidem facere. Si hoc satis erit et reddiderit, de regis gratia plurimum confidite. In hac lingua et manu, pax sita est et dissidentia. Regem adibo. Commodum quoddam spondebo, quod non solum sibi sed et posteris sit profuturum. Dolos Karoli proteram. Incauto nimis metropolitano, præjudicium factum asseram; et quod penitus hoc metropolitanum peniteat, nonnullis amplificationibus asseverabo. Rex suapte mihi credulus, hoc gratissimum accipiet. Et quia hæc ratio utrimque agitabitur, duo commoda gignentur. Ex quibus duobus tertium elucebit. Nam cum et vobis gratia regum, et mihi Karoli reddetur, per nos consequenter aliorum utilitas comparabitur. Sed hic jam verborum finis; jam nunc dicta factis probentur. * Datisque strictim osculis, promissa polliciti ab se digressi sunt ⁵⁸⁷.

43. *Arnulfus per ignorantiam Karolum patrum seducit*. — Arnulfus Karolum petens Adalberonem magnificat deceptorem nesciens, valde etiam profuturum asserit, fidemque servaturum testatur. Tandem in eo nil dubitandum seductus persuadet. Karolus, nepoti favens, sese id facturum spondet, episcopatum sic redditurum non abnuit. Dum hæc apud Karolum fideliter ordinabantur, Adalbero apud regem de Karolo et Arnulfo urbisque captione quæ-

rebatur. Et cum tecnas (123) superiores effunderet ⁵⁸⁹, gratulatio inde spesque urbis repetendæ non modica erat. Nec multo post Arnulfus Adalberoni legatos dirigit, Karoli gratiam sibi indulgentiam liberaliter indicat, atque cum multa ambitione excipiendum in urbem. Honorem quoque absque mora recepturum. Unde nec moras faceret, sed quantotius adveneret, largitatem pollicitam experturus.

44. *Adalbero Karolum et Arnulfum sacramento decipit*. Adalbero sine delatione in loco constituto Karolo et Arnulfo accitus occurrit. A quibus benigne exceptus, non mediocrem letitiam repperit. Si quid discordiæ præcessit, levi et raro sermone tactum præteriere. Jus amicitiae inter sese exinde amplius colendum, diversis rationibus extulere. Quanta etiam commoditas sit profutura si amicitia bene usi sint, sepe numero retulere. Quanta quoque gloria, quantus honor, quantum præsidium. Nec non et illud libatum est, in brevi fieri posse, et sue partis provectionem, et hostium præcipationem. Nihilque his ⁵⁹¹ obstare posse, si sola Divinitas non impediatur. Si vota sua effectus consequatur, quandoque futurum, ut per sese res publica multo honore, multa gloria, cumuletur et floreat. His dictis sacramento sibi annexi sunt, atque a se digressi. Adalbero regi se contulit, quæ egerat explicans. Quibus rex auditis, negotium approbat, Arnulfum sese recepturum si veniat pollicetur, ejus purgationem de objectis se sponte auditorum. Et si recte purgetur, non minori gratia quam ante habendum, Adalbero hæc Arnulfo refert. Regem benivolum, clementem, sibi asserit. Eum etiam ejus purgationem sponte audire velle, sui que gratiam sine mora reddere. Unde et ei esse maturandum, et quantotius id petendum. Otius ergo regem adeundum, ne aliquorum dolus consilium abrumpat. Ad regem itaque ambo profecti sunt.

45. *Arnulfus ad regem se contulit gratiam ab eo accepturus*. — Arnulfus admissus regi, ab eo osculum accepit. Et cum de objectis aliquam purgationi operam dare vellet, rex sibi sufficere dixit, ut a præteritis quiesceret, et exinde sibi fidem inviolabiliter servaret. Sese penitus non ignorare Karolum ei vim intulisse, et summa id necessitudine factum, ut ad tempus se discederet, et Karolo etiam nolens faveret. Sed quia id factum erat, quod labefactari non poterat, multa ratione ei esse videndum, ut amissæ urbis dampnum aliquo modo suppleret. Si urbem habere ut ante non posset, saltem Karolum ad se transire faceret, ut, se consentiente, quod pervaserat teneret. Hæc et ampliora Arnulfus sese facturum pollicetur, tantum

VARIE LECTIONES.

⁵⁸⁶ Adelberonis, machin *abscisa*. ⁵⁸⁷ abscesserunt *supra posito* ab se digressi sunt *codex*. ⁵⁸⁸ Arnulfus, *rao, pa abscisa*. ⁵⁸⁹ aperiret *supra posito* effunderet *codex*. ⁵⁹⁰ A, sa, d, *abscisa*. ⁵⁹¹ eis *supra posito* his *codex*. ⁵⁹² regem, it, b eo, *turus abscisa*.

NOTÆ.

(123) *Teydt, artes*.

ut regis gratia sibi reddatur, et ipse apud eum ut metropolitanus honoretur. Rex gratiam indulsit, et ut plurimum coram se honorem haberet concessit. Unde et factum est, ut in prandio die eadem regi dexter, Adalbero reginæ levus resideret. Illis ita sese habentibus, Arnulfus ab rege dimotus est. Miram regis benivolentiam Karolo indicavit. Quanto quoque honore apud eum habitus sit explicans, de ejus gratia plurimum gloriabatur. A quo tempore regis et Karoli reconciliationem atque favorem querebat.

46. *Exceptio* ⁵⁹³ *Adalberonis a Karolo* ⁵⁹³ — Quæ dum sic sese haberent, Adalbero a rege digressus est, Karolumque petens, Lauduni multa ambitione exceptus est. Ad se sui redeunt, qui ante ab urbe exulaverant. Rem familiarem ut ante disponunt, in nullo dubitantes, et pacem postmodum sperantes. Clerum quem amiserat, revisit, eique compatitur, benivolentia spondet, ut a se non deficiant hortatur. Postquam satis colloqui cum suis habuit, de securitate fidei et urbis, a Karolo convenitur. Qui (124) sic orsus cœpit: « Quoniam Divinitas, in omnibus misericors etiam dum punit, misericorditer operatur, justo ejus iudicio me et abjectum et receptum cognosco. Ejus æquitate hac urbe me excerptum arbitror, ejus benignitate, quod superest præstolor. Ipsum etiam, vos et hanc urbem mihi reddidisse opinor. A Deo itaque redditum, mihi adjungi quæro. Adsunt sancta, superponite dexteram, fidem contra omnes spondete. Exceptio nulla iret, si vultis mihi comes fieri. » Ille sui voti avidus quicquid expetitur spondet. Super sancta dextram extendit, non veritus jurare quodcumque propositum fuit. Unde et cunctis credulus, nulli suspectus fuit. In nullo negotio a quoque vitatur. De urbe munienda, ipse querit et deliberat. Omnium causam sciscitatur. Pro omnibus consultat. Quare ignotus cunctos latuit.

47. *Comprehensio* ⁵⁹⁴ *Karoli ab Adalberone*. — Interea cum Karoli suorumque habitum penitus pervidisset, sese etiam nulli esse suspectum dolos multifariam prætendebat, ut et urbem sibi redderet, et Karolum regi captum traderet. Karoli itaque colloquio ulitur sæpius, benivolentiam profert amplius. Sese quoque si oporteat sacramentis magis stringendum offert; tanta cautela calliditatis usus, ut omnino dolum simulationis colore obvelaret. Unde cum nocte quadam inter cenandum hilaris resideret (Mart. 29), Carolus craterem aureum in quo panem infraxerat vinoque temperaverat tenens, post multum cogitatum ei obtulit: « Quoniam inquiens ex patrum decretis palmas et frondes hodie sanctificastis, atque plebem ⁵⁹⁵ sacris benedictionibus consecra-

stis, nobisque eucharistiam porrexistis, aliquorum susurronum calumnias qui vobis fidendum negant vilipendens, cum instet dies passionis Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, hoc vasculum vestræ dignitati aptum, cum vino et pane infracto vobis porrigo. Hoc poculum in signo habendæ et servandæ fidei ebibite. Si vero fidem servare animo non stat, poculo parcite, ne horrendam Judæ proditoris speciem referatis. Quo respondente: Craterem recipiam, et potum libere ebibam! » Karolus mox prosecutus, addendum dixit: *et fidem faciam*. Ille ebibens prosecutus, est: *et fidem faciam; alioquin cum Juda inteream!* Et multa his similia anathematis verba cenantibus dedit. Nox futuri luctus et proditionis conscientia instabat. Quietum ire constitutum est, dormitumque in mane. Adalbero sui doli conscius, dormientibus Karolo et Arnulfo, gladios et arma a capitibus eorum amovit, latibulisque mandavit (Mart. 30). Hostiarium hujus doli ignarum accersiens, cursum accelerare, et quendam suorum accersire jubet; ostium sese servaturum interim pollicens. Quo digresso, Adalbero in ipso ostio sese medium fixit, gladium sub veste tenens. Cui mox sui assistentes, utpote hujus facinoris conscii, ab Adalbero omnes intromissi sunt. Karolus et Arnulfus matutino somno oppressi quiescebant. Coram quibus cum hostes facto agmine adessent, et illi expergefatti adversarios advertissent, a lectis prosilientes, et arma capessere nitentes, nec reperientes, querunt quidnam matutinus eorum afferat eventus. Adalbero vero: « Quoniam inquit arcem hanc mihi nuper surripuistis, et ab ea exulem abire coegistis, et vos hinc dissimili tamen fortuna pellemini. Ego enim proprii juris remansi. Vos alieno subibitis. » Ad hoc Karolus: « An inquit, o episcope, hesternæ cenæ memor sis ninium miror, Non ergo ipsa Divinitatis reverentia inhibebit? Nihilne jussacramenti? Nihil hesternæ cenæ imprecatio? » Et hec dicens, præceps in hostem fertur. Quem furentem, armati circumdant, atque in lectum repulsum comprimunt. Nec minus Arnulfum pervadunt. Quos comprehensos, in eadem turri includunt. Turrim quoque clavibus et seris repagulisque custodibus adhibitis muniunt. Unde cum clamor seminarum, puerorumque simul et famulorum ululatus in cælum ferretur, cives per urbem turbati et expergefatti sunt. Quicumque Karoli partibus favebant, mox profugio sese liberaverunt. Quod etiam vix factum fuit. Nam cum pene adhuc fugerent, statim tota civitas obfirmari ab Adalberone jussa est, ut omnes quos sibi adversos putabat comprehenderet. Quæsi fuere, nec reperti. Subductus est et Karoli filius biennis, patris vocabulum habens, et a captivitate liberatus.

VARLÆ LECEIONES.

⁵⁹³ ptio, Karolo *abscisa*. ⁵⁹⁴ hensio *abscisum*. ⁵⁹⁵ populum *superposito* plebem.

NOTÆ.

(124) Scil. Karolus.

Adalbero regi Silvanectim legatos otius mittit; quondam amissam urbem jam receptam, Karolum cum uxore et natis captum, atque Arnulfum inter hostes inventum et comprehensum mandat. Unde et sine mora cum quocumque possit veniat. Exercitui colligendo moram nullam intendat. Vicinis quibuscumque confidit, ut post se veniant, legatos mittat, Moxque et si cum paucis veniat.

48. *Rex captis Karolo et Arnulfo Laudunum ingreditur.* — Rex quocumque potest assumit, et sine dilatione Laudunum petit. Nactusque urbem, et regia dignitate exceptus, de salute fidelium, urbisque ereptione et hostium comprehensione quesivit, et addidit. Die altera civibus accitis, de fide sibi habenda pertractat. Illi acsi qui capti erant, et qui jam in jus alterius cesserant, fidem faciunt et regi sacramento asciscuntur. Urbisque securitate facta, rex Silvanectim post cum captis hostibusrediit. Suos deinde sciscitans, deliberandi rationem querebat.

49. *Deliberatio quorundam apud regem super Karolo.* — Qua de re aliorum sententia erat, a Karolo viro claro, et regio genere inclito ejus natos omnes cum natabus obsides accipiendos; petendum etiam ab eo sacramentum, quo regi fidem faciat regnum Franciæ numquam sese repetiturum, contra natos quoque testamentum inde facturum, Quo facto Karolum dimittendum censebant. Aliorum vero sententia hujus modi erat. Tam clarum et antiqui generis virum non mox reddendum, sed apud regem tam diu habendum, donec qui ejus captivum indignaturi sint appareant. Si eo numero et nomine atque duce præmineant, ut indigni non sint qui hostes regis Francorum dicantur, sive inferiores sint, attendendum. Si ergo pauci et inferiores indignentur, tenendum censebant; si vero majores et quam plures, reddendum superiori ratione suadebant. Karolum ergo cum uxore Adelaide et filio Ludovico, et filiabus duabus, quarum altera Gerberga, altera Adelaidis dicebatur, necnon et Arnulfo nepote carceri dedit.

53. *De difficultate sui itineris ab urbe Remorum Carnotum.* — Ante horum captionem, diebus ferme 14, cum aviditate discendi logicam Yppocratis Choi, de studiis liberalibus sæpe et multum cogitarem, quadam die equidem Carnotum in urbe Remorum positus offendi. Qui a me interrogatus quis et cujus esset, cur et unde venisset, Heribrandi clerici Dartonensis legatum sese, et Richero sancti Remigii monacho se velle loqui respondit. Ego mox amici nomen et legationis causam advertens, me quem querebat, indicavi, datoque

VARLE LECTIONES.

⁵⁹⁶ Re, Karolo et, num i *absc.* ⁵⁹⁷ Deli, quo, apu, super *absc.* ⁵⁹⁸ cloro *col.* ⁵⁹⁹ st. ⁶⁰⁰ ultate, is ab ur, notum *absc.* ⁶⁰¹ yppocratis *cod.* ⁶⁰² rebat, datoque, motim, us *abscisa.* ⁶⁰³ a. m. *cod.* ⁶⁰⁴ ceterisque *c.* ⁶⁰⁵ terlio. *corr.* VI^{to}. ⁶⁰⁶ cap.

NOTE.

(125) Arbodo.

(126) Orbais, prope viam magnam quæ Catalaunis

⁶⁰² osculo semotim ⁶⁰³ secessimus ⁶⁰⁴. Ille mox epistolam protulit, hortatoriam ad aphorismorum lectionem. Unde et ergo admodum lætatus, assumpto quodam puero cum Carnotino equite, iter Carnotum arripere disposui. Digressus autem, ab abbate meo (125) unius tantum parvaredi solatium accepi. Nummis etiam, mutatoriis, ceterisque necessariis vacuus, Orbatium (13) perveni, locum multa caritate inclitum. Ibi domi abbatis D. colloquio recreatus, simulque et munificentia sustentatus, in crastino iter usque Meldim peragendum arripui. Ingressus vero cum duobus comitibus lucorum aufractus, non defuere infortunii casus. Nam fallentibus bivis, sex leugarum superfluitate exorbitavimus, Transmisso vero Theodorici castello, parvaredus ante visus bucephalus; fieri cepit asello tardiusculus. Jam sol a mesembrino discesserat, totoque aere in pluvias dissoluto, in occasum vergebat, cum fortis ille bucephalus supremo labore victus, inter femora insidentis pueri deficiens corruit, et velut fulgure trajectus, sexto miliario ab urbe expiravit. Quanta tunc fuit perturbatio, quanta anxietas, illi perpendere valent qui casus similes aliquando perpessi sunt, et ex similibus similia colligant. Puer inexpertus tanti itineris difficultatem, fessus toto corpore, equo amisso, jacebat. Impedimenta sine vectore aderant. Imbres nimia infusione ruebant. Cælum nubila prætendebat. Sol jam in occasu minabatur tenebras. Inter hæc omnia, dubitanti consilium a Deo non defuit. Puerum namque cum impedimentis ibi reliqui; dictatoque ei quid interrogatus a transcuntibus responderet, et ut sommo imminente resisteret, solo equite Carnotino comitatus, Meldim perveni. Pontem quoque vix de luce videns, ingredior. Et dum diligentius contemplerer, novis iterum infortuniis angebar. Tantis enim et tot hiatibus patebat, ut vix civium necessarii die eadem per eum transierat. Carnolinus impiger, et in peragendo itinere satis providus, naviculam circumquaque inquirens et nullam inveniens, ad pontis pericula rediit, et ut equi in colomes transmitterentur e cælo emeruit. Nam in locis iantibus equorum pedibus aliquando clipeum subdens, aliquando tabulas abjectas adjungens, modo incurvatus, modo erectus, modo accedens, modo recurrens, efficaciter cum equis me comitante pertransiit. Nox inhorruerat mundumque tetra caligine obduxerat, cum basilicam sancti Pharonis introii, fratribus adhuc parantibus potum caritatis. Qua die sollempniter præserant, recitato capitulo de cellarario monasterii, quod fuit causa tam seræ potationis. A quibus ut frater exceptus, dulcibus alloquiis, cibisque sufficientibus recreatus sum. Carnotinum equitem cum equis vi-

Meldos ducit; Matronam igitur primo die Sparnaci altero ad Castellum Theodorici transiisse videtur.

tata pontis pericula iterum attemptaturum, puero relicto remisi. Arte præmissa pertransiit; et ad puerum secunda noctis vigilia errabundus pervenit. Vixque eum sæpius inelamatum repperit. Quo assumpto cum ad urbem devenisset, suspectus pontis pericula, quæ pernicioso experimento didicerat, cum puero et equis in cujusdam tugurium declinavit; ibique per totam diem incubati, nocte illa ad quiescendum non ad cenandum collecti sunt. Quam noctem ut insonnem duxerim, et quanto in ea cruciatu tortus⁶⁰⁷ sim, perpendere possunt qui cura carorum aliquando vigilasse coacti sunt. Post vero optata luce reddita, nimia esurie confecti, maturius affuerunt. Eis etiam cibi illati; annona quoque cum paleis equis anteposita est. Dimittensque abbati Augustino⁶⁰⁸ puerum peditem, solo Carnotino comitatus Carnotum raptim deveni. Unde mox equis remissis, ab urbe Meldensi puerum revocavi. Quo redacto et omni sollicitudine amota, in aphorismis⁶⁰⁹ Yppocratis vigilanter studui⁶⁰⁹ apud domnum Herbrandum magnæ liberalitatis atque scientiæ virum. In quibus cum tantum prognostica morborum accepissem, et simplex egritudinum cognitio cupienti non sufficeret, petii etiam ab eo lectionem ejus libri, qui inscribitur de concordia Yppocratis, Galieni⁶¹⁰, et Surani. Quod et obtinui; cum eum in arte peritissimum, dinamidia pharmaceutica, butanica, atque chirurgica non laterent.

51. *Quod ex querela⁶¹¹ reprehendentium⁶¹¹ captivem⁶¹¹ Arnulfi, regio⁶¹¹ jussu⁶¹¹ sinodus⁶¹¹ habita⁶¹¹ est⁶¹¹.* — Sed ut jam superioris negotii seriem repetamus, cum de episcopi captione aliqui amicorum⁶¹² indignarentur, nonnulli etiam scolasticorum in ejus defensionem alia scriberent, alia scripta de canonibus proferrent, idque ad aures regum relatum esset, edicto⁶¹³ regio decretum est, ut episcopi Galliæ omnes qui valent et maxime qui comprovinciales sunt, in unum conveniant. Qui autem adesse non possent, suam absentiam per legatos idoneos a suspicionem purgarent. Ibi certis ac firmis decretorum rationibus aut convictum dampnarent, aut pristinae sedis dignitati purgatum restituerent. Collecti sunt ergo in cœnobio monachorum sancti Basoli confessoris (*Jun. 17.*) Remorum diocesanei, Remensis quidem metropolitani comprovinciales, Guido Suesorum episcopus, Adalbero Laudunensis episcopus, Herivevus Belvacensis episcopus, Godesmannus Ambianensis episcopus, Rathodus Noviomensis episcopus, Odo Silvanectensis episcopus, Daibertus Bituricensium metropolitanus; Lugdunensis metropolitanus comprovinciales, Gualterus Augustudunensis episcopus, Bruno Lingonensis episcopus, Milo Maticonensis episcopus, Siguinus Senonensium metropolitanus, cum suis Arnulfo Aurelianensi episcopo, Herberto Autisiodorensi episcopo. Qui in unum considentes,

A diversorum locorum abbates qui aderant, post solitariam sui disputationem, secum consedere jusserunt.

52. *Deliberatio⁶¹⁴ de dignitate⁶¹⁴ habendi⁶¹⁴ iudicii et prælaturæ⁶¹⁴.* — De habenda igitur sinodo, ratione facta, ordinandum putabant, cui potestas iudicandi de singulis conferretur; quem etiam habendarum rationum custodem atque interpretem accommodarent. Iudicandi itaque dignitas, Siguino Senonensium metropolitano commissa est, eo quod ætatis reverentia et vitæ merito plurimum commendaretur. Ordinandi vero facultas ac magisterium interpretandi, Arnulfo Aurelianensi episcopo credita est, eo quod ipse inter Galliarum episcopos, eloquii virtute et efficacia dicendi florebat. His ergo sic habitis, post cleri ingressum, sententiis ad negotium faciendibus recitatis, Arnulfus sic præfatus ait:

53. *Elocutio⁶¹⁵ Arnulfi⁶¹⁵ in⁶¹⁵ sinodo.* — « Quoniam, patres reverendi, serenissimorum regum jussu, necnon et sacræ religionis causa huc convenimus, multa fide, multo etiam studio cavendum videtur, ne nos qui gratia sancti Spiritus hic collecti sumus aut odium alicujus, aut amor, a rectitudinis norma exorbitare faciat. Et quia hic in nomine Domini collecti sumus, ante conspectum summæ Divinitatis veridicis sententiis debemus omnia agitare; nulli loquendi locum surripere: veritati operam dare: pro veritate vivaciter stare; contra objecta, simplicibus ac puris sententiis et intendere et respondere. Unicuique debitus honor servetur; dicendi potestas omnibus sit. Intendendi etiam et refellendi libertas omnibus concessa sit. Nunc deinde quoniam me ante omnes fari voluistis, causam hujus sinodi⁶¹⁶ coram edicendam arbitror, quatinus bene digesta, omnibus ut est videatur. Clarissima illa Remorum metropolis, prodicione nuper pervasa ab hostibus fuit. Sancta sanctorum hostium impetu contaminata sunt; sanctuarium Dei, nefariis quibusque violatum; cives quoque a prædonibus direpti. Quorum malorum ille auctor esse criminatur, qui ab hostibus tutari debuit, Arnulfus ejusdem urbis episcopus. Hoc ei intenditur. Ad hoc discutiendum, regalis dignitas hic nos collegit. Elaborate igitur, patres reverendi, ne unius perfidia, dignitas sacerdotatis vilescat. »

54. *Sermocinatio⁶¹⁷ Daiberti⁶¹⁷ pro⁶¹⁷ iuditiondo.* — Contra hæc cum quidam residentium responderent, hujusmodi hominem quantotius convincendum, et sic justo iudicio puniendum, Siguinus episcopus non id sese permissurum respondit, ut is qui majestatis reus accusatur, sub discutiendi censura ponatur, nisi ante ex jurojurando promissionem indulgentiæ ab regibus et episcopis accipiat. Idque faciendum asserebat ex concilii Toletani capite 31. Quod quia brevitati studemus omisimus ponere.

VARIE LECTIONES.

⁶⁰⁷ vexatus superposito tortus cod. ⁶⁰⁸ Aug. c. uti et in necrologio S. Faronis Meldensis occurrere videtur: v. Galliam Christianam ⁶⁰⁹ mis, dui abscisa. ⁶¹⁰ ita c. ⁶¹¹ vere, endentionem, gio jus, us ha, t ex conj. ⁶¹² scolasticorum corr. amicorum. ⁶¹³ decreto. corr. edicto. ⁶¹⁴ ra, digni, udi, præla abscisa. ⁶¹⁵ El, Arnulfi in abscisa. ⁶¹⁶ sinoni c. ⁶¹⁷ Serm, berti pro abscisa.

54. Dalbertus Bituricensium archiepiscopus dixit: « Cum constet factum, et de nomine facti dubitatio nulla sit, quantum quoque facinus perpendatur, quomodo ex necessitate reo sit indulgendum, penitus non adverto. Hinc enim incurrere necessitas videtur, cum iudicium promulgandum non sit, nisi prius supplicii indulgentia convincendo concessa fuerit. At si ad secularia jura respiciatur, quodcumque scelus quisque commiserit, secundum sceleris modum, poenitentiae severitati subiacebit. »

55. Herivevus Belvacensis episcopus dixit: « Cavendum summopere est, ne leges divinas forensibus comparemus. Plurimum enim a se different, cum divinarum sit de ecclesiasticis negotiis tractare et secularium secularibus adhiberi. Quarum primae tanto secundas superant, quanto secundae primis inferiores sunt. Unde et divinis per omnia suis honor servandus est. Si ergo frater et coepiscopus noster Arnulfus majestatis reus convictus fuerit, pro sacerdotali reverentia, et sanguinis affinitate, a serenissimis regibus indulgendum aliquatenus non abnuo. Iudicii tamen sententiam omnino non effugiet, si sua confessione indignus sacerdotali dignitate manifestabitur. »

56. *Indignatio* ⁶¹⁸ *Brunonis* ⁶¹⁸ *in Arnulfum* ⁶¹⁸. — Bruno Lingonensis episcopus dixit: « Hunc unde hic sermo habetur, in has miseras praecipitasse videor, cum contra multorum bonorum vota, ad honoris culmen provexi. Et hoc non solum propter carnis affinitatem effeci, sed etiam ut ad melioris vitae statum illum attraherem, cum non ignorarem ipsum Laudunensis urbis pervasorem, atque nefariae factionis temerarium principem, sub jure cirographi, regibus fidem spondisse pro nullo praeterito aut futuro sacramento, fidem promissam sese umquam violaturum; regum hostes pro ingenio et viribus impetiturum; illisque in nullo communicaturum. Sed quia Karolus avunculus meus, regum adversarius patet, cum ei is de quo loquimur communicavit, fidemque sacramento dedit, jus fidei promissae penitus abruptit. An Manasse ⁶¹⁹ et Rotgerus regum adversarii dicendi non sunt, qui cum Karolo urbis Remorum pervasores fuere, et sanctae Dei genitricis Mariae basilicam cum armata manu ingressi sunt, sanctuariumque nefario ingressu violaverunt? Hos etiam iste sui consilii custodes, et amicorum praecipuos habebat. Quod quia evidentissimum est, dicat nunc ipse, cujus impulsione aut suasionem istud aggressus sit. Aut certe alii intendet, aut convictus testimoniis labascet. Nullus consanguinitatis amor, nulla habitae familiaritatis gratia, a recti iudicii forma me aliquo modo seducent. »

57. *Laus* ⁶²⁰ *Godesmanni* ⁶²⁰ *de magnanimitate* ⁶²⁰ *Brunonis et* ⁶²⁰ *ut* ⁶²⁰ *ab eo iudicium constituatur* ⁶²⁰ *postulatio*. — Godesmannus Ambianensis episcopus

A dixit: « Novimus venerabilis Brunonis magnanimitatem, quem nullus affinitatis, amor, nulla familiaritas a veritate sequestrat, at rigor animi, et morum probitas veridicum et cui credendum sit promptissime indicant. Ergo quia de examinatione reatus fratris et coepiscopi nostri Arnulfi mentio superius facta est, ab eo quaerendum videtur, quale ex hac re habendum sit iudicium, eo quod ipsum oporteat iudicii temperare censuram, cum ipse sic inter utrumque sit constitutus, ut et regi fidem, et Arnulfo ex consanguinitate dilectionem debeat. Unde et nullius doli suspicionem tenendus erit, quem fidelitas domini ad iudicium incitabit, et caritas proximi a malivolentia prohibebit. »

58. *Responsio Brunonis*. — Ad haec Bruno episcopus: « Mentem, inquit, vestram satis plane intelligo. Hic qui reus majestatis accusatur, carnis affinitate mihi conjungitur, utpote avunculi mei Lotharii regis filius. Unde et vestra bonignitas mihi fieri injuriam metuit ⁶²¹, si dignum de eo a vobis proferatur iudicium. Sed absit ut amorem consanguinitatis Christi amore praeciosiore habeam. Rem unde agitur, sanctitas vestra subtili indagine mecum discutiatur. De condemnatione convicto inferenda nihil metuentes, cum aequum sit et reum majestatis damnari, et innocentem laxari. »

59. *Demonstratio Rathodi* ⁶²², *quod libellum* ⁶²² *infidelitatis episcopi* ⁶²² *Lothariensium* ⁶²² *perperam* ⁶²² *calumniantur*. — Rathodus Noviomensis episcopus dixit: « Si placet, patres revendi, libellum fidelitatis, ab Arnulfo quondam regibus de habenda fide porrectum, a vobis nunc discutiendum puto, Videtur enim, quod solus in ejus dampnatione sufficiat, eo quod fidem jurejurando promissam, et manus scripto roboratam sacrilegio perjurii penitus violaverit. Sed est quidam quod remordet, quod scilicet a Lothariensium episcopis ut fertur contra illum disputatur. Calumniantur enim contra leges divina scriptum, lectum, reconditum. Unde et si placet, jam a nobis discutiendus in medium proferatur. » Sinodus dixit: « Proferatur. »

60. *Textus libelli* ⁶²³ *fidelitatis* ⁶²³ *Arnulfi*. — Pro-latus est itaque hanc textus seriem habens: « Ego Arnulfus, gratia Dei praeviente Remorum archiepiscopus, promitto regibus Francorum Hugoni et Roberto me fidem purissimam servaturum, consilium et auxilium eis secundum meum scire et posse in omnibus negotiis praebiturum; inimicis ⁶²⁴ eorum nec consilio nec auxilio ad eorum infidelitatem scienter adjuturum. Haec in conspectu divinae majestatis, et beatorum spirituum et totius ecclesiae assistens promitto, pro bene servatis laturus praemia aeternae beatitudinis. Si vero, quod nolo et quod absit, ab his deviavero, omnis benedictio mea convertatur in maledictionem, et fiant dies

VARIÆ LECTIONES.

⁶¹⁸ Ind, Bru, Arnulfum absc, ⁶¹⁹ Manas cod. ⁶²⁰ Laus, man, mani, et ut a, constitu abscissa. ⁶²¹ metu cod. ⁶²² Ratho, bellum episcopi L, perperam abscissa. ⁶²³ elli fide abscisa. ⁶²⁴ ita cod.

mei pauci, et episcopatum meum accipiat alter. Recedant a me amici mei, sintque perpetuo inimici. Huic ego cirographo a me edito, in testimonium benedictionis vel maledictionis meæ subscribo, fratresque et filios meos ut subscribant rogo. Ego Arnulfus archiepiscopus subscripsi.

61. *Arnulfus* ⁶²⁵ *libellum* ⁶²⁵ *ex parte probat* ⁶²⁵, *et ex parte vituperat* ⁶²⁶. — Quo recitato, a sinodo investigatur an alicujus reprehensionis aut defensionis vim habere videatur. Tunc venerabilis episcopus Arnulfus, eo quod officium interpretandi ei commissum erat: « Et pro se, inquit, ex parte defensionem continet, et vires ex parte reprehensoribus accomodat. Causa namque ut scriberetur, ejus auctor Arnulfus fuit. Qui cum detestandæ cupiditatis morbo nimium laboraret, egit quod reprehendi potest, cum juratus fidem non servavit. Hoc enim reprehensionem succumbit. Et quod sapientes et boni id effecerunt, quod dolis et astutiæ perditissimi hominis contraheret, contra querulos defensionem firmitatem affectat, viresque ministrat. Et quidquid illud sit, testimonio tamen roborandum est. Procedat Adalgerus presbyter. Adest namque qui rerum seriem prodicionis conscius optime novit. Ille inquam adsit, et vestræ claritudini inauditum scelus edicat, ut et ubi sit vituperatio habenda cognoscatis et ubi laus concedenda videatis. »

62. *Admovetur* ⁶²⁶ *Adalgerus* ⁶²⁶ *accusationi* ⁶²⁶. *Hic rar.*, *accusatio* ⁶²⁶. — Adalgerus itaque accersitus adest. Super hac re interrogatus et nil moratus respondet: « Utinam, patres sancti, in hac vocatione concedatur mihi aliqua remissionis indulgentia. Sed quia ad id deveni, ut si quid quod pro me faciat inveniri possit, id contra me stare videatur, verbis brevioribus quod quæritis edicam. Dudo, Karoli miles, hortatus est, ut hanc unde hic quæritis prodicionem aggredere, sic domino meo placere juratus. Unde cum ei non crederem, dominum meum per me interrogavi. Scse id fieri velle respondit. Ut autem hoc dedecus specie honesti velaretur, Karolo manus dedi; ejusque factus, prodicionem per sacramentum sponendi. Et feci quidem, sed non injusus. Quod si vobis falsum videatur, paratus sum omnia iudiciorum genera subire. »

63. *Brevis et dilucida demonstratio criminis* ⁶²⁷ *a Guidone episcopo* ⁶²⁷. — Guido Suessionensis episcopus dixit: « Ut hic ex ratione hujus intelligitur, unius reatus forte ambo tenentur. Nam cum hic sese effecisse asserat, non est immunis ejus dominus, qui facinus perpetrandum suavit, eo quod sceleris causam se ipsum præbuerit. Quoniam ergo utriusque negotium inditiis evidentibus constat, cum alter facinus suaserit, alter effecerit, iudicii censura, vestram paternitatem non latet. Est etiam quod iudicio habendo vires præbeat, quod

A cum ipse episcopus prodicionis auctor extiterit, ut suum flagitium melioris zeli fervore teget, multæ excommunicationis et maledictionis anathemate, a corpore et sanguine Domini separavit, atque ab ecclesia fidelium suspendit, Remensium prædonum auctores, factores, cooperatores, fautores, et a propriis dominis rerum sub emptionis nomine abalienatores. Sed cum tanti mali episcopus auctor existat, anathemate involutus manifestissime patet. Quod etiam ad ejus condemnationem non minimum valet. »

64. *Indignatio Gualteri in Arnulfum*. — Gualterus Augustudunensis episcopus dixit: « An male sanæ mentis hic episcopus non est qui pro se defensiones nititur, cum regibus et tot patribus ejus iniquitas dilucide pateat, et insuper presbyteri malorum conscii testimonio convincatur? An ipse mali inventor, periculum anathematis evadere potuit, cum ipse mali inventor et fautor, inventores et factores, fautoresque maledictionis telo perfodit? An ipsam Divinitatem hec perpendere non animadvertit, cum scriptum sit, *quod oculi Domini in omni loco contemplantur bonos et malos* (Prov. xv, 3)? Et certe arbitror, quia *dixit insipiens in corde suo: Non est Deus* (Psal. lvi, 4). Animadvertite ergo, patres, quam corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis factor et fautor. »

65. *Odonis episcopi admonitio de iudicio accelerando* ⁶²⁸. — Odo Silvanectensis episcopus dixit: « Quoniam religionis causa, et jussu serenissimorum regum, hic collecti sumus, non est differendum habendi iudicii examen. Id enim reges præstolantur. Clerus et plebs idem expectant. Nec est in diversissimis sententiarum rationibus diutius immorandum, cum res sit evidens, et iudicii ratio in promptu sit. De quibus non solum patrum statuta legis, verum etiam per consequentias rerum equitatis censuram proferre non ignoratis. »

66. *Arnulfi persuasio ad defensores ut libere disputent*. — Arnulfus Aurelianensis episcopus dixit: « Licet, patres venerandi, hec certissime se sic habeant, ut de Arnulfo prædicantur, plurimisque sententiis patrum, justo iudicio damnari valeat, tamen ne videamur de fratris ruina letantes, et in ejus damnatione absque justo ardentes, statuendum communi decreto arbitror, ut quicumque in ejus defensione aliquid dicere nititur, locum defensandi habeat, revolvat volumina, proferat quot vult sententias, atque omnia quæ ad defensionem paravit, hic coram nil metuens effundat. Atque hoc constituendum reor, ut ultra eis defensandi locus non pateat. Hic tantum nunc cogitata edicant. » Tunc Siguinus episcopus Arnulfi statutum approbat, ac decretalibus interdictis ⁶³⁰, violari in-

VARIE LECTIONES.

⁶²⁵ bellum, probat, vitu *abscisa*. ⁶²⁶ ovetur, rus, ac, ni, io, *abscisa*. ⁶²⁷ et di, mon, minis, piscope *abscisa*. ⁶²⁸ admo, iudicio, ndo *abscisa*. ⁶²⁹ per, defen, ere *abscisa*. ⁶³⁰ inter interdictis. *cod. (in duabus lineis)*.

hibet. Si quispiam ergo quid dicere habet, ut edicatur, animo monet.

67. *Defensio* ⁶³¹ *scolasticorum* ⁶³¹ *pro Arnulfo*. — Et cum plures ibi assisterent, qui in defensione niterentur, maximi tamen defensores fuere abbates, Abbo Floriacensis, et Ramnulfus Senonensis, atque Johannes scolasticus Autisiodorensis. Hi enim scientia simul et eloquentia inter suos insignes habebantur. Et indicto silentio, librorum multa volumina aperta sunt, multa quoque ex patrum decretis prolata, nonnulla etiam ad defensionem objecta. Inter quæ quatuor principaliter objiciebant. Aiebant enim, imprimis eum suæ sedi restituendum. Deinde legitimam ei vocationem adhibendam. Tum quoque Romano pontifici id innotescendum. Et postremo, pontificis Romani auctoritate, in generali synodo totum faciens discutiendum. Hoc etiam secundum divinas et humanas leges, approbandum asserebant.

68. *Infirmatio* ⁶³² *defensionis* ⁶³². — Ab altera vero parte responsum est, eum sedi pristinae non restituendum, eo quod culpæ evidentissima probabili accusatore convictus, ad flagicia magis præcepit, quam ad religionis honorem et dominorum fidem commodus videretur. Nec jam ultra esse vocandum, cum post proditoris nefas, per sex continuos menses vocatus fuerit, et ad rationem venire contempserit. Romano vero pontifici notificari non posse, eo quod itineris difficultas, atque inimicorum minæ id plurimum prohiberent. Id vero sceleris jam non esse discutiendum, cum totum constaret, accusator crimen intenderet, ac firmanentum multiplex afferret; reus vero convictus nil contra valeret. His episcoporum sententiis multa ratione prolatis, defensores cedunt.

69. Quibus a defensione cessantibus, episcopi nihil aliud superesse, nisi Arnulfum in medium statuendum censebant, ut pro se quæ vellet responderet. Vocatus itaque in ordine episcoporum consedit. Cui postquam ab episcopis multa illata fuere, quibus conclusus cessavit, et ille ut potuit alia intendit, alia reppulit, victus tamen, argumentorum rationibus succubuit, et sese reum ac sacerdotio indignum coram confessus est.

70. *Regum* ⁶³³ *ingressus* ⁶³³ *in synodum*. — Quod cum regibus suggestum est, ipsi cum primatibus sacro episcoporum conventui sese inferunt; gratias episcopis reddentes, eo quod pro se et salute principum diu deliberassent. Petunt quoque gestorum seriem sibi evolvi, et in quo constiterint rationum sine. Tunc etiam omnium gestorum series regibus exposita est. Post auditam narrationis ordinem, jam tempus adesse iudicii habendi asseverant. Tunc episcopi Arnulfum ut regum genibus provolvatur commoneant, reatum quoque suum confiteatur, atque pro sui vita, et membrorum integritate supplicet.

A Ille mox dominorum pedibus prostratus, crimen confessus est; et sacerdotio se indignum asserens, pro vita et membris suffusus lacrimis postulabat. Unde et universam synodum in lacrimas coegit. Reges multa pietate flexi, vitam et membrorum integritatem indulgent. Sub custodia sui, absque ferro et vinculis habendum decernunt.

71. *Decretale* ⁶³⁴. — Et a terra erectus, interrogatur an abdicationem sui canonum auctoritate solemniter velit celebrari. Quod cum episcoporum ordinationi totum committeret, mox decretum est, ut quia se indignum sacerdotio constebatur, seclususque non tegebat, sicut gradibus proventus fuit, ita gradibus deponeretur. Suasus ergo, regibus quæ ab eis acceperat reddidit, sacerdotiales vero infulas episcopis sine mora laxavit. Interrogatus etiam an abdicationis et repudii libellum faceret, ad votum episcoporum omnia sese facturum respondit. Et libellum mox scriptum et oblatum, coram regibus in concilio legit, atque subscripsit.

72. *Textus libelli repudii* ⁶³⁵ *Arnulfi*. — Textus autem libelli hujusmodi erat: «Ego Arnulfus gratia Dei Remorum quondam episcopus, regnoscens fragilitatem meam, et pondera peccatorum meorum, testes confessores meos Siginum archiepiscopum, Daibertum archiepiscopum, Arnulfum episcopum, Godesmannum episcopum, Heriveum episcopum, Rathodum episcopum, Walterum episcopum, Brunonem episcopum, Dilonem episcopum, Adalberonem episcopum, Odonem episcopum, Widonem episcopum, Heribertum episcopum, constitui mihi iudices delictorum meorum, et puram ipsis confessionem dedi, quærens remedium penitendi, et salutem animæ meæ, ut recederem ab officio et ministerio pontificali quo me recognosco esse indignum, et alienum me reddens pro reatibus meis in quibus peccasse secreto ipsis ⁶³⁵ confessus sum, et de quibus publice arguebar, eo scilicet modo ut ipsi sint testes, et potestatem habeant substituendi et consecrandi alium in loco meo, qui digne præesse et prodesse possit ecclesiæ cui actenus indignus præfui. Et ut inde ultra nullam se petitionem aut interpellationem, auctoritate canonica facere valeam, manu mea propria subscrivens firmavi. Quo ita perlecto, ita subscripsi. Ego Arnulfus quondam Remorum archiepiscopus subscripsi.» Nec non et adstantes episcopi ab eo rogati ut subscriberent, subscripserunt, atque sic ei responderent: «Secundum professionem et subscriptionem tuam cessa ab officio.» Post hec sacramenti jure hos qui sui fuerant absolvit, atque libertatem transeundi in jus alterius victus concessit.

73. *Depositio* ⁶³⁶ *Adalgeri presbyteri a* ⁶³⁶ *gradibus* ⁶³⁶. — Dum hec multa consideratione gererentur, Adalgerus presbyter eo quod communionem privatus esset regum pedibus provolutus, multa conquestione querebatur, communioni petens restitui, parcius sibi

VARIÆ LECTIONES.

⁶³¹ defensi; sicorum *abscisa*. ⁶³² nfr, defensio *abscisa*. ⁶³³ Regum ing, Decret *abscisa*. ⁶³⁴ repu *absc*. ⁶³⁵ ipsi c. ⁶³⁶ Dep, a gra *abscisa*.

Inferendam censuram ratus, eo quod jussus domino obtemperavisset. Quem Arnulfus Aurelianensis episcopus adorsus: « Nunquam » inquit « iudicii expertem te tua conficta hodie facient? Nunquid tu es qui Karolo portas aperuisti, et hostiliter cum illo sancta sanctorum cum tuis similibus perdidisti? Confiteri, infandissime! » Quo respondente: « Negare non possum, » ille mox persecutus: « An ideo » inquit « communioni restituendus es, ut domino tuo lugente, tu, nefandissime, rideas? » Tandem decretum est, duorum incommodorum utrumlibet ab eo eligi, aut a gradibus deponi, aut perpetuo anathemate teneri. Qui apud se plurima pertractans tandem maluit gradibus privari, quam anathemate perpetuo teneri. Et mox episcoporum jussu, indumentis sacerdotalibus vestitur. Quæ singula dicebant: *Cessa ab officio tuo*. Laicorum ergo tantum communionem ei reddentes, illum penitentiam subdunt, atque sic a sinodo soluti sunt. Si quis autem plenius scire voluerit, quid quisque eorum de canonicis et patrum decretis in concilio protulerit, quid quoque ab eis ibi sancitum sit, quid etiam a regibus et episcopis Romano pontifici directum, quibus quoque causarum rationibus Arnulfi abdicatio roborata est, legat librum domini et incomparabilis viri Gerberti, hujus Arnulfi in episcopatu successoris, qui omnia hæc digesta continens, mira eloquentiæ suavitate Tulliano eloquio comparatur. Objectionibus namque et responsionibus, conquestionibus atque orationibus, invectivis, conjecturisque et diffinitionibus repletus, luculentissimo ac rationabiliter proponit, assumit, atque concludit. Qui non solum sinodalibus causis, sed status rethoricæ cognoscen-
tibus utilis habetur.

74. *Conquestio* ⁶³⁷ *Odonis* ⁶³⁷ *apud* ⁶³⁷ *suos de* ⁶³⁷ *Miliduni* ⁶³⁷ *ereptione* ⁶³⁷. — Interea Odo rerum suarum augmentum querebat. Unde et apud suos quorum fidem indubitata sciebat, castrum Meledunum in suum jus transfundi parabat; sibi inquit miserimum fore, quod in Sequana fluvio transmittendis exercitibus nullus sibi transitus pateret; unde et id animo sibi incidisse quatinus Milidunum, quod est circumfluente Sequana tutissimum, et duplici portu pervium, ad suam partem retorqueret, cum etiam in Ligeri plures sibi portus paterent. Nec de perjurii facinore formidandum, cum illud jam ab avo possessum sit, et nunc non regis sed alterius habeatur. Unde et omnibus qui fidem spondebant, accelerandum suadebat, ut quicumque ratione valeret, ad sui dominium transferent.

75. *Inductio* ⁶³⁸ *ab* ⁶³⁸ *legato Odonis in* ⁶³⁸ *præsidentem Miliduni* ⁶³⁸. — Tunc suorum unus, castrum præsidem petens, firmissimam amicitiam simulat, fidemque

A multam pollicetur. Quod et utrimque sacramento mox firmatum fuit. Præsidentemque affatus, cujus ante bac castrum fuerit, quærit. Ille cujus fuerit non abnuit. Ista quoque: « Quo » inquit « ordine ad regium jus accessit? Ille quoque idem prosequitur. » Et iste: « Cur » inquit « Odoni præjudicium sit, cum sepe numero reddi sibi petierit, et æ inferior eo nunc potiatur? » — « Quoniam » inquit « id regi sic visum est. » Et iste: « Putasne » inquit, « ipsam Divinitatem non offendi, cum mortuo patre pro filio absque re patrimonio frustratur? » Et ille: « Ita » inquit. « Et non solum id, sed et honorum desperatio sit. Quis unum inter primates Odone potentior? Quis omni honore dignior? » Atque ad hæc iste: « Si » inquit « ad Odonem transverti velles, numquidnam ampliori potentia tene sublimandum arbitrare? Si ejus esses, ejus sine dubio gratiam, consilium, suppetias haberes. Pro uno castro plurimo possideres. Unde et tui nominis gloria eo ulterius iret, quo amplius honoris culmen adipisceris. » Ille vero: « Quomodo » inquit « absque peccato et dedecore hæc fieri posse confidis? » Et iste inquit: « Si te cum castro Odoni confers, quicquid sceleris nasci putas, meum fiat, meum dicatur. Pœnas inde luam, et summæ Divinitati rationem reddam. Consule nobilitati tuæ. Fac tuarum rerum augmentum. Instat tempus. Oportunitas id suadet, cum impotentia regnandi rex sit inglorius et Odonem prosperior semper sequatur successus. » Ille rerum promissarum cupidus, sacramentum petit. Iste facit, et progendo negotio obsides querit. Ille multum honorem sese habiturum arbitrans, obsides dare non distulit. Quos iste receptos domum dixit, et Odoni omnia hæc retulit.

76. *Pervasio* ⁶³⁹ *Miliduni* ⁶³⁹ *ab Odone* ⁶³⁹. — Odoni itaque ut cœptis instet suadet. Interea ab Odone copiarum clam parantur, ut castrum ingrediatur et optineat. Paratis autem tempore statuto aggressus appetit et ingreditur. Proditorem simulato furoris invadit, et carceri mancipat. Qui non multo post carcere emissus, sacramento coram fidem facit, et exinde ad resistendum cum Odone sese parat. Quæ omnia ad regum aures mox delata feruntur. Reges de castri amissione commoti, in hostes milites parant; proponentes ab obsidione non sese discessuros, donec aut expugnatum recipiant, aut si res exposcat cum haste comminus vires et arma conferant.

D 77. *Accessus* ⁶⁴⁰ *regum ad Milidunum*. ⁶⁴⁰ — Paratis itaque copiis, expugnatum accedunt. Et quia castrum circumfluente Sequana ambiebatur, ipsi in litore primo castra disponunt; in ulteriore, accitas ⁶⁴¹ piratarum acies, ordinant. Et ne quo intercederetur obsidio, classes armatas in fluvio circumquaque adhibent. Itaque factum fuit, ut fluviali superficie vecti, castrum navali pugna acriter urgerent. Castrenses non impares, impugnantibus obnituntur,

VARIE LECTIONES.

⁶³⁷ Con, Odonis, a, de, ere *abscisa*. ⁶³⁸ In, ab, in, li *abscisa*, ⁶³⁹ vasio, ni *abscisa*. ⁶⁴⁰ sus, ad Mili *abscisa*. ⁶⁴¹ accitas *corr.* *accita codex, quod corrigendum erat.*

Pro viribus certant. Adversariis nullo modo cedunt. Cumque diutius resistentes, comminus pugnarent, nec crederent, postico quod inferius latebat viribus cædentium eruto, piratæ admissi sunt. Et a tergo in muro pugnantibus supervenientes, multa cæde in eis debaccati sunt. Sic quoque factum est, ut et reliquus exercitus ⁶⁴² in litore adhuc persistentes, classibus pedester intromitteretur, castrumque repentinus pervaderet.

78. *Castrenses ⁶⁴² capti libertati ⁶⁴³ dantur ⁶⁴³.* — A quibus castrenses capti, et victi, mox regi oblatis sunt. Pro quibus coram rege ab amicis oratione habita, facta regi fide dimissi sunt, cum non tantum rei majestatis regiae, quantum sui domini fideles dicendi essent; ad id etiam non perfidiae vitio, sed multa virtute adductos asserebant. His ergo obsidum jure dimissis, et castro domino priori reddito, proditor cujus dolo hujusmodi infortunium accessit, mox comprehensus, suspendio secus castrum portam defecit. Nec minus ejus uxor, inusitato ludibrii genere pedibus suspensa, exuviis circumquaque defluentibus nudata, atroci sine juxta virum interiit. Cum hæc agebantur, Odo cum exercitu haud procul rei eventum opperiebatur; ratus castrum a suis posse contra hostes defendi, insidias piratarum aliquantisper suspectas habens. Dum ergo herens de eventu mutaret, affuere nuntii, qui castrum captum, suosque comprehensos et inermes factos assererent. Quo audito, exercitum non æquo animo ad sua dimovit. Cui eum a querulis quibusdam intenderetur, propter eum virum consularem ⁶⁴⁴ suspendio interisse, Odo respondisse fertur, sese amplius lesum suorum comprehensione, quam proditoris suspendio.

79. *Rixa ⁶⁴⁵ Odonis et Fulconis ⁶⁴⁵ de Britannia ⁶⁴⁵.* — Nec multo post bella civilia reparata sunt. Etenim Fulco qui regum partibus favebat, exercitum in Odonem parabat, quæsiturus ab eo Britanniae partem, quam non multo ante ei abstulerat. Collegit itaque quatuor milia, qui non comminus confligerent, eo quod eorum vires Odonis potentiae non sufficerent, sed ejus terram incendiis et rapinis afficerent. Et tandiu id faciendum arbitrabatur, donec Odo aut tedio victus redderet, aut pro ea aliam non in parem conferret ⁶⁴⁶. Preceps itaque fertur, terramque prædis, manubiis, combustionibusque affecit ⁶⁴⁷. Et cum apud Blesum ⁶⁴⁸ loca suburbana succenderet, incendiis aura flante circumquaque erumpentibus, in conobium monachorum sancti confessoris Laudomari ignis plurimus evolavit. Quod mox combustum dirutum fuit. Cibi quoque consumpti. Unde nec monachorum migratio defuit. His exemptis, in loca alia exercitum retorquet, et vastat. Post cujus digres-

sum. Odo ⁶⁴⁹ in ejus terram versa vice exercitum induxit, sic in ea efferatus, ut nec tugurium vel gallum relinqueret, hostem provocans, et ut dimicaturus veniat invitans. Ille autem copias non sufficere sibi cognoscens, provocanti cessit, atque ad sua rediit. Atque hæc fere per biennium.

80. *Oratio legatorum Odonis apud regem ⁶⁵⁰ de Milduini pervasione ⁶⁵⁰.* — Odo interea, castro amisso frustratus, etiam in hoc sese cautissimum habebat. Arbitratur etenim duplici calamitate se posse torqueri, cum de castrum amissione plurimum doleret, et a rege irato non mediocriter valeret urgeri. Unde et regi legatos direxit, per quos sese optime ratiocinari posse de objectis quibuscunque suggereret. Sese in nullo regiam majestatem lesisse ostensurum. Si de Milduino agatur, contra regem nil mali molitum, cum non regi sed suo commilitoni illud abstulisset. Regi nihil derogatum fuisse, cum ipse regis æque sit, ut ille cui abstulit. Nihilque interesse quantum ad regiam dignitatem, quicumque teneat. Sese etiam ⁶⁵¹ justis causis id effecisse, cum illud a suis præcessoribus olim possessum, approbari possit. Unde etiam videri posse a se dignius tenere debere, quam ab alio quocumque. Tandem si quid piaculi factum est, in sese poenam dedecoris redundasse, tantumque scelus pari ignominia abstersum. Unde et facilius sibi indulgendum, atque in tanta injuria amplius parcendum. Rex orationis vim advertens, legatis satisfacit, benivolentiamque petenti mandat. Hæc legati Odoni referunt. Odo itaque regem adiit. Coram quo oratione utiliter usus, ejus gratia potitus est; tanta affabilitate insignis, ut amicitiam pristinam renovarent, et in nullo suspectus regi haberetur.

81. *Bellum inter Odonem et ⁶⁵² Fulconem ⁶⁵² de Britannia.* — Hac tempestate itidem civilia bella reparata sunt. Nam Fulco Britanniae parte frustratus, insidias adhuc parare contendebat. Collectoque exercitu, in Britanniam præceps fertur. Namque (127) appetit. Cujus custodes alios auro corruptit, alios quibusdam pollicitationibus illexit. Eis quoque usque ad effectum suasit, quo sibi satisfacerent, ut scilicet urbis introitum panderent. Qui suasi, sacramento tempus constituunt. Nec multo post et in urbem admittunt. Ingressusque pervadit, et a civibus jure sacramento obsides accepit. Arcem solam expugnare non valuit, eo quod milites magnanimos haberet. Unde et cessit, sese recedere deliberans, ut copiis amplioribus congressurus rediret, arcemque expugnaret.

82. Conanus in exterioribus Britanniae partibus qui locus Bruerech dicitur, de rebus bellicis apud suos pertractabat, cum ad ejus aures hæc delata

VARIAE LECTIONES.

⁶⁴² in primo *deletum*. ⁶⁴³ enses, i libertati, ntur *abscisa*. ⁶⁴⁴ VC *cod.* ⁶⁴⁵ a, Fulconis, tan *abscisa*. ⁶⁴⁶ redderet *corr.*, conferret. ⁶⁴⁷ percutit *corr.*, affecit. ⁶⁴⁸ b. castrum *deletum*. ⁶⁴⁹ O. c. ⁶⁵⁰ regem, onę *abscisa*. ⁶⁵¹ etiam id justis c. id e. *codex*. ⁶⁵² et Fulconem *abscisa*.

NOTÆ.

(127) Nantes.

sunt. Magisque coepto negotio insistens, exercitum congregat⁶⁵³, bellumque fieri parat. * Et quoniam obsidioni instandum tempus suadebat, collectum exercitum urbi inducit, eique ad⁶⁵⁴ unum latus obsidionem per terram ordinat. Ad alterum vero per Ligerim classes piratarum adhibet⁶⁵⁵. Undique ergo obsidione disposita, a piratis per fluvium, a Britannis per terram urbani vehementer urgentur. Nec minus qui in arce remanserant, a superioribus jaculorum diversa genera præcipitabant. Parique impugnatione superiorum atque inferiorum qui medii erant vexabantur. Nam qui in arce et in obsidione certabant, Conani partes tuebantur. Urbani vero pro Fulconis victoria operam dabant. Nec minus Fulco copias parabat, et exercitum tam de suis quam conductiliis congregabat. Audito⁶⁵⁶ vero Conanum urbi^B obsidionem adhibuisse⁶⁵⁶, mox legionem Britannicæ infert.

83. *Dolus*⁶⁵⁷ *Fulconi*⁶⁵⁷ *paratus*. — Erat campus non valde procul, longitudine sui et latitudine vastus, silietum in se maximum habens. Hic Conanus locum gerendi belli constituens, insidiarum dolos infodit. Nam fossas quam plures ibi inmergens, virgis et viminibus stipulisque earum hiatus desuper operuit, intus surculis deflexis, qui superiora continerent⁶⁵⁸ et soliditatem superficiem simularent. Et ut simulata superficies penitus lateret, siliem collectam desuper respersit, insidiasque dissimulavit.

84. *Dolus*⁶⁵⁹ *Conani*⁶⁵⁹ *contra hostes*⁶⁵⁹. — Post insidias ipse acies ordinans, sic fraude usus est, ut diceret se ibi mansurum, nec ulterius hostes quæsiturum. Si hostes urgerent, ibi tantum vitam defensurum. Nec ob metum id facturum, at ut hostes si sese querant et impetant, contra jus id faciant. Sic enim eorum ruina facilius provenire possit, cum sua temeritate quietos et innoxios aggrediantur. Ibi itaque acies ordinavit, insidias in prospectu habens. Herebat ergo, hostesque excepturus opperiebatur. Fulco Conanum herentem videns, nec ab eo loco exiturum⁶⁶⁰, cum insidias nesciret, suos multo hortatu suadebat, quatinus vehementi conamine impetu facerent, hostesque aggredi non dubitarent. De victoria non diffiderent, cum virium spes optima non desit, si Divinitas aversa non sit. Dato itaque signo irruunt. Arbitrati quoque solidum iter, fossis indubitate propinquant.

85. *Præcipitatio*⁶⁶¹ *hostium a*⁶⁶¹ *Conano*⁶⁶¹. — Cumque Britanos metu herentes arbirarentur, telis obnitentes ad fossas irruunt; præcipitatieque cum equis immerguntur, ac cæca ruina confusi, ad viginti milia⁶⁶² inmersi atque compressi sunt. At

A posterior exercitus, priori precipitato, terga dedit. Unde et Fulco vitæ tantum consulens, profugio eripi conabatur.

86. *Interfectio*⁶⁶³ *Conani*⁶⁶³. — Quem cum fuga exagigaret, Conanus interim in dumelum cum tribus sese recepit, armisque depositis, corporis levorem ad auram mitigabat. Quem quidam adversariorum intuitus, facto impetu illum adorsus, gladio transfixit, Fulconisque victoriam extulit. Fulco, animo resumpto, Nantas repelit, atque ingreditur, qui in arce erant acriter vexans. Qui principe destituti pene exanimes, impugnantem cedunt, fidemque postulati faciunt.

87. *Repudium*⁶⁶⁴ *reginæ*⁶⁶⁴ *Susannæ a*⁶⁶⁴ *rege*⁶⁶⁴ *Rotberto*⁶⁶⁴. — His ita sese habentibus, Rotbertus rex cum in undevicesimo ætatis anno, juventulis florere vernaret, Susannam uxorem genere Italicam, eo quod anus esset, facto divortio repudiavit. Qua repudiata, cum ea quæ ex dote acceperat, repetere vellet, nec ei rex adquiesceret, aliorum animum transvertit. A qua etiam die, sua quærens, regi insidias moliebatur. Nam Monasteriolum castrum quod in dote acceperat, ad suum jus refundere cupiens, cum id efficere non posset, secus cum aliud nomine⁶⁶⁵ extruxit; rege interim occupato, circa Odonis et Fulconis facinora. Ex cujus munitione arbitrabatur posse omnem navium convectationem prohiberi, cum sibi advenientes sese prius offerrent, unde et eis transitum ulterius inhibere valeret.

88. *Reprehensio*⁶⁶⁶ *repudii*⁶⁶⁶. — Hujus repudii scelus, a⁶⁶⁷ nonnullis qui intelligentiæ purioris fuisse, satis laceratum eo tempore fuit, clam tamen, nec patienti refragatione culpatum.

89. *Sinodus Chelæ habita*. — Hujus temporis diebus cum a papa Romano B. (128) abdicatio Arnulfi et promotio Gerberti plurimis epistolarum scriptis calumniarentur, episcopi quoque rei hujusmodi auctores simulque et alii cooperatores diversis reprehensionibus redarguerentur, placuit episcopis Gallicæ in unum convenire, et super hac reprehensione consulere. Quibus Chelæ collectis, sinodus habita est. Cui rex Rotbertus præsedet, consistentibus metropolitanis. Gerberto Remensi cui tota sinodalium causarum ratio discutienda commissa fuit, Siguino quoque Senonensi, Erchembaldo Tronico, Daiberto Bituricensi, aliisque horum comprovincialibus nonnullis. In qua postquam ex patrum decretis rationes de statu sanctæ ecclesiæ promulgarunt, inter nonnulla utilia, constitui et roborari placuit, ut ab ea die, idem sentirent, idem vellent, idem cõpõ-

VARIE LECTIONES.

⁶⁵³ parat corr. congregat. ⁶⁵⁴ per supra posito ad c. ⁶⁵⁵ adhibuit corr. adhibet. ⁶⁵⁶ audito, urb, adh abscisa. ⁶⁵⁷ Dol, ni abscisa. ⁶⁵⁸ supe, cont abscisa. ⁶⁵⁹ Dol, na, ho abscisa. ⁶⁶⁰ e. advertens dolet. ⁶⁶¹ præ, ti, a C abscisa. ⁶⁶² XX codex. ⁶⁶³ In, Co abscisa. ⁶⁶⁴ Re, re, a r, berto abscisa. ⁶⁶⁵ locus vacuus. ⁶⁶⁶ Re, re abscisa. ⁶⁶⁷ an codex.

NOTÆ.

(128) Joanne XVI, nam Benedictus VII anno 985 obierat.

rarentur, secundum id quod scriptum est : *Fratres eius cor unum et anima una* (Act. iv, 32.) Decerni et illud voluere, ut si in qualibet æcclesia, quæcumque tyrannis emergeret, quæ telo anathematis feriendo⁶⁶⁸ videretur, id imprimis ab omnibus consulendum, et sic communi decreto agendum. Et qui anathemate relaxandi forent, decreto communi similiter relaxandos, juxta quod scriptum est : *Consilium a sapiente perquire* (Tob. iv, 19.) Placuit quoque sanciri, si quid a papa Romano contra patrum decreta suggereretur, cassum et irritum fieri, juxta quod Apostolus ait : *Hereticum hominem et ab ecclesia dissentientem, penitus devota* (Tit. iii, 10.) Nec minus abdicationem Arnulfi et promotionem Gerberti, prout ab eis ordinatæ et peractæ essent, perpetuo placuit sanciri, juxta quod in canonibus scriptum habetur : *Sinodo provinciali statutum, a nullo temere labefactandum.*

90. *Impetus⁶⁶⁹ Odonis et Fulconis⁶⁶⁹ inter se⁶⁶⁹.* — Hac tempestate bella civilia reparata sunt. Cum enim tyrannorum insidiis Odonis et Fulconis de Britannicæ principatu rixa resurgeret, illis dissidentibus reliqui etiam regnorum principes moti dissensere. Rex Fulconis partes tutabat, Odo suorum necnon et piratarum qui rege deserto ad se transierant, Aquitanorumque copiis fretus incedebat. Unde Fulco in Odonem præcepit, ejus terram depopulatur, et post in ea non procul ab urbe Turonica oppidum⁶⁷⁰ exstruit atque munit; copias ponit; militibus implet; et quia ad hoc diruendum Odonem adventurum sperabat, regem petiit, auxilia imploraturus. Cui cum rex auxilium polliceretur, obstinatione animo ferebatur. Itaque copias contra hostem congressurus parat; exercitum colligit; bellumque Odonis indicit. Odo, pudore tactus, a Gallis Belgis subsidia petit. Si adsint, gratiam sese recompensaturam spondet. Illi liberaliter annuunt, fidemque faciunt. Nec minus Flandrenses⁶⁷¹ accersit, ab eisque tutelam petiit, vicem pollicens, si quod petit non abnuant. Illi quoque animo liberali quesita accommodant. Piratis etiam legatos dirigens, copias sibi non negari deposcit. Tempus et locus omnibus constituitur, quo collecti sese conferant. Odo interim suos placat, colligit et incitat. Ratusque Belgas et piratas tempestivos, cum suorum paucis tanta celeritate in Fulconem fertur, ut in certamine plus quatuor milibus pugnatorum non haberet. Castro tamen obsidionem adhibet, armiferosque disponit. Castrenses multo conatu adurget.

91. *Fulconis supplicatio⁶⁷² Odoni per legatos⁶⁷².* — Fulco regem morantem non auxiliaturum, et Odonis exercitum intolerabilem ratus, remissiori

A mox animo habitus est. Itaque per legatos Odonis amicitiam expetit; pro Conani interitu centum pondo⁶⁷³ argenti sese impensurum mandat; loco militis interfecti, filium suum pro eo militaturum offert; castrum extructum in ejus honore sese eversum, atque a suis evacuaturum; sese quoque ei sponte militaturum, si id regi injuriosum non foret. Quod quia absque regis injuria fieri non poterat, ejus filio manus per sacramentum daret; itaque fieret, ut ipse cum nato militaret, cum filium suum Odoni pro Conano daret, et sese Odonis filio militaturos committeret. Daturum se etiam fidem sacramento contra omnium causam, præter regis, et horum quibus speciali consanguinitate carius addictus est, utpote nati, fratris ac nepotum. His Odo perceptis, suorum usus consilio, hæc sese excepturum optime mandat, si Namtas Britannicæ urbem dolo captam reddat, et a suis evacuet. Injuriosum enim id videri, si ablata prius non repetat, et non redditis, cum hoste pacem faciat.

92. *Abjectio⁶⁷⁴ supplicationis⁶⁷⁴ ab Fulcone⁶⁷⁴.* — Hæc dum exagitarentur, et Odo exercitum suum paulatim augeri arbitraretur, priusquam copias congregandi haberet, rex cum duodecim milibus affuit, cum Fulconem sex milia suorum stiparent. Quibus mixtis, exercitus armatorum densatus est. Unde et Fulco insolentior factus, quæ ante supplex obtulerat spernit. Ut bellum fiat, fervidus instat; et ut vada Ligeris qui eis interfluebat pertranseant, hostemque impetant, hortatur atque suadet. Odo suos ut sponderant non venisse advertens, eo quod exercitibus colligendis hujus temporis brevitudo non sufficeret, animo nimis turbato ferebatur. Attamen cum quatuor milibus refragratus, vada Ligeris prohibebat.

93. Rex vadi incesso prohibitus, ad Ambatiam (129) castrum retorquet exercitum, quod non procul in eodem litore fluminis inter rupes eminebat, ut ibi transiens et post obliquatus, hostibus a tergo improvisus adsistat, eosque adurget. Odo regis exercitum non sustinens, legatos ei dirigit: hostem suum, non regem sese impetivisse mandans; nec contra regem quicquam moliturum, at contra inimicum. Si rex jubeat, se mox ulterius iturum et sibi de omnibus satisfactum. Rex rationis consequentiam advertens, tantum virum absque causa a se læsum, suspectum habebat. Unde et ne penitus a se deficeret, ab eo obsides sub pace sequestra accepit; de omnibus quæ ei intenderet, post rationem ab eo auditurus. Unde et exercitum reducens, Parisium devenit. Odo quoque nihil amittens, in dempnis Meldim cum suis devenit. Inde etiam post dies non multos, castrum quod Dunum (130) dicitur, sua dispositurus petiit.

VARIE LECTIONES.

⁶⁶⁸ jugulanda corr. ferienda. ⁶⁶⁹ petus, in, se abscisa. ⁶⁷⁰ castrum supra posito oppidum codex. ⁶⁷¹ frandrenses corr. flandrenses cod. ⁶⁷² suppli, egatos abscisa. ⁶⁷³ c p codex. ⁶⁷⁴ ectio, lica, is, Fulcone abscisa.

NOTÆ

(129) Amboise.

(130) Dun †

94. *Obitus* ⁶⁷⁵ *Odonis* ⁶⁷⁵. Unde cum de suis quos A sub pace sequestra regi delegaverat, plurima consultatione deliberaret, humorum ⁶⁷⁶ superfluitate pro temporis immutatione vexatus, in egritudinem quæ a phisicis synandica dicitur decidit. Quæ cum intra gulæ interiora sedem habeat, ex fleumatis reumatismo progressa, tamen aliquando ad maxillas et genas, aliquando ad toracem et pulmones tumorem cum dolore gravi immittit. Quibus tumentibus atque ferventibus excepta in illi die, post diatrium, patientem perimit. In hanc igitur Odo lapsus, infestis gulæ doloribus circumquaque pulsabatur; arteriarum quoque fervor, serimonis intercisionem operabatur. Nec petiit hujusmodi dolor capitis superiora, at præcordia pertemptans, pulmonem et epar paracuto dolore stimulabat. Fuit itaque militum luctus, famulorum clamor, seminarum frequens exclamatio, eo B quod dominum inconsultum amittebant, et natis dominandi spes nulla relinqueretur, cum reges patri adhuc animo irato perstarent, et Fulco insolentiæ spiritu, pacem multifariam turbaret. Et tamen in brevi victurus, regibus legatos celores misit, qui pro se supplices suasorie rogarent, et pro injuriis illatis justissimam ⁶⁷⁷ recompensationem sponderent. Rex veteranus malorum correctionem ab legatis excipere volens, a filio indignante inhabitus est. Unde et legatorum allegationem penitus sprevit, atque illos immunes redire coegit. Quibus in itinere moram agentibus, autequam redissent die quarta natæ synanticæ facta, Odo monachus factus defecit, atque sic vitæ finem habuit; ad sanctum Martinum delatus, et in loco quod Majus monasterium (131) dicitur, cum multo suorum obsequio sepultus.

95. *Johannes* ⁶⁷⁸ *papa Leonem* ⁶⁷⁸ *abbatem in* ⁶⁷⁸ *Gallias* ⁶⁷⁸ *mittit* ⁶⁷⁸ *ut* ⁶⁷⁸ *Arnulfi abdicationem* ⁶⁷⁸ *dissolvat.* — Per idem tempus cum a Germanorum episcopis domno Johanni papæ per epistolas sæpe numero suggestum foret, ut Gerberti Remorum metropolitani promotionem abdicaret, et Arnulfi abdicationem præterius factam indignaretur, a papa in Germaniam tunc directus est Leo monachus et abbas, qui vicibus papæ potitis, cum episcopis Germaniæ atque Galliarum hujus negotii et indaginem faceret, et juditium diligens inde proferret. Qui humanissime ab episcopis ⁶⁷⁹ exceptus, de habenda sinodo super hoc negotio cum eis tractabat. A quibus Gallorum regibus, Hugoni videlicet ejusque filio D Rotberto, legati directi sunt, qui papæ mandatum, necnon et episcoporum voluntatem super hoc aperiant, eisque ut cum suis episcopis conveniant, rationabiliter suadeant; locum etiam tempusque quo et quando conveniendum esset a regibus disce-

rent, eorumque animum ex hoc sibi referrent.

96. *Quod* ⁶⁸⁰ *regibus nuntiatum* ⁶⁸⁰ *sit, episcopos Germaniæ* ⁶⁸⁰ *in synodum* ⁶⁸⁰ *convenire.* — Legati igitur directi sunt. Legatio proque prolata. Quam etiam reges serenissima mente excipientes, papæ et episcoporum mandatis in nullo tunc refragati sunt; sese consilium super hoc quæsituos respondentem, atque æquitatem de omnibus facturos. Legatis itaque abductis, per quosdam regibus indicatum est, Adalberonem Laudunensem episcopum, hæc dolo ordinasse; omnino etiam apud Odonem illum pridem pertractasse. Eorum utrumque in voto habuisse, ut Ottonem regem Gallis inducerent, et reges ingenio et viribus foras expungerent. Episcopos quoque Germaniæ, ideo convenire, ut dolum quæsitum expleant. Reges itaque, fraude percepta, episcopis jam ad locum designatum ⁶⁸¹ convenientibus per legatos indicavere, sese illuc non ituros, eo quod suorum præcipuos penes se non haberent, sine quorum consilio nihil agendum vel omittendum videbatur. Indignum etiam sibi videri, si correctioni episcoporum Germaniæ suos subdat, cum isti non minus nobiles, non minus potentes, æque etiam aut amplius sapientes sint. Ipsi ergo si indigent, in Gallias properent, unde volunt edicant. Alioquin, redeant, et sua ut libet curent. Horum ergo res in contrarium relapsa est. Adalbero enim qui horum ministrum sese præbuerat, cum delationis ⁶⁸² nescius reges moneret, ut occurrentibus obveniret, rex veteratus fraudium non ignarus, Ludovicum Karoli filium ab eo reposcit, quem in captione Lauduni captum, ei custodiendum commiserat. Repoposcit etiam ejusdem urbis arcem, quam similiter commiserat.

97. *Adalbero* ⁶⁸³ *totius fraudis* ⁶⁸³ *causa reprehenditur* ⁶⁸³. — Quo credita reddere reniso, regii stipatores animo indignante subinferunt: « Cum tu, o episcopo, in perniciem regum et principum, apud Ottonem regem et Odonem tyrannum plurima quæsieris quomodo hic ante dominos tuos reges tam magna confingere non vereris? Quid Ludovicum et arcem reddere metuis, si fidem regibus te servasse non dubitas? Quid ergo est credita nolle reddere, nisi contra reges infausta moliri? Evidentissime fidem abruptisti, cum apud Ottonem de regum interitu tractasti, eorumque honorem subruere temptasti. Unde et perjuri reatu detineris. Legationem etiam tanquam ab eis missam Ottoni regi pertulisti, ac apud eum dolose ordinasti, ut ipse cum paucis ⁶⁸⁴ adveniret, et militum multitudinem non longe expeditam haberet. Regibus quoque nostris adversario cum paucis occurrere suasisti, atque nihil mali ex hoc proventurum spondidisti. Hanc etiam

VARIE LLECTIONES.

⁶⁷⁵ ubi, Odo *abscisa*. ⁶⁷⁶ humorum *codex*. ⁶⁷⁷ æquissimam *supra posito* justissimam *cod.* ⁶⁷⁸ Johannes, Leon, in Gal, tit u, dicati, solva *abscisa*. ⁶⁷⁹ e. germaniæ *deletum*. ⁶⁸⁰ quod, nuntiat, gern, sinodum *abscisa*. ⁶⁸¹ quem reges designaverant 1. ⁶⁸² prodicionis 1. ⁶⁸³ Adalbero, fraudis, repreh *abscisa*. ⁶⁸⁴ p. ad locum quod appellatur *deteta*.

NOTÆ.

(131) Marmoutier-les-Tours.

collocationem, utrimque utillimam fieri dicebas, cum hos et illum de communibus et privatis familiariter collocuturos simulabas. Verum aliter tibi visum erat, cum hoc ideo prætendebas⁶⁸⁶, ut ab Ottone rege dominos tuos reges comprehendi faceres, regnumque Francorum in jus illius transfunderes, ut tu videlicet Remorum metropolitanus, Odo vero Francorum dux haberetur. Idque tunc nobis omnino patuit, sed ad tempus suppressum fuit. Et o summæ Divinitatis miserationem inestimabilem, quantis miseris erepti, quanto ludibrio subtracti sumus! Instat tempus quo paratæ insidiæ effectum promittant. Episcopi etenim sub specie religionis ac si de promotione et abdicatione Gerberti atque Arnulfi episcoporum quæsituri, præmissis legatis adveniunt. Otto quoque rex Metti adest; a quo non longe exercitus collectus prædicatur. Si ergo imus, aut pugnabimus, aut capiemur. Si vero non imus, perjuri arguemur. Sed ire reges non expedit, eo quod militum copia sufficiens eis non sit. Perjuri vero reatus in te redundabit, cum tu solus regibus nesciis juratus sis. »

98. Ad hæc episcopus erubescens, obmutuit. Quem cum unus suorum his exterritum vidit, contra hæc responsurus surrexit, et sic oblocutorem adorsus est: « Horum omnium objector mihi loquatur. Adsum qui pro crimine rationem reddo. Unus tantum hæc proferat. Caput quoque summæ meo objiciat. Arma quoque armis comparet. Nec non et vires viribus conferat. » Hunc pro domino suo insanientem et fervidum, Landricus comes sic alloquitur: « O optime miles, harum ut video fraudium penitus es ignarus. Quæ licet te ignorante, tamen ut prædicantur quæsitæ sunt. Unde et tempera animum, mitiga fervorem, Belli necessitatem non tibi imponas. Non te impellas, unde ingressus redire non poteris. Sed nunc meo usus consilio, paululum hinc secede, dominumque tuum de his an verasint, interroga. Si te ad pugnam hortatur, congregere. Si dicit cessandum, furori parce. » Secessit ergo, dominumque vocatum an sic res habeatur interrogat. Episcopus utpote a conscio convictus, rem ita esse quærenti confessus est. Unde et pugnam inhibuit. Sedato itaque tanto fervore militis, res penitus innotuit. Detentus ergo regum jussu, utpote desertor custodibus datur. Cujus milites mox regibus sacramento alligati sunt.

99. Synodus quæ pro Arnulfo Mosomi habita est. — Dum hæc agerentur⁶⁸⁸, cum Galliarum episcopi ab regibus prohibiti essent, ut ad sinodum statutam non venissent, episcopi tamen Germaniæ ne doli arguerentur si non accederent, statuto tempore Mosomum conveniunt, domni papæ legatum secum habentes. Collecti ergo in basilica sanctæ Dei geni-

trici Mariæ ordinatim more ecclesiastico consedere, scilicet Sugerus Mimagadvurdensis, Leodulfus Treverensis, Nocherus Leodicensis, et Haimo Virdunensis. Horum mediis abbas Leo resedit, vicesque domni papæ obtinuit. Contra quos etiam Gerbertus Remorum metropolitanus, qui solus ex Galliarum episcopis regibus etiam interdicitibus advenerat, pro se responsurus ex adverso resedit. Consederunt quoque diversorum locorum abbates, ac clerici nonnulli. Laici etiam Godefridus comes cum duobus filiis suis, atque Ragenus Remensium vicedominus.

100. Prælocutio⁶⁸⁷ Haimonis Virdunensis⁶⁸⁷ episcopi de causa⁶⁸⁷ sinodi⁶⁸⁷. — Quibus circumquaque silentibus, episcopus Virdunensis eo quod linguam Gallicam norat, causam sinodi prolaturus surrexit: « Quoniam inquam ad aures domni papæ sæpissime perlatum est, Remorum metropolim pervasam, et præter jus et æquum proprio pastore frustratam, non semel et bis litteris suggestit, quatinus nobis in unum collectis, tantum facinus justalance utrimque pensarem, et sua auctoritate per nos correctum ad normam reduceremus. Sed quoniam impediende rerum diversitate id facere distulimus, nunc post tot ammonitiones domnum hunc abbatem Leonem et monachum mittere voluit, qui vices suas teneat, et rem memoratam nobis obædientibus discuciat. Per quem etiam scriptum suæ voluntatis allegavit, ut si quid oblivio derogaret, scripto commendatum haberetur. Quod et impræsentiarum audire utile est. » Et statim protulit scriptum, atque in aures consentientium recitavit, quod quia brevitati studemus, et nobis minus fuit accommodum, nostris scriptis inserere vitavimus.

101. Oratio Gerberti⁶⁸⁸ pro se in consilio⁶⁸⁸ recitata. — Post cujus recitationem, Gerbertus surrexit, atque orationem pro se scriptam in concilio mox recitavit. Satisque apud illos luculenter peroravit. Sed hanc addere hic placuit, quod plena rationibus plurimam lectori utilitatem comparat. Cujus textus hujusmodi est⁶⁸⁹:

102. Exordium. — « Semper quidem, reverentissimi patres, hanc diem præ oculis habui, spe ac voto ad eam intendi, ex quo a fratribus meis admonitus, onus hoc sacerdotii non sine periculo capitis mei subii. Tanti erat apud me pereuntis populi salus, tanti vestra auctoritas, qua me tutum fore existimabam. Recordabar præteritorum beneficiorum, dulcis atque affabilis benivolentiæ vestræ, qua sæpenumero cum multa laude præstantium usus fueram. Cum ecce subitus⁶⁹⁰ rumor vos offensos insinuat, vitioque dare laborat, quod magna paratum virtute inter alios constabat. Horrui, fateor; et quos ante formidabam gladios, præ indignatione

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁸⁶ prætendebas c. age abscisum. ⁶⁸⁷ tio, du, e, di abscisa. ⁶⁸⁸ Gerberti, io abscisa. ⁶⁸⁹ folium assumtum, cui oratio inscripta erat, perit; at inserto eam ex codice Lugdunensi inter codd. Vossianos N. 54. ubi multo emendatior, quam apud Centuriatores legebatur extat. ⁶⁹⁰ subito contrarius ed.

vestra posthabui. Nunc quia propitia Divinitas coram contulit, quibus salutem meam semper commisi, pauca super innocentiam meam referam, et quoniam consilio urbi Remorum praelatus sim edisseram. Ego quippe post obitum divi Otthonis augusti, cum stavissem non discedere a clientela patris mei beati Adalberonis, ab eodem ignorans, ad sacerdotium praelectus sum; atque in ejus discessu ad Dominum, coram illustribus viris futurus ecclesiae pastor designatus. Sed simoniaca haeresis, in Petri soliditate me stantem inveniens, reppulit, Arnulfum praetulit, Cui tamen plus quam oportuerit, fidum obsequium praebui, donec eum per multos et per me apostatare palam intelligens, dato repudii libello, cum omnibus suis apostaticis dereliqui; non spe, nec pactione capessendi ejus honoris, ut mei aemuli dicant, sed monstruosis operibus territus⁴⁹¹, in effugie hominis latitantis. Non inquam ideo illum dereliqui, sed ne illud propheticum incurrerem: « Impio praebes auxiliium, et iis qui oderunt me aenicia jungeris, et idcirco iram quidem Domini merebaris (II Paral. xix, « 2). » Deinde sanctionibus ecclesiasticis, per longa temporum spatia peractis, legeque peremptoria consummata, cum nihil aliud restaret, nisi ut judiciaria principis potestate coherceretur, et tanquam seditiosus ac rebellis a principali cathedra removeretur, lege Africani concilii, iterum a fratribus meis et regni primatibus conventus et commonitus sum, ut excluso apostata curam discissi et dilaniati susciperem populi. Quod quidem et diu distuli, et postea non satis sponte acquievi, quoniam quae tormentorum genera me comitarentur, omnimodis intellexi. Haec est viarum mearum simplicitas, haec innocentiae puritas, et coram Domino et vobis sacerdotibus in his omnibus munda conscientia. »

105. *Particio.* — « Sed ecce, ex adverso occurrit calumpniator; vocum novitatibus, ut major fiat invidia, delectatus obloquitur: *Dominum tuum tradidisti. carceri mancipasti, sponsam ejus rapuisti, sedem pervasisti!* »

104. *Confirmatio et reprehensio alternatim digestae.* — « Itane ego dominum, cujus numquam servus fuerim, cum etiam nullum sacramenti genus unquam prestitorim? Etsi enim ad tempus famulatus sum, fecit hoc imperium patris mei Adalberonis, qui me in Remensi ecclesia commorari praecepit, quoadusque pontificis in ea sacrati mores actusque dinoscerem. Quod dum operior, hostium praeda factus sum, et quae vestra munificentia magnorumque ducum largitas clara et praecipua contulerat, violenta praedonum manus abstulit, meque pene nudum gladiis suis ereptum doluit. Denique postquam illum apostatam dereliqui, vias et itinera ejus non observavi, nec quolibet modo ei communicavi. Quomodo ergo eum tradidi, qui, ubi tunc temporis fuerit, nescivi? Sed neque eum carceri mancipavi, qui nunc nuper sub

A praesentia fidelium testium seniore meum conveni, ut propter me nec ad momentum⁴⁹² ulla detineretur custodia. Si enim auctoritas vestra pro me starret, in tantum Arnulfus vilesceret, ut mihi minimum valeret obesse. Quod si contraria mihi, quod absit, sententia vestra decerneret, quid mea interesset, utrum Arnulfus, an alius Remorum constitueretur episcopus? Jam de sponsa rapta seque pervasa quod dicitur, ridiculosum est. Dico enim primum, nunquam illius fuisse sponsam, quam pro legitima donatione spiritualis dotis collatis ante beneficiis expoliavit, proscidit, ac dilaniavit. Necdum sacerdotali anulo insignitus erat, et jam omnia quae denominatae sponsae fuisse videbantur, satellites Symonis vastaverant. Dico etiam, si concederetur quolibet modo illius sponsa fuisse, utique esse desiit, postquam eam pollutam et violatam, et, ut ita dicam, adulteratam suis praedonibus prostravit. Num igitur eam, ant quam non habuit aut quam suo scelere perdidit, illius sponsam rapui? Sedem autem populorum multitudine refertam advena et peregrinus, nullis fretus opibus, pervadere qui potui? Sed forte apostolica sedes nobis opponitur, tanquam ea inconsulta summum hoc negotium discussum sit, vel ignorantia, vel contumacia. Certe nihil astum vel agendum fuit, quod apostolicae sedi relatum non fuerit, ejusque per decem et octo menses expectata sententia. Sed dum ab hominibus censilium non capitur, ad filii Dei supereminens eloquium recurritur: « Si oculus inquit tuus scandalizat te » et reliqua⁴⁹³ (Matth. v, 29). Et fratrem peccantem, coram testibus coramque ecclesia commonitum, et non obaudientem, decernit habendum tanquam ethnicum⁴⁹⁴ et publicanum. Conventus ergo Arnulfus, et commonitus litteris et legatis episcoporum Galliae, ut a cepto furore desisteret, et, si valeret, quoquo modo se a perditionis scelere purgaret, dum monita salubria contemnit, habitus est tanquam ethnicus et publicanus, Nec tamen idcirco dijudicatus ut ethnicus, ob reverentiam sedis apostolicae sacerdotique sacri privilegia, sed a se ipso in se ipsum damnationis sententia prolata, hoc solum eum in omni vita sua preclare egisse dijudicatum est; quia nimirum, si eum se, ipso damnante, episcopi absolverent, poenam sceleris ejus incurrerent. « Si, inquit magnus Deo papa, omnes sacerdotes et mundus assentiat damnandis, damnatio consentientes involuit, non praevagationem consensus absolvit. « Hoc enim Deus omnium indicavit, qui peccantem mundum generali diluvio interemit. » Et papa Gelasius: « Error qui semel est cum suo auctore damnatus, in particeps quolibet pravae communio- nis effecto execrationem sui gestat et poenam. » Excluso itaque illo a Remensi ecclesia, mihi reluctanti, multumque ea quae passus sum et adhuc patior formidanti, a fratribus meis Galliarum episcopis hoc honus sacerdotii sub divini nominis ob-

VARIAE LECTIONES.

⁴⁹¹ o. diaboli virtutis in ed. ⁴⁹² ad monitum ed. ⁴⁹³ te erue eum, et projice illum abs te ed. ⁴⁹⁴ Aeth- nicum c. constantier.

testatione impositum est. Quod si forte a sacris legibus quippiam deviatum est, non id malicia, sed temporis importavit necessitas. Alioquin tempore hostili omne jus, omneque licitum cavere, quid est aliud quam patriam perdere et necem inferre? Silent equidem leges inter arma; quibus ille feralis bestia O⁶⁹⁵ (132) ita⁶⁹⁶ abusus est, ut reverendissimos sacerdotes Dei, quasi vilia mancipia caperet, nec ab ipsis sacrosanctis altaribus temperaret, com-
meatus publicos intercluderet.

106. *Epilogus.* — « Redeo ad me, reverentissimi patres, cui specialiter ob salutem pereuntis populi totiusque rei publicæ curam mors furibunda cum omnibus suis incubuit copiis. Hinc dira egestas, horreas et apothecas armata manu sibi vindicat, illinc foris gladius et intus pavor, dies ac noctes reddiderunt insomnes⁶⁹⁷. Sola vestra auctoritas, ut tantorum malorum levamen fieret, expectata est; quæ tantam vim habere creditur, ut non solum Remensi, sed etiam omni ecclesiæ Gallorum desolatæ, et pene ad nihilum redactæ, subsidio esse valeat; quod Divinitate propitia expectamus, et ut fiat, omnes in commune oramus. »

106. Quam perlectam, legato papæ mox legendum porrexit. Tunc episcopi omnes cum Godefrido comite qui eis intererat simul surgentes, orsumque seducti, quid agendum inde esset deliberabant. Et post paululum ipsum Gerbertum invitant. Cui cum

Post Historiæ finem in codice ms. notitiæ aliquot manu Richeri scriptæ leguntur, quæ pro fundamento operis exigendi habendæ esse videntur; sunt autem hæc :

(995) Tempore statuto Silvanecti sinodus episcoporum collecta est, ubi etiam inter Gerbertum et Arnulfum præsentialiter ratio discussa est sub præsentia Leonis abbatis et monachi legati aliorumque quamplurium. Berta Odonis⁶⁹⁹ uxor suarum rerum defensorem atque advocatum Rotbertum regem accepit. Richardus pyratarum dux apoplexia minore periit. Hilduinus quoque vinolentia.

Sinodus quinque episcoporum in monte sanctæ Mariæ habita est. [Heinricus (133) quoque dux obiit⁷⁰⁰]. Alia item sinodus apud Englebeim indicta est sanctæ Agathæ festivitate habenda, quæ et suo tempore habita est (996, Febr. 5)⁷⁰¹.

Berta Rotberto nubere volens Gerbertum consulit, ac ab eo confutatur.

Gerbertus Romam ratiocinaturus vadit, ac ibi ratione papæ data cum nullus accusaret, alia sinodus indicitur⁷⁰².

A post aliquot sermones a domno papa corpus et sanguinem Domini, ac sacerdotale officium sub præsentia legati prohibere vellent, ille mox ex canonicis et decretis confidenter astruxit, nulli hoc imponendum, nisi aut ex crimine convicto, aut post vocationem venire ad consilium vel rationem contempnenti. Huic pœnæ non sese esse obnoxium, cum ipse etiam prohibitus accesserit, et cum nullo adhuc crimine convictus sit. Simulque hoc ex Africano et Toletano conciliis asserebat. Sed ne domno papæ omnino reniti videretur, a missarum celebratione sese cessaturum usque in alteram⁶⁹⁸ sinodum spondit. Et statim his dictis sessum reversi sunt.

B 107. Quibus consistentibus Virdunensis episcopus iterum surgens eo quod sinodi interpretis habebatur, ad alios qui episcoporum consilio non interfuere, sic concionatus ait: « Quoniam inquit hoc unde hic agitur, diffiniri nunc non potest, eo quod controversiæ pars altera deficit, placet his domnis episcopis ut vobis demonstretur, presentis rationis causam, in aliud tempus transferendam, ut ibi qui intendat, et qui refellat ante iudicem consistant, ut singulorum partibus discussis, recti iudicii proferatur censura. » Ab omnibus conceditur et laudatur. Destinatur ergo locus Remis apud cœnobium monachorum sancti Remigii; tempus quoque die 8 post natale sancti Johannis Baptistæ. Quibus constitutis et dictis, sinodus soluta est.

C Hugo rex papulis toto corpore confectus, in oppido Hugonis Judeis (134) extinctus est.

Rotbertus rex patri succedens, suorum consilio Bertam duxit uxorem (Oct, 23) ea usus ratione, quod melius sit parvum aggredi malum, ut maximum evitetur.

(997) Rotbertus rex ducta Berta uxore in Fulconem qui Odonis adversarius fuerat fertur, et ab eo urbem Taronicam et alia quæ pervaserat vim recipit.

Rotbertus rex in Aquitania ob nepotem suum Wilelmum obsidione Hildebertum premit.

Gerbertus iterum Roman adit, ibique cum moram faceret, Arnulfus a Rotberto rege dimittitur.

Gerbertus cum Rotberti regis perfidiam dinosceret, Ottonem regem frequentat et patefacta sui ingenii peritia, episcopatum Ravennatem ab eo accipit (998),

D Gregorius papa (135) tandiu permittit Arnulfo officium sacerdotale, donec in temporibus racionabiliter aut legibus adquirat aut legibus amittat⁷⁰³.

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁹⁵ Otto ed. ⁶⁹⁶ ita hoc tempore a. ed. ⁶⁹⁷ illinc f. g. e. ti. p. d. ac n. r. insomnes desunt iu. c. ⁶⁹⁸ alteram c. ⁶⁹⁹ G codex. ⁷⁰⁰ iterum deleta. ⁷⁰¹ vox oblecta. ⁷⁰² Hucusque atramento fusco quo folia codicis 1 — 28 exarata sunt; reliqua atramentum nigrum foliorum 28-55 præferunt. ⁷⁰³ Hic notitiarum finis. Reliqua pagina vacua remansit, excepta probatione penna, et hac sententia inferius Richeri manu adjecta: Libellum quem hoc anno præstitistis. de medicina. et de speciebus metallorum. quando in armario simul fuimus. mihi transmittite.

NOTÆ.

(132) Odo, Meldensis et Trecensis comes.

(133) Heinricus Bajoar. dux a. 995, d. Aug 27 obiit.

(134) Id est a Judæis, medicis fortasse, ut de

Karolo Calvo Hinemarus scribit.

(135) Obiit an. 999, die Febr, 18, et die April. 2 Gerbertus pontificatum Romanum adeptus est.